

สารบัญ

หนังสือ ตั๋วของกู พุทธทาสภิกขุ ฉบับย่อ

คำนำ	3
บทที่ ๑. ปรับความเข้าใจ ที่ผิดๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนา	6
บทที่ ๒ พุทธศาสนามุ่งหมายอะไร	14
พุทธศาสนามีได้มุ่งหมายนำคนไปสู่สวรรค์ ที่เป็นดินแดนที่จะหาความสำคัญกันได้อย่างเต็มเหวี่ยง ซึ่งใช้เป็นเครื่องล่อให้คนทำความดี แต่ก็ทำให้ไปติดยึดในตัณหาอุปาทาน ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้คนเข้าไม่ถึง จุดหมายปลายทางของพุทธศาสนา	
บทที่ ๓ ปมเดียวที่ควรแก้	22
ความสับสนในการจับหลักพระพุทธานุภาพ นับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญ ของการที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา จริงๆแล้ว เรื่องมีอยู่เพียงสั้นๆ ว่า เราไม่ต้องศึกษาเรื่องอะไรเลย นอกจาก เรื่อง "ตัวตน-ของตน"	
บทที่ ๔ การเกิดขึ้นแห่งอัตตา	30
มาจากจิตที่ตั้งไว้ผิด ทำให้เกิดลัทธิที่ไม่พึงปรารถนาขึ้น ทำให้เกิดการอดอยาก การเบียดเบียน และการสงคราม ฯลฯ	
บทที่ ๕ การดับลงแห่งอัตตา	40
ภาวะของจิตเดิมแท้ ภาวะแห่งความว่างจากความวุ่น ภาวะแห่งความความสมบูรณ์ด้วยสติปัญญา	
บทที่ ๖ วิธีลดอัตตา	46
หลักเกณฑ์ที่รัดกุม นำไปสู่การลด "ตัวตน" อย่างมีประสิทธิภาพ	
แผนผังลำดับแห่งปัจจุสมุปบาท	72

ข้าพเจ้าเป็นหนี้บุญคุณ ท่านอาจารย์พุทธทาส

ข้าพเจ้าเกิดมา เต็มไปด้วยความวิตกกังวลใจนานาประการ ถึงแม้จะศึกษา หนังสือ คัมภีร์ ศาสนา ทั้งหลาย มากเท่าใดๆ ข้าพเจ้าก็ยัง ลดความทุกข์ใจ ลงไม่ได้เลย และข้าพเจ้ายังทำให้ หมด ความเลื่อมใส เพราะมองเห็น ความมกมาย ไม่ฉลาด ในวงการของศาสนาต่างๆ แต่พอข้าพเจ้า ได้พบ คำสอน ของท่านอาจารย์พุทธทาส ข้าพเจ้าก็จับหลักของพุทธศาสนา ได้ทันที และรู้จัก วิธีดำเนินชีวิตจิตใจ ที่ผิดไปจากเดิมๆ คล้ายตายแล้วเกิดใหม่ ข้าพเจ้าจึงถือว่า ชีวิตของ ข้าพเจ้า ในยุคหลังนี้ เป็นหนี้บุญคุณ ของท่านอาจารย์พุทธทาส อย่างที่ไม่มีอะไร จะตอบแทน ท่านได้ นอกจาก การช่วยประกาศสัจธรรมต่อไป เท่าที่สติปัญญา และความรู้ ของข้าพเจ้าจะ อำนาจให้...

ปุ่น จงประเสริฐ
ผู้ย่อ-เรียบเรียง ธรรมบรรยาย เรื่อง "ตัวกู-ของกู"

คำนำ

หนังสือ เรื่อง "ตัวกูของกู"

เมื่อข้าพเจ้ายังรับราชการเป็นเลขานุการเอก ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงโคโร ข้าพเจ้าได้สั่งซื้อหนังสือพุทธศาสนาของจีนและญี่ปุ่น ลัทธิหินยาน นิกายเซ็น ฉบับภาษาอังกฤษมาจากกรุงลอนดอน เป็นจำนวน ๑๐ เล่ม และใช้เวลาว่างงาน อ่านคำสอนของนิกายเซ็น ข้าพเจ้าเลื่อมใส ในคำสอนของเขามาก เพราะ การสอน หลักพุทธศาสนา ของนิกายเซ็น ของจีน และญี่ปุ่น นั้น เป็นการสอนลัด ดังที่เขาเรียก วิธีปฏิบัติ ของเขาว่า "วิธีลัด" หรือ เรียก นิกายของเขาว่า "นิกายฉับพลัน" ทั้งนี้ก็เพราะว่า พวกเขา ไม่สนใจ พุทธประวัติ และเรื่องราวเป็นไปของพุทธศาสนา เขาไม่สนใจในด้านภาษาของพุทธศาสนา ไม่สนใจชื่อของธรรมะ ไม่สนใจการทำบุญ ให้ทานแบบต่างๆ เขาไม่ต้องการมีบาป และไม่ต้องการได้บุญ เพราะเขาถือว่าทั้งบาปและบุญ ก็ยังเป็นอุปสรรค ที่จะทำคน มิให้ถึงพระนิพพาน ยิ่งเรื่องการหวังเอาสวรรค์ เอาวิมานด้วยแล้ว เขาถือว่า เป็นความปรารถนาของทารก เอาทีเดียว เขาตัดพิธีรีตอง ของพุทธศาสนา ออก ทั้งหมด เหลือเอาไว้แต่ "หัวใจ" ของพุทธศาสนา กล่าวคือ เรื่อง สุญญตา เรื่องเดียวเท่านั้น เขาก็จะสอนแต่เรื่อง สุญญตา ปฏิบัติแต่เรื่องสุญญตา และหวังผลจากสุญญตา อย่างเดียว ทั้งนี้ก็ตรงกับพุทธดำรัสที่ว่า "ใครได้ฟังเรื่องสุญญตา ก็ถือว่าได้ฟังเรื่องทั้งหมดของ พุทธศาสนา ใครได้ปฏิบัติเรื่องสุญญตา ก็จัดว่าได้ปฏิบัติธรรมทั้งหมด ทั้งสิ้นของพุทธศาสนา ใครได้รับผลจากสุญญตา ก็นับได้ว่า ได้รับผลอันสูงสุด ของพุทธศาสนา" กล่าวคือ ความพ้นทุกข์ ไปตามลำดับฯ จนไม่มีความทุกข์ใจ เลยแม้แต่น้อย ซึ่งเราเรียกว่า "นิพพาน" เพราะ หหมดกิเลส หมดความเห็นแก่ตัว อย่างสิ้นเชิงนั่นเอง

ข้าพเจ้ามิใช่เป็นคนพวก "ศรัทธาจริต" กล่าวคือ ข้าพเจ้า ไม่ยอมเชื่อใคร เชื่ออะไรง่าย ๆ ข้าพเจ้ามีมันสมอง มีความรู้ ทั้งทางโลก และทางธรรม และได้ประสบการณ์ชีวิต มา ๖๐ ปีแล้ว เคยพบคนดี คนชั่ว คนสุจริต คนทุจริต คนพูดจริง และคนหลอกหลวง มากมาต่อมาก และเพราะมีมันสมอง พอที่จะรู้ว่า อะไรถูก อะไรผิด นั่นเอง ข้าพเจ้า จึงเห็นว่า คำสอนของนิกายเซ็น ถูกต้องที่สุด และไม่หลอกหลวงใคร เพื่อหวังประโยชน์อะไรเข้าตัว อย่างนักบวชนิกายอื่นๆ ได้ปฏิบัติกันอยู่ จนคนที่ไม่ใช้สติปัญญา ต้องตกเป็นเหยื่อ เพราะความโลภ อยากได้สวรรค์ เพราะความหลง งามาย ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ ความกลัวผีสา่ง เทวดา จนต้องเสียเงิน และเสียรู้คนหลอกหลวง อย่างเต็มอกเต็มใจ

ข้าพเจ้านึกอยู่เสมอว่า ทำอย่างไรหนอ คำสอนของนิกายเซ็น จึงจะมาเผยแพร่ในประเทศไทยบ้าง ชาวพุทธไทย จะได้เข้าถึงธรรม โดยไม่ต้องไปเสียเวลา ปฏิบัติอะไร ต่ออะไร ที่ไม่เป็นสาระ ไม่สมตามที่พระพุทธเจ้า ทรงมุ่งหมายจะให้แก่ พุทธศาสนิกชน พวกเราถูกสอน ให้ติดตัณหาอุปาทาน ติดบุญ ติดตำรา อาจารย์ ติดประเพณี พิธีรีตอง พระพุทธเจ้าสอนคน ให้หมดความอยาก ความยึด และความยุ่ง แต่พวกเรา ได้รับคำสอน ให้อยาก ให้ยึด และให้ยุ่ง ฉะนั้น เรื่องมรรคผล นิพพาน จึงห่างไกลมือของพวกเรา ออกไปทุกวันๆ เลยมีคนถือกันว่า เป็นเรื่องพ้นวิสัยของมนุษย์ในสมัยนี้ ไปเสียแล้ว ใครนำเอาเรื่องนิพพาน มากล่าวมาสอน ก็ถูกหาว่า เป็นคำสอนที่เหลวไหล พันสมัยที่ใครๆ จะทำได้ ใครนำเอาวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง มาอธิบาย ก็ถูกนักศาสนาสมัยใหม่ หาว่า เป็นการกล่าว นอกพระธรรมวินัย หรือผิดไปจากตำหรับตำรา คำสอนที่ถูกต้อง เลยไม่มีใครสนใจ และฟังกันไม่ได้ เพราะเหตุที่ไม่ได้ฟังกัน มาเสียนาน นี่แหละ เป็นสถานการณ์ในปัจจุบัน

ฉะนั้น การจะนำเอาคำสอนของนิกายเซ็น ซึ่งถึงแม้จะดีที่สุด สั้นที่สุด และหวังดีต่อประชาชนที่สุด เข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทย ก็เห็นจะไม่มีใครเลื่อมใส และกลับจะมีการคัดค้านกัน เป็นการใหญ่ เพราะความยึดมั่นถือมั่น ในความเห็นเดิมๆ ของตนว่า ถูกต้อง ดีกว่า ของใครๆ นั่นเอง จึงมีมานะ ไม่ยอมฟังคำสอน ของนิกายอื่น

ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นอรรถกถาจารย์ ที่แตกฉานในพระธรรมวินัย ทั้งฝ่ายหินยาน และนิกายเซ็น ท่านได้แปล สูตรของท่านเว่ยหล่าง และท่านฮวงโป ซึ่งเป็นพระอรหันต์ของนิกายเซ็น ออกมาเป็นภาษาไทย และยังได้รวมความเห็น ของฝ่ายเถรวาท กับนิกายเซ็น ให้เข้ากันได้ จนกลายเป็น คำสอนที่ทันสมัย และสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งรวมอยู่ในหนังสือเล่มนี้ ชนิดที่ใครๆ จะทำไม่ได้ นับว่า เป็นโชคดีของพวกเราอย่างยิ่ง ที่ได้มีหนังสือเล่มนี้ เกิดขึ้นในประเทศไทย ไม่ต้องขายหน้า นิกายเซ็นของฝ่ายจีน ญี่ปุ่น อีกต่อไป หากคำสอนนี้ จะมีโอกาสเผยแพร่ไป ถึงประเทศต่างๆ ในยุโรป หรือ อเมริกา ก็ยังเป็นที่อุ่นใจได้ว่า จะไม่ทำให้ชาวต่างศาสนา เขายั้มเยาะ ได้ว่า พุทธศาสนา เต็มไปด้วยอภินิหาร ของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์ ติดอยู่แต่ในเรื่อง ผีสาวย เทวดา หรือ พิธีรีตอง อันไม่ประกอบด้วย ปัญญา และหลักวิชาการ นอกจากเชื่อกันไป ทำตามกันไป ดังที่มีกล่าวอยู่ในคัมภีร์

หนังสือเล่มนี้ ไม่ต้องอาศัย "ค่านิยมชมชื่น" จากผู้ใด เพราะผู้ที่อ่านด้วยความ พินิจพิจารณา และมีปัญญาพอสมควร ย่อมจะนิยมชมชื่นด้วยตนเอง ซึ่งดีกว่า คำชมของผู้หนึ่งผู้ใด ที่เขาเขียนให้ เพื่อให้ขายได้ดี

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาฯ หวังว่าท่านทั้งหลาย ที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว คงจะได้ดวงตา
เห็นธรรม หรืออย่างน้อยก็พอ จะมองเห็นได้ว่า เราควรจะปฏิบัติธรรม ด้วยวิธีใดดี จึงจะเข้าถึง
สัจธรรม โดยฉบับล้น ไม่ต้องไปเสียเวลา ศึกษาคัมภีร์ อันยุ่งยาก ยืดยาว ซึ่งอย่างมาก ก็ทำเรา
ให้เป็นได้แต่เพียง คนอ่านมาก จำได้มาก พูดมาก แต่ยังไม่เต็มไปด้วยมิจฉาทิฎฐิ หรือ ตัณหา และ
อุปาทาน เพราะ การยึดมั่นถือมั่น ไม่ยอมปล่อยวาง ในสิ่งใดๆ และยังเต็มไปด้วยอัตตาตัวตน

ปุ่น จงประเสริฐ
องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาฯ

บทที่ ๑. ปรับความเข้าใจ

พุทธศาสนิกชนไทย ที่นับถือพุทธศาสนา ในลักษณะที่คนอื่นมองเห็นว่า เคร่งครัด แต่ความจริง คนนั้นยังเข้าไม่ถึง ตัวแท้แห่งพุทธศาสนาเลย ก็มีอยู่เป็นอันมาก ที่เดียว แล้วคนพวกนี้เอง ที่เป็นคนหัวดี ठीอรั้น หรือ อวดดี จนกระทั่ง ยกตนข่มผู้อื่น ที่เขาารู้ดีกว่า

การเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา โดยวิธีปำปรา หรือปฏิบัติตามๆ กันมา อย่างงมงาย นั้น แม้จะได้กระทำสืบๆ กันมา ตั้งหลายชั่วบรรพบุรุษ แต่ก็หาสามารถทำให้เข้าถึง ตัวแท้ของพุทธศาสนาได้ไม่ มีแต่จะกลายเป็น ของหมักหมม ทับถมกัน มากเข้า จนเกิดความเห็นผิด ใหม่ๆ ขึ้นมา กลายเป็น พุทธศาสนาเนืองอก ไปหมด ทำให้ห่างจาก ตัวแท้ของพุทธศาสนา ออกไปเรื่อยๆ จนกระทั่ง เกิดการกลัว ต่อการบรรลุ มรรคผลนิพพาน ซึ่งเราได้ยินกันอยู่ทุกๆ ไป ใน หมู่ พุทธบริษัท ชาวไทยสมัยนี้ ที่ห้ามไม่ให้พูดกันถึงเรื่อง มรรคผล นิพพาน ใครขึ้นพูด คนนั้นจะถูกหาว่า อวดดี หรือ ถูกหาว่า นำเอาเรื่องที่เหลววิสัย มาพูด แล้วก็ขอร้อง ให้พูดกันแต่เรื่องต่างๆ เดี่ยวๆ เช่น ให้พูดแต่เรื่อง จริยธรรมสากล ที่ศาสนาไหนๆ เขาก็มีด้วยกันทั้งนั้น

นี่แหละคือ สถานะอันแท้จริง ของการศึกษา และปฏิบัติ พุทธศาสนาในประเทศไทย มีผลทำให้ พุทธบริษัทชาวไทย กลายเป็นชาวต่างศาสนาของตนไป ฉะนั้น เราควรตั้งต้นศึกษา และปฏิบัติ หลักพระศาสนา ของเราเสียใหม่ อย่างมัวหลง สำคัญผิดว่า เรารู้พุทธศาสนาดีกว่า ชาวต่างประเทศ เพราะนึกว่า เราได้อยู่กับ พุทธศาสนา มานานแล้ว มีผู้เขียน มีผู้แต่งตำรา เกี่ยวกับพุทธศาสนา มากพอแล้ว เราไปค้นคว้า เอาตัวพุทธศาสนา ผิดๆ หรือไปคว้าเอาแต่เพียงกระทู้ของพุทธศาสนา ไปคว้าเอาพุทธศาสนาเนืองอก ใหม่ๆ มาอวดอ้าง ยืนยันกันว่า นี่เป็นพุทธศาสนาแท้ ฉะนั้น หนังสือพุทธศาสนา ที่เขียนขึ้นมา จึงมีสิ่งที่ยังมิใช่ตัวแท้ ของพุทธศาสนา รวมอยู่ด้วย ๔๐-๕๐% เพราะ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ นำเอาพระพุทธานุภาพ ไปปนกับ ลัทธิอื่นๆ ซึ่งมีอยู่ในประเทศอินเดีย ซึ่งบางอย่าง ก็คล้ายคลึงกันมาก จนถึงกับ ผู้ที่ไม่แตกฉาน เพียงพอ อาจจะไป สับเปลี่ยน หรือ ใช้แทนกันได้โดยไม่รู้ เช่น คำคู่ต่างๆ ของพวกบาทหลวง ที่มีใจเกลียดพุทธศาสนา เมื่อบาทหลวงผู้นั้น เป็นผู้มิใช่ชื่อเสียง และมีคนนับถือกว้างขวาง หนังสือเล่มนั้น ก็กลายเป็นที่เชื่อถือ ของผู้อ่านไปตามๆ กัน

เราได้พบหนังสือชนิดนี้ เป็นครั้งเป็นคราว อยู่ตลอดมา นับว่าเป็นความเสียหาย อย่างยิ่ง หลวง แก่พุทธศาสนา แล้วเป็นอันตราย อย่างยิ่ง แก่ผู้อ่าน ซึ่งหลงเข้าใจผิด ในหลักพุทธศาสนา ที่ตนสนใจ หรือ ตั้งใจจะศึกษา ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ เช่น เรื่องกรรม ที่ว่า ทำดี-ได้ดี ทำชั่ว-ได้ชั่ว และ บุคคลผู้ทำ เป็นผู้ได้รับ ผลแห่งกรรม นั้น นี่เป็นหลัก ที่มีมาก่อนพุทธกาล และมีกันทั่วไป ใน

ทุกศาสนาใหญ่ๆ ฉะนั้น การที่จะถือเอาว่า หลักเรื่องกรรม เพียงเท่านั้น เป็นหลักของพุทธศาสนา นั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าหัวเราะ ทั้งนี้เพราะ ความจริงมีอยู่ว่า พุทธศาสนา แสดงเรื่องกรรม มากไป กว่านั้น คือ แสดงอย่างสมบูรณ์ที่สุด ว่า ผลกรรม ตามหลักที่กล่าวนั้น เป็นมายา จึงถือไม่ได้ ยังมี กรรมที่ ๓ อีกประเภทหนึ่ง ที่สามารถลบล้าง อำนาจของกรรมดี กรรมชั่ว นั้นเสียได้โดยสิ้นเชิง แล้วยังเป็นผู้อยู่เหนือกรรม โดยประการทั้งปวง การปฏิบัติ เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน นั้นแหละ คือ การทำกรรมที่ ๓ ดังกล่าว ซึ่งศาสนาอื่น ไม่เคยกล่าวถึงเลย นี้แหละ คือ กรรม ตามหลักแห่ง พุทธศาสนา ที่ถูกต้อง เพราะ พระพุทธศาสนา มีความมุ่งหมาย ที่จะช่วยมนุษย์ ให้อยู่เหนือ ความที่จะต้องเป็นไปตามกรรม ฉะนั้น มันจึงไม่ใช่ลัทธิ ทำดีได้ดี ทำชั่ว-ได้ชั่ว ทำบุญไปสวรรค์ ทำบาปไปนรก

สำหรับเรื่อง การเวียนว่ายตายเกิดทางร่างกาย นั้น กล้ากล่าวได้ว่า ไม่ใช่หลักของพุทธ ศาสนา เพราะว่า มันเป็นเรื่องคู่กันมากับหลักกรรม อย่างตื้นๆ ง่ายๆ ก่อนพุทธศาสนา คนในยุค โฉนั เชื่อและสอนกันอยู่แล้วว่า สัตว์หรือคน ก็ตาม ตายแล้วเกิดใหม่ เรื่อยไป แทบจะไม่มีที่ สิ้นสุด คือมีตัวตน หรือวิญญาณที่ถาวร ซึ่งเวียนว่ายตายเกิด เรื่อยไปในวัฏฏสงสาร จะมีจุดจบ ต่างๆ กันตามแต่ลัทธินั้นๆ จะบัญญัติไว้อย่างไร ฉะนั้น การที่มากล่าวว่า พุทธศาสนา มีหลักใน เรื่อง การเวียนว่ายตายเกิดทางร่างกาย ทำนองนี้นั้น จึงเป็นสิ่งที่น่าหัวเราะเยาะ เช่นเดียวกันอีก ทั้งนี้ก็เพราะ การตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นการค้นพบความจริงว่า โดยที่แท้แล้ว คนหรือสัตว์ ไม่ได้มีอยู่จริง หากแต่ความไม่รู้ และมีความยึดมั่นเกิดอยู่ในใจ จึงทำให้ คนและ สัตว์นั้น เกิดความสำคัญผิดว่า ตนมีอยู่จริง แล้วก็ไปรวมเอาอาการ ที่เรียกว่า "เกิด" หรือ "ตาย" เข้ามาเป็นของตนด้วย ข้อนี้ ทำให้เกิดความรู้อีกอย่างมั่นใจว่า มีคน มีสัตว์ มีการเกิด การตาย การประกาศศาสนา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นก็คือ การประกาศความจริง พร้อมทั้งวิธี ปฏิบัติ จนสามารถทำให้ คนรู้หรือเข้าใจถึงความจริงว่า ไม่มีตัวเรา หรือ ของเรา ดังนั้น ปัญหา เรื่องการเกิด การตาย และ การเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารนั้น ก็หมดไป

เมื่อข้อเท็จจริง มีอยู่ดังนี้แล้ว การที่ยืนยันว่า พุทธศาสนา มีหลักเรื่องการตายแล้วเกิด ใหม่ ในทำนองความเชื่อ ของลัทธิขัณฑาทอกลสอนเดิน แห่งยุคศาสนาพราหมณ์โบราณ ย่อมเป็น การตู่ เป็นความไม่ยุติธรรม ต่อพุทธศาสนา นี้แหละ คือ ปมที่เข้าใจได้ยากที่สุด ของพุทธศาสนา จนถึงกับ ทำให้ชาวไทย ชาวต่างชาติ เขียนข้อความ ซึ่งเป็นการตู่พุทธศาสนา ได้เป็นเล่มๆ โดย ให้ชื่อว่า หลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในระยะ ๒๐-๓๐ ปี มาแล้ว และนักเขียน เหล่านั้น ยกเอาบทที่ชื่อว่า กรรม และการเกิดใหม่นั้นเอง ขึ้นมาเป็นบทเอก หรือ เป็นใจความ สำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ส่วนเรื่องความไม่มีตัวไม่มีตน หรือ ไม่มีอะไรเป็นของตน และวิธี ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความว่าง เช่นนั้น เป็นเรื่องที่ไม่กระจ่างแก่เขา เขามักจะเวียนเสีย หรือ ถ้าจะ

กล่าว ก็กล่าวอย่างอ้อมอ้อม คลุมเครือ ไม่เป็นที่แจ่มแจ้ง ได้เลย จึงต้องจับบุคคล ผู้เขียนตำรา พุทธศาสนา เช่นนี้ ไว้ในฐานะ เป็นคนไม่รู้จักรัศพัทธศาสนา และ ทำลายสังฆธรรม ของพุทธ ศาสนา

การเข้าใจหลักของพุทธศาสนา อย่างผิดๆ ย่อมทำให้ ไม่เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันแท้จริง ของ พุทธศาสนา อากาหรอันนี้เอง ที่นำผู้ปฏิบัติ ไปสู่ความมมงาย ทั้งโดยทางปฏิบัติ และหลักวิชา ทำให้เกิดการยึดมั่น ในแบบปฏิบัติ ตามความคิดเห็นผิดของตน เลยเกิดการปฏิบัติแบบ "เถรสอง บาท" ขึ้นเป็นอันมาก กล่าวคือ เห็นเขาทำกันมาอย่างไร ก็ทำตามๆ กันไป อย่างน่าสมเพช เช่น ชาวต่างประเทศ ที่ไม่เคยรู้จักพุทธศาสนา พอเข้ามาเมืองไทย ก็ผลุนผลัน ทำวิปัสสนา อย่างเอา เป็นเอาตาย อยู่ในสำนักวิปัสสนาบางแห่ง จบแล้วก็ยังมีดมัว อยู่ตามเดิม หรือไม่ก็มมงาย ยึด มั่นถือมั่น สำคัญผิด อย่างใดอย่างหนึ่ง ขึ้นมาอีก จากการที่ทำวิปัสสนาแบบนี้ๆ แม้ในหมู่ชาว ไทยเรา ก็ยังมีอาการดังกล่าวนี้ จนเกิดมีการยึดมั่นว่า ถ้าจะให้สำเร็จ ชั้นหนึ่ง ชั้นใด ในทางพุทธ ศาสนา ก็ต้องนั่งวิปัสสนา เรื่องจึงกลายเป็นเพียงพิธีไปหมด การทำไปตามแบบ โดยไม่ทราบถึง ความมุ่งหมาย เป็นเหตุให้เกิด แบบกรรมฐาน ขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งทั้งหมดนั้น ไม่เคยมีในครั้ง พุทธกาลเลย ทั้งหมดนี้ รวมเรียกสั้นๆว่า "สี่ลพตปรามาส" กล่าวคือ การบำเพ็ญ ศีล และพรต ที่ทำไป โดยไม่ทราบความมุ่งหมาย หรือ มุ่งหมายผิด

ความมมงายนี้ มีได้ตั้งแต่ การทำบุญ ให้ทาน การรักษาศีล การถือธุดงค์ และ การเจริญ กรรมฐานภาวนา คนก็ยึดมั่น ถือมั่น ในการทำบุญ ให้ทาน แบบต่างๆ ตามที่นักบวช โฆษณา อย่างนั้น อย่างนี้ ว่า เป็นตัวพุทธศาสนา ที่สูงขึ้นไปอีก ก็ยึดมั่น ถือศีลเคร่งครัด ว่า นี่เป็นตัวแท้ ของพุทธศาสนา และ การยึดมั่นถือมั่น อาจมีมาก จนกระทั่ง ดูหมิ่นผู้อื่น ที่ไม่ยึดถืออย่างตน หรือ กระทำอย่างตน ส่วนนักปฏิบัติ ที่สูงขึ้นไปอีก ก็ยึดมั่นถือมั่น ในแบบของกรรมฐาน หรือวิธี แห่งโยคะ ที่แปลกๆ และทำได้ยาก ว่าเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา ความสำคัญผิด ของบุคคล ประเภทนี้ มีมากจนถึงกับไปคว้าเอา วิธีต่างๆ ของโยคี นอกพุทธศาสนา ที่มีอยู่ก่อนพุทธศาสนา บ้าง ในยุคเดียวกันบ้าง และในยุคหลังพุทธกาลบ้าง เข้ามาใส่ไว้ในพุทธศาสนา จนเต็มไปหมด สมตามพระพุทธรูปชาติที่ว่า "ไม่ใช่เพราะศีล หรือ เพราะการปฏิบัติอันแปลกประหลาด และการ ยึดมั่นถือมั่น เหล่านั้น ที่คนจะ บริสุทธิ์จากทุกข์ทั้งหลาย ได้ แต่ที่แท้ ต้องเป็นเพราะ มีความ เข้าใจถูกต้อง ในเรื่องของความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ในเรื่องความดับสนิทแห่งทุกข์ และวิธีดับ ความทุกข์นั้น"

ข้อนี้หมายความว่า ผู้ปฏิบัติจะต้องถือเอา เรื่องของความทุกข์ มาเป็นมูลฐาน อันสำคัญของ ปัญหาที่ตนจะต้องพิจารณา สะสาง หาใช้เริ่มต้นขึ้นมา ด้วยความพอใจ ในสิ่งแปลก

ประหลาด หรือ เป็นของต่างประเทศ หรือ เป็นสิ่งที่เขา เล่าลือ ระวังกัน ว่า เป็นของศักดิ์สิทธิ์ และ ประเสริฐ นี่เป็นความมกมาย อย่างเดียวกัน ที่ทำให้คนหนุ่มๆ เข้ามาบวชในพุทธศาสนา ซึ่ง ส่วนมาก มาเพราะ ความยึดมั่นถือมั่นผิดๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยตนเองบ้าง โดยบุคคลอื่น เช่น บิดามารดา บ้าง หรือ โดยประเพณีบ้าง มีน้อยเหลือเกิน หรือ แทบจะกล่าวได้ว่า ไม่มีเลย ที่ เข้ามาบวช เพราะความเห็นภัยในความทุกข์ อย่างถูกต้อง และแท้จริง เหมือนการบวช ของ บุคคลครั้งในพุทธกาล เมื่อมูลเหตุอันแท้จริง แตกต่างกันไปแล้ว ก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เอง ที่เขาจะ จับฉวยเอา ตัวแท้ของพุทธศาสนา ไว้ไม่ได้เลย

อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งค่อนข้างน่าขบขัน ได้แก่ ความยึดมั่นถือมั่น ที่ห่างไปไกลถึง นอกเปลือกของ พุทธศาสนา ชาวยุโรปบางคน ที่ได้รับยกย่องว่า เป็นศาสตราจารย์ ทางฝ่ายพุทธศาสนาได้ ยืนยันว่า เขาเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง เพราะเขาเป็น นักเสพผัก หรือ งดเว้นการกินเนื้อสัตว์ เขา เสียใจที่ภรรยาของเขา เป็นพุทธบริษัทไม่ได้ เพราะไม่สามารถเป็นนักเสพผักได้ นั่นเอง เรื่องนี้ นึกดูก็น่าสมเพช คงเป็นที่น่าหัวเราะเยาะ ของพวกอาซิม ไหว้เจ้าตามโรงกินเจ เพราะอาซิม เหล่านั้น นอกจากไม่รับประทานเนื้อสัตว์แล้ว ยังเว้นผักที่มีรสจัด หรือกลิ่นแรง อีกหลายชนิด ส่วนพวกมังสะวิรัติ ไม่กินเนื้อสัตว์ก็จริง แต่ก็ยังกินไข่ กินนม และกินผักทุกชนิด นี่เป็นเพราะ ความยึดมั่นถือมั่น ในทางประเพณีแห่งพิธีรีตอง นั่นเอง แม้ในหมู่ชาวไทย ที่อ้างตนว่า เป็นพุทธ บริษัท เป็นภิกษุ เป็นพระเถระ เป็นมหาบาเรียน เป็นคนสอนศาสนาพุทธ แก่ประชาชน ได้ดี ขึ้นมา ก็เพราะอาศัยพุทธศาสนา แล้วยังกล้ายืนยัน อย่างไม่ละอายแก่ใจว่า บ้านของชาวพุทธ ต้องมีศาลพระภูมิ ไว้ทำพิธีกราบไหว้บูชา ถ้าไม่ทำอย่างนั้น ก็เป็นคนนอกพุทธศาสนา ข้อนี้ เป็น เครื่องแสดงอยู่แล้วในตัวว่า "โมฆะบุรุษ" ประเภทนี้ ยังเข้าใจผิด หรือ บิดผันศาสนาของตน เพียงไร พุทธศาสนาของคนในยุคนี้ จึงมีแต่พิธี และวัตถุ ที่นึกว่า ศักดิ์สิทธิ์ เท่านั้นเอง หลงกราบ ไหว้ ฝึกลงเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในสากลโลก โดยคิดว่า นั่นก็เป็นพุทธศาสนา แล้วก็สั่งสอน กัน ต่อไป แม้โดยพวกที่ประชาชนเชื่อว่า รู้จักพุทธศาสนาดี เพราะมีอาชีพในทางสอนพุทธ ศาสนา

คนบางพวก มีความยึดมั่นถือมั่นว่า เขาจะเข้าถึงพุทธศาสนาได้ ก็โดยทำตนให้เป็นผู้ แดกฉานโนคัมภีร์ เท่านั้น เพราะเวลาล่วงมาแล้ว ตั้งแต่ ๒,๕๐๐ กว่าปี สิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป มาก จะต้องศึกษาเอาจากคัมภีร์ทั้งหมด เพื่อให้ทราบว่า พุทธศาสนาเดิมแท้ แห่งครั้งกระโน้น เป็นอย่างไร ฉะนั้น การศึกษาพระไตรปิฎก พระอภิธรรม และคัมภีร์อื่นๆ ก็อาจกลายเป็น อุปสรรค ไปได้เหมือนกัน จริงอยู่การที่จะพูดว่า ไม่ต้องศึกษาเสียเลยนั้น ย่อมไม่ถูกต้องแน่ แต่ การที่จะพูดว่า ต้องศึกษาพระคัมภีร์เสียให้หมด แล้วจึงจะรู้จักพุทธศาสนา ยิ่งไม่ถูก มากขึ้นไป อีก หรือไม่ถูกเอาเสียเลย ทีเดียว ถึงธรรมะที่แท้จริง จะถ่ายทอดกันไม่ได้ทางเสียง หรือ ทาง

ตัวหนังสือ แต่ว่า วิธีปฏิบัติ เพื่อให้ธรรมะปรากฏแก่ใจนั้น เราบอกกล่าวกันได้ ทางเสียง หรือ ทางหนังสือ แต่ถ้าจิตใจของเขา เหล่านั้น ไม่รู้จักความทุกข์แล้ว แม้จะมีการถ่ายทอดกัน ทาง เสียง หรือทางหนังสือ สักเท่าไร เขาก็หาอาจจะถือเอาได้ไม่ ยิ่งเมื่อไปยึดมั่นที่เสียง หรือ ตัวหนังสือ เข้าด้วยแล้ว ก็เลยยิ่งกลายเป็นอุปสรรค ต่อการที่จะเข้าใจพุทธศาสนา มากขึ้นไปอีก คือ กลายเป็นผู้เมตตาปราณี มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด บริยัติได้กลายเป็นงูพิษ ดังที่พระพุทธ องค์ ได้ตรัสไว้ ชาวต่างประเทศ ที่มีมันสมองดี ได้กลายเป็่นักบริยัติ ประเภทนี้ไป เสียมากต่อ มาก ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึง ชาวไทยที่เรียน บริยัติธรรม อภิธรรม เพื่อประโยชน์ทางโลกๆ หรือ ทางวัตถุ กันจนเป็นของธรรมดา ไปเสียแล้ว ถึงขนาดเป็นกบฏ ไม่รู้คุณพระพุทธเจ้า ก็มีมาก เช่น การกล่าวว่ การไหว้พระภุมิ ยังไม่เสียการเป็นพุทธบริษัท เป็นต้น

เราไม่จำเป็น จะต้องศึกษาเรื่องราว ทางบริยัติ ทางอภิธรรม อย่างมากมาย เพราะเหตุว่ คัมภีร์เหล่านั้น เป็นที่รวม แห่งเรื่องต่างๆ ทั้งหมด หลายประเภท หลายแขนงด้วยกัน ในบรรดา เรื่อง ตั้งหลายพันเรื่องนั้น มีเรื่องที่เราควรชวนชวายให้รู้ เพียงเรื่องเดียว คือ เรื่องความดับทุกข์ โดยแท้จริง หรืออย่างมากที่สุด ก็ควรขยายออกเพียง ๒ เรื่อง คือ เรื่องความทุกข์อันแท้จริง พร้อมทั้งต้นเหตุของมัน (อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความมีขึ้นไม่ได้แห่งความทุกข์นั้น พร้อมทั้ง วิธีทำ เพื่อให้เป็นเช่นนั้นได้จริง) ถ้าผู้ใดสนใจเฉพาะ ๒ ประเด็นเท่านั้นแล้ว ชั่วเวลาไม่นาน เขาก็จะเป็น ผู้รู้บริยัติ ได้ทั้งหมด คือ สามารถเข้าถึง หัวใจของบริยัติ ในลักษณะที่เพียงพอ สำหรับจะนำไป ปฏิบัติ ให้ถึงความหมดทุกข์ได้

เราต้องไม่ลืมว่ ในครั้งพุทธกาลนั้น การศึกษาบริยัติ ในลักษณะที่กล่าวนี้ เขาใช้เวลากัน ไม่กี่นาทึ หรือไม่กี่วัน คือ ชั่วเวลาที่พระพุทธองค์ ทรงซักไซ้ สอบถาม แล้วทรงชี้แจง ข้อธรรมะ ซึ่งถูกตรงกับ ความต้องการแห่งจิตใจของเขา เขาก็สามารถบรรลุธรรมะ อันเป็นตัวแท้ของพุทธ ศาสนาได้ ในที่นั่นนั่นเอง หรือในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า นั่นเอง บางคนอาจแย้งว่ นั้นมันเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้า ท่านทรงสอนเอง และเป็นเรื่องในยุคโน้น จะนำมาใช้ในยุคนี้อย่างไรได้ คำแย้งข้อนี้ นับว่ามีส่วนถูกต้อง แต่ก็มีส่วนผิด หรือส่วนที่มองข้ามไปเสีย อยู่มาก เหมือนกัน คือมองข้ามในส่วนที่ว่า ธรรมะไม่ได้เกี่ยวเนื่องอยู่กับเวลา และไม่ได้เนื่องอยู่กับบุคคล ผู้สอน ไปเสียทั้งหมด หมายความว่า ถ้าใครมีต้นทุนที่เพียงพอ เขาก็สามารถเข้าถึงธรรมะได้ เพราะได้ฟังคำพูด แม้เพียงบางประโยค

สำหรับข้อที่ว่ มีต้นทุนมาแล้วอย่างเพียงพอ นั้น หมายความว่า เขามีความเจเนจัด ในด้าน จิตใจมาแล้วอย่างเพียงพอ คือ เขาได้เข้าใจชีวิตนี้มามากแล้ว ถึงขั้นที่มองเห็น ความน่าเบื่อ หน่าย ของการตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ต้องทนทรมานอยู่ อย่างซ้ำๆ ซากๆ รู้สึกอึดอัด เพราะ

ถูกบีบคั้น และไร้อิสรภาพ มองเห็นชัดอยู่ว่า ตนยังปฏิบัติผิด ต่อสิ่งทั้งปวง อยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเอาชนะกิเลสไม่ได้ เขาารู้สิ่งต่างๆ มากมาแล้ว ยังเหลืออยู่เพียงจุดเดียว ที่เขายังคว้าไม่พบ ซึ่ง ถ้าคว้าพบเมื่อใด ความพันทุกขสันเขิง ก็จะมีได้โดยง่าย และทันที เหมือนเราคว้าพบ สวิตช์ ไฟฟ้า ในที่มีด ฉันทก็ฉันทนั้น

ต้นทุนดงที่กล่าวนี้ ไม่ค่อยจะมีแก่บุคคลแห่งยุคที่มัวเมา สาละวณอยู่แต่ ความ เจริญก้าวหน้าในทางวัตถุ คนเหล่านี้ถูกเสน่ห์ของวัตถุ ยึดใจเอาไว้ และลากพาตัวเขาไป ไม่มีที่ สิ้นสุด จึงไม่ประสีประสา ต่อความจริง ของธรรมชาติ โดยเฉพาะ ในด้านจิตใจ ว่ามันมีอยู่ อย่างไร เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่า เขาจะเป็นคนเฉลียวฉลาด และมีการศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน มา มากแล้ว สักเพียงใด ก็ยังไม่แน่ว่า เขาเป็นผู้มีต้นทุนพอ ในการที่จะเข้าถึงธรรมะตามแบบ หรือ วิธี แห่งยุคพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธเจ้าที่แท้จริง ย่อมปรากฏ หลังจากทีธรรมะปรากฏ แก่ผู้นั้น แล้วเสมอไป ฉะนั้น ในกรณีเช่นนี้ เราไม่ต้องพูดถึงพระพุทธเจ้าก่อนก็ได้ ขอแต่ให้เรา พิจารณา อย่างแยบคายที่สุด ในการมองดูตัวเอง มองดูชีวิต มองดูสภาวะ อันแท้จริงของชีวิต ให้อยู่ ตามที่เป็นจริง เรื่อยๆไป ก็พอแล้ว วันหนึ่ง เราก็จะบรรลุถึงธรรมะ ด้วยเครื่องกระตุ้นเพียงสักว่า "ได้ยินคำพูดบางประโยค ของหญิงทาสที่คู่กันเล่นอยู่ตามบ่อน้ำสาธารณะ" ดังที่พระพุทธเจ้า ทรงยืนยันไว้ หรือ ยิ่งกว่านั้น ก็ด้วยการได้เห็นรูป หรือ ได้ยินเสียง ของมดหรือแมลง นกหรือ ต้นไม้ ลมพัด ฯลฯ แล้ว บรรลุธรรมะถึงที่สุดได้ ตามวิธีง่ายๆ เฉพาะตน

ยังมีความเข้าใจผิด อีกอย่างหนึ่ง ที่ทำคนให้เข้าใจพุทธศาสนาผิด จนถึงกับไม่สนใจพุทธ ศาสนา หรือ สนใจอย่างเสียไม่ได้ ข้อนี้คือ ความเข้าใจที่ว่า พุทธศาสนามีไว้สำหรับ คนที่เบื่อ โลกแล้ว หรือ เหมาะแก่ บุคคลที่ละจากสังคม ไปอยู่ตามป่า ตามเขา ไม่เอาอะไรอย่างชาวโลกๆ อีก ข้อนี้ มีผลทำให้คนเกิดกลัวขึ้น ๒ อย่าง คือ กลัวว่า จะต้องสลัดสิ่งสวยงาม เจริญร่ำรวย สนุกสนาน ในโลกโดยสิ้นเชิง อีกอย่างหนึ่ง ก็คือ กลัวความลำบาก เนื่องจาก การที่จะต้องไปอยู่ ในป่า อย่างฤษีนั่นเอง ส่วนคนที่ไม่กลัวนั้น ก็กลับมีความยึดถือบางอย่าง มากขึ้นไปอีก คือ ยึดถือการอยู่ป่า ว่า เป็นสิ่งจำเป็น ที่สุด สำหรับผู้จะปฏิบัติธรรม จะมีความสำเร็จก็เพราะออกไป ทำกันในป่าเท่านั้น การคิดเช่นนี้ เป็นอุปสรรคขัดขวาง ต่อการปฏิบัติธรรมะ เพราะโดยปกติ คน ย่อมติดอยู่ใน รสของกามคุณ ในบ้านในเรือน หรือ การเป็นอยู่อย่างโลกๆ พอได้ยินว่า จะต้อง สละสิ่งเหล่านี้ไป ก็รู้สึกมีอาการ เหมือนกับ จะพลัดตกลงไปในเหวลึก และมีดมืด มีทั้งความ เสียหาย และ ความกลัวอยู่ในใจ จึงไม่สามารถได้รับประโยชน์ จากพุทธศาสนา เพราะมีความ ต่อต้าน อยู่ในจิตใจ หรือมีความรู้สึกหลีกเลี่ยงอยู่แล้ว

เมื่อคนคิดกันว่า จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา ไม่ได้ถ้าไม่ไปอยู่ในป่า จึงมีแต่เพียงการสอน และการเรียน เพื่อประโยชน์ แก่อาชีพ หรือ เพื่อผลทางวัตถุไป จะสอน หรือ จะเรียนกันสักเท่าไรๆ ก็ไม่มีทางที่จะเข้าถึงตัวแท้ ของพุทธศาสนาได้ พุทธศาสนาจึงหมดโอกาส ที่จะทำประโยชน์แก่ บุคคลผู้ครองเรือน ได้เต็ม ตามที่พุทธศาสนาอันแท้จริง จะมีให้ บางคนถึงกับเหมาหรือเดาเอาเองว่า บุคคลใด หรือ สำนักไหน มีการสั่งสอนพุทธศาสนา อย่างถูกต้องแล้ว ที่นั่น ก็จะมีแต่การชักชวนคน ให้ทิ้งเหย้าเรือน บุตรภรรยา สามี ออกไปอยู่ป่า เขาเองไม่อยากจะเกี่ยวข้องกับสำนักนั้นๆ แล้วยังกีดกันลูกหลาน ไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เพราะเกรงว่า จะถูกชักจูง หรือ เกลี่ยกล่อม ให้ไปหลงใหลอยู่ในป่า นั่นเอง พุทธศาสนา ไม่ได้มีหลักเช่นนั้น การที่มีคำกล่าวถึง ภิกษุอยู่ในป่า การสรรเสริญ ประโยชน์ของป่า หรือแนะให้ไปทำกรรมฐานตามป่านั้น มิได้หมายความว่า จะต้องไปทนทรมานอยู่ในป่าอย่างเดียว แต่หมายเพียงว่า ป่าเป็นแหล่งว่างจากการรบกวน ป่าย่อมอำนวยความสะดวก และส่งเสริมการกระทำทางจิตใจ ถ้าใครสามารถหาสถานที่อื่น ซึ่งมีใช้ป่า แต่อำนวยความสะดวก อย่างเดียวกัน ได้แล้ว ก็ใช้ได้

แม้ภิกษุในพุทธศาสนา ก็ยังเกี่ยวข้องอยู่กับชาวบ้าน มิใช่อยู่ป่าชนิดไม่พบใครเลย จนตลอดชีวิต เพราะจะต้องช่วยเหลือชาวบ้าน ให้อยู่ในโลกได้ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ ถ้าจะพูดโดยสำนวนอุปมา ก็กล่าวได้ว่า "ให้รู้จักกินปลา โดยไม่ถูกก้าง" พุทธศาสนามีประโยชน์แก่โลกโดยตรง ก็คือช่วยให้ชาวโลก ไม่ต้องถูกก้างของโลกที่มืดดำ ภิกษุสงฆ์ทั้งหมด มีพระพุทเจ้าเป็นประมุข ก็เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่กับโลกตลอดเวลา เพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน หรือ ศึกษาโลกพร้อมกันไปในตัว จนกระทั่ง รู้แจ้งโลก ซึ่งเรียกกันว่า "โลกวิทู" จนสามารถขจัดความทุกข์ ทางโลกๆ ออกไปได้ และต้องการให้ ทุกคนเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่ให้หนีโลก หรือพ่ายแพ้แก่โลก แต่ให้มีชีวิตอยู่ในโลก อย่างมีชัยชนะ อยู่ตลอดเวลา

ฉะนั้น การที่ใครๆ จะมากล่าวว่า ถ้าจะปฏิบัติธรรมะแล้ว ต้องทิ้งบ้านเรือน เปิดหนีเข้าป่า ก็เป็นการกล่าวตู่พุทธศาสนา ด้วยคำเท็จ อย่างยิ่ง เพราะสถานที่ใด ที่มีการพิจารณาธรรมะได้ ที่นั่นก็มีการศึกษา และปฏิบัติธรรมะได้ พุทธศาสนาไม่ได้สอน ให้คนกลัว หรือ หลบหลีก สิ่งต่างๆ ในโลก และไม่ได้สอนให้ มัวเมาในสิ่งเหล่านั้น แต่สอนให้รู้จัก วิธีที่จะทำตัวให้มีอำนาจ อยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น ฉะนั้น เป็นอันกล่าวได้ว่า จะเป็นใครก็ตาม ย่อมสามารถใช้ พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ ให้ตนอยู่ในโลกได้ โดยไม่ถูกก้างของโลกที่มืดมัว แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ผู้สนใจพุทธศาสนาทั้งหลาย ไม่ได้มองเห็นกันในเรื่องนี้ แต่กลับไปเห็น เป็นศาสตร์ หรือ เป็นปรัชญา หรือเป็นวิชาความรู้ อย่างหนึ่ง ในบรรดาวิชาความรู้ ที่มีอยู่ในโลก แล้วก็ศึกษา เพื่อจะเอาพุทธศาสนา มาทำมาหากินกัน เมื่อผู้สอนเอง ก็ไม่รู้ว่า พุทธศาสนาประสงคอะไร ผู้ถูกสอน ก็จะมีมัวขึ้นไปอีก ฉะนั้น จึงใคร่ขอปรับความเข้าใจผิด กันเสียก่อนที่จะศึกษาเรื่องอื่นๆ ต่อไป

หมุ่นกัจ้อง มองเท่าใด ไม่เห็นฟ้า
ถึงฝูงปลา ก็ไม่เห็น น้ำเย็นใส
ไล่เดือนมอง ไม่เห็นดิน ที่กินไป
หนอนก็ไม่ มองเห็นคูต ที่ดูकिन

คนทั่วไป ก็ไม่ มองเห็นโลก
ต้องทุกข์โศก หงุดหงิด อยู่เนิจสิน
ส่วนชาวพุทธ ประยุกต์ธรรม ตามระเบิด
เห็นหมดสิ้น ทุกสิ่ง ตามจริงเอย

บทที่ ๒

พุทธศาสนามุ่งหมายอะไร

ความมุ่งหมายของพุทธศาสนานั้น มักจะถูกคนส่วนมากเข้าใจไปเสียว่า มุ่งหมายจะนำคนไปเมืองสวรรค์ จึงได้มีการสอนกันเป็นอย่างมาก ว่า สวรรค์เป็นแดนที่คนควรไปให้ถึง สวรรค์เป็นแดนแห่งความสุขที่สุด เลยมีการชักชวนกัน ให้ปรารถนาสวรรค์ ปรารถนา कामารมณ์ อันวิเศษในชาติหน้า

คนทั้งหลายที่ไม่รู้ความจริง ก็หลงไหลสวรรค์ มุ่งกันแต่จะเอาสวรรค์ ซึ่งเป็นแดนที่ตนจะได้เสพย์ कामารมณ์ ตามปรารถนา เป็นเมืองที่ตนจะหาความสุขได้อย่างสุดเหวี่ยง แบบสวรรค์นิรันดร ของศาสนาอื่น ๆ ที่เขาใช้สวรรค์ เป็นเครื่องล่อ ให้คนทำความดี คนจึงไม่สนใจที่จะดับทุกข์ กันทีนี้ และเดี๋ยวนี้ ตามความมุ่งหมาย อันแท้จริง ของพุทธศาสนา นี้คือ อุปสรรค อันสำคัญ และเป็นข้อแรกที่สุด ที่ทำให้ คนเข้าถึงจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาไม่ได้ เพราะไปมุ่งเอาต้นหาอุปาทาน กันเสียหมด

ฉะนั้น เราควรจะต้องสั่งสอนกันเสียใหม่ และพุทธบริษัท ควรจะเข้าใจเสียให้ถูกต้องว่า สวรรค์ดังที่กล่าวไว้ เป็นเมืองที่จะต้องไปให้ถึงนั้น เป็นการกล่าวอย่างบุคคลาธิษฐาน คือ การกล่าว สิ่งที่เป็นนามธรรม ให้เป็น รูปธรรม หรือเป็นวัตถุขึ้นมา การกล่าวเช่นนั้น เป็นการกล่าวในลักษณะโฆษณาชวนเชื่อในเบื้องต้น ที่เหมาะสำหรับ บุคคลไม่ฉลาดทั่วไป ที่ยังไม่มีสติปัญญา มากพอ ที่จะเข้าใจถึงความหมาย อันแท้จริงของพุทธศาสนาได้ แม้คำว่า "นิพพาน" ซึ่งหมายถึง การดับความทุกข์ ก็ยังกลายเป็นเมืองแก้ว หรือ นครแห่งความไม่ตาย มีลักษณะอย่างเดียวกันกับ เทียนไข หรือ สุขชาติ ของพวกอาชีวะตามโรงเจทั่วไป สุขชาติ นั้น ตามความหมายอันแท้จริง ก็มีได้หมายความดังที่พวกอาชีวะเข้าใจ เช่นเดียวกัน แต่มีความหมายถึง นิพพาน คือ ความว่างจากกิเลส สว่างจากทุกข์ มิได้หมายถึง บ้านเมืองอันสวยงาม ทางทิศตะวันตก ซึ่งมีพระพุทธรูปเจ้าชื่อ อมิตาภะ ประทับอยู่เป็นประธาน ที่ใครๆ ไปอยู่ที่นั่น แล้วก็ได้รับความพอใจทุกอย่าง ตามที่ตนหวัง เพราะว่าแวดล้อมไปด้วยสิ่งสวยงาม และรื่นรมย์ที่สุด ที่มนุษย์ หรือ เทวดา จะมีได้ นี้เป็นการกล่าวอย่างบุคคลาธิษฐาน ทั้งสิ้น

ส่วนพวกนิกายเซ็น ไม่ยอมเชื่อว่า อมิตาภะ เป็นเช่นนั้น แต่ได้เอาคำว่า อมิตาภะ นั้นมาเป็นชื่อของจิตเดิมแท้ อย่างที่ท่านเว่ยหล่างเรียก หรือ เอามาเป็นชื่อของ ความว่าง อย่างที่ท่านฮวงโปเรียก เมื่อเป็นดังนี้ อมิตาภะ หรือ สุขชาติ ของพวกอาชีวะตามโรงเจ ก็กลายเป็นของเด็กเล่น หรือของนำหัวเราะเยาะ สำหรับคนฉลาดไป

ฉะนั้น เมื่อถามว่า พุทธศาสนา มีความมุ่งหมายอย่างไร ก็ควรจะตอบว่า มุ่งหมายจะแก้ไข ปัญหาชีวิตประจำวัน ของคนทุกคนในโลกนี้ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ โดยไม่มีความทุกข์เลย พูด อย่างตรงๆ สั้นๆ ก็ว่า ให้อยู่ในกองทุกข์ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ หรือพูดโดยอุปมา ก็ว่า อยู่ในโลก โดยไม่ถูกก้ำของโลก หรือ อยู่ในโลก ท่ามกลางเตาหลอมเหล็กอันใหญ่ที่กำลังลุกโชนอยู่ แต่ กลับมีความรู้สึกเยือกเย็นที่สุดดังนี้ ขอสรุปว่า พุทธศาสนา มุ่งหมายที่จะขจัดความทุกข์ ให้หมด ไปจากคน **ที่นี่ และ เดียวนี้** หากใช้มุ่งหมาย จะพาคนไปสวรรค์ อันไม่รู้กันว่า อยู่ที่ไหน มีจริง หรือไม่ และจะถึงได้ หลังจากตายแล้ว หรือ ในชาติต่อไป จริงหรือไม่ เพราะไม่มีใครพิสูจน์ได้ นอกจากการกล่าวกันมาอย่างปราปร่า แล้วก็ยอมเชื่อกันไป โดยไม่ใช่เหตุผล จนเป็นความมม าย ไปอีกอย่างหนึ่ง

บางคนอาจจะแย้งว่า คำสอนของพุทธศาสนา มีอยู่เป็นชั้นๆ ความมุ่งหมายก็ควรจะมีเป็น ชั้นๆ เช่น ให้มีความเจริญในโลกนี้ แล้วมีความเจริญในโลกหน้า แล้วจึงถึงความเจริญอย่างเหนือ โลก ดังที่ขอบพูดกันว่า มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และ นิพพานสมบัติ ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะว่า เขาเหล่านั้น ไม่ทราบว่ามีสมบัติทั้ง ๓ นั้น เป็นเพียงระดับต่างๆ ที่ต้องลูถึงให้ได้ในโลกนี้ และ เดียวนี้ หรือในชาติหน้านั้นเอง ไม่ใช่เอาสวรรค์ ต่อเมื่อตายแล้ว และเอานิพพาน หลังจากนั้น ไปอีก ไม่รู้ที่สืบชาติ

ตามความหมายที่ถูกต้อนั้น มนุษย์สมบัติ หมายถึง การได้ประโยชน์ อย่างมนุษย์ธรรมดา สามัญ จะลูถึงได้ ด้วยการเอาเหงื่อไคลเข้าแลก จนเป็นอยู่อย่างผาสุก ชนิดที่คนธรรมดาสามัญ จะพึงเป็นอยู่กันทั่วไป สวรรค์สมบัติ นั้นหมายถึง ประโยชน์ที่คนมีสติปัญญา มีบุญ มีอำนาจ วิชา เป็นพิเศษ จะพึงถือเอาได้ โดยไม่ต้องเอาเหงื่อไคลเข้าแลก ก็ยังมีชีวิตรุ่งเรืองอยู่ได้ ท่ามกลางทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง และ ความเต็มเปี่ยมทางกามคุณ ส่วน นิพพานสมบัติ นั้นหมายถึง การได้ความสงบเย็น เพราะไม่ถูก รากะ โทสะ โมหะ เบียดเบียน จัดเป็นประโยชน์ ชนิดที่คนสองพวกข้างต้น ไม่อาจจะได้รับ เพราะเขาเหล่านั้น ยังจะต้องเร่าร้อน อยู่ด้วยพิษร้าย ของรากะโทสะ โมหะ ไม่อย่างใด ก็อย่างหนึ่ง เป็นธรรมดา แต่ถึงกระนั้น ก็ควรพิจารณาให้เห็น ว่า สมบัติทั้ง ๓ นี้ เป็นเพียงประโยชน์ที่อยู่ในระดับ หรือ ชั้นต่างๆ กัน ที่คนเรา ควรจะพยายาม เข้าถึง ให้ได้ทั้งหมด **ที่นี่ และ เดียวนี้** คือในเวลาปัจจุบัน ทันตาเห็น นี้จึงจะได้ชื่อว่า ได้รับสิ่งซึ่ง พุทธศาสนาได้มีไว้สำหรับมอบให้แก่ คนทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือ คนที่ไม่ไร้ปัญญา เสียเลย

ที่นี้ ก็มาถึงปัญหา ที่จะต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบที่สุดว่า ในบรรดาประโยชน์ ทั้ง ๓ คือ มนุษย์สมบัติ, สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ นั้น ประโยชน์อันไหนเป็นประโยชน์ ที่มุ่ง

หมายอย่างแท้จริง ของพุทธศาสนา ประโยชน์อันไหน เป็นเหมือน ปลาที่มีก้าง ประโยชน์อันไหน เป็นเหมือนปลาไม่มีก้าง และอะไรเป็นเครื่องที่จะช่วยให้สามารถกินปลามีก้างได้ โดยไม่ต้องถูก ก้างเลยอีกด้วย ในข้อนี้ แม้คนที่สติปัญญาอยู่บ้างแล้ว ก็ย่อมจะมองเห็นได้ด้วยตนเองว่า มนุษยสมบัติ และสวรรค์สมบัตินั้น เป็นเหมือนปลาที่มีก้าง อย่างมองเห็นบ้าง หรือ อย่างซ่อน เร้น อย่างหยาบ หรือ อย่างละเอียด โดยสมควรแก่ ชั้นเชิงของมันทั้งนั้น คนต้องหัวเราะ และ ร้องไห้ สลับกันไป อย่างไม่รู้จักสิ้นสุด ก็เพราะ มนุษยสมบัติ และสวรรค์สมบัติ ต้องทนทุกข์ อย่างซ้ำซาก ก็เพราะ สมบัติทั้งสองนี้ ต้องเป็นทุกข์โดยตรง หรือ โดยประจักษ์ชัด ในเมื่อ แสวงหามันมา และต้องเป็นทุกข์ โดยอ้อม หรือโดยเร้นลับ ในเมื่อได้สมตามประสงค์ หรือ เมื่อ กำลังบริโภคมันอยู่ หรือเมื่อเก็บรักษามันไว้ก็ตาม ตลอดเวลาที่เขายังไม่ได้รับสมบัติอันที่ ๓ อยู่ เพียงใด เขาจะต้องทนทุกข์ อยู่อย่างซ้ำๆ ซากๆ อยู่ในท่ามกลาง ของสิ่งที่เขาหลงสำคัญผิดว่า เป็นความสุข ต่อเมื่อได้สมบัติอันที่ ๓ เข้ามา เมื่อนั้นแหละ เขาจะสามารถปลดเปลื้อง พิษสง หรือ ความบีบคั้น ของสมบัติทั้ง ๒ ประเภทข้างต้นออกไปได้ มีชีวิตอยู่อย่างอิสระ เห็นการบีบ คั้นของสมบัติทั้ง ๒ นั้นอีกต่อไป นี้แหละ จงพิจารณาด้วยตนเองเถิดว่า การได้มาซึ่งสมบัติ ชนิดไหน จึงจะนับว่า เป็นการได้ที่ดี การได้สมบัติชนิดไหน จะทำให้เราพบความมุ่งหมาย อัน แท้จริงของพุทธศาสนา

ความเข้าใจผิด ที่เป็นอุปสรรคแก่การจะเข้าใจพุทธศาสนา มีอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ คนมัก เข้าใจกันว่า หลักพระพุทธศาสนา อันว่าด้วย สุญญตา หรือ อนัตตา นั้น ไม่มีความมุ่งหมาย หรือ ไม่อาจนำมาใช้กับคนธรรมดาสามัญทั่วไป ใช้ได้แต่ผู้ปฏิบัติธรรม ในชั้นสูงที่อยู่ตามถ้ำ ตามป่า หรือเป็นนักบวชที่มุ่งหมาย จะบรรลุมรรคผลนิพพาน โดยเร็วเท่านั้น แล้วก็เกิดบัญญัติ กันเองขึ้นใหม่ว่า จะต้องมีการศึกษาชั้นสูงระดับหนึ่ง ซึ่งเหมาะสำหรับคนทั่วไป ที่เป็น ขรวาสอยู่ตามบ้านเรือน และคนพวกนี้เองที่ยึดมั่นในคำว่า มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ แล้วจัด ตัวเองหรือสอนคนอื่น ๆ ให้มุ่งหมายเพียงมนุษยสมบัติ และสวรรค์สมบัติเท่านั้น ส่วนนิพพาน สมบัติ เขาจัดไว้เป็นสิ่งที่สูงสุดวิสัยของคนทั่วไป เขาจึงไม่เกี่ยวข้อง แม้ด้วยการกล่าวถึง คนพวกนี้ แหละ จึงห่างไกลต่อการได้ยินได้ฟัง หลักพระพุทธศาสนาอันแท้จริง กล่าวคือ เรื่องสุญญตา และ อนัตตา คงสาละวนกันอยู่แต่เรื่องทำบุญ ให้ทาน ชนิดที่จะทำให้ตนเป็นผู้มีโชคดีในชาตินี้ แล้วไปเกิดสวยเกิดรวยในชาติหน้า และได้ครอบครองสวรรค์ หรือวิมานในที่สุด วนเวียนพุดกัน ในเรื่องนี้ ไม่ว่าในหมู่คนปัญญาอ่อน หรือ นักปราชญ์ เรื่องนิพพานสมบัติ จึงเป็นเรื่องที่น่ากลัว ไป เพราะรู้สึกคล้ายกับว่า การบรรลุนิพพานนั้น เหมือนกับ การถูกจับโยนลงไปในเหว อันแจ้ง ว้าง ไม่มีที่สิ้นสุด แต่จะปิดทึบเสียทีเดียวก็ไม่ได้ เพราะเขาว่าเป็นสิ่งสูงสุด ในพระพุทธศาสนา จึง ได้แต่เพียงห้ามปรามกัน ไม่ให้พุดถึง แม้ในหมู่บุคคลชั้นเถระ หรือ สมภารเจ้าวัด พวกชาวบ้าน

ทั่วไป จึงห่างไกลจากการได้ยินได้ฟัง เรื่องซึ่งเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา หรือ หลักพุทธศาสนา อันแท้จริง ที่พระพุทธรองค์ทรงมุ่งหมายเอาไว้ หรือมีไว้ เพื่อประโยชน์แก่คนทุกคน และทุกชั้น สถานการณ์ด้านศาสนาของประเทศไทย กำลังเป็นอยู่อย่างนี้ แล้วจะเรียกว่า เป็นการบวชเพื่อ สืบพระศาสนาได้อย่างไรกันเล่า

เรื่องสุญญตานี้ เป็นเรื่องของฆราวาส จะต้องสนใจ ทราบได้จากบาลีตอนหนึ่งแห่ง สังยุตต นิกายและที่อื่นๆ ที่ตรงกัน ข้อความในบาลีนั้น มีใจความที่พอจะสรุปสั้นๆ ได้ว่า พวกชาวบ้าน ที่มีอันจะกินกลุ่มหนึ่ง ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลให้ทรงทราบ ตามสภาพที่เป็นจริงว่า พวกเขาเป็นผู้ครองบ้านเรือน อัดแอัดด้วยบุตรภรรยา ลูบไล้กระแจะจันทร์หอม ประกอบการทำงานอยู่อย่างสามัญชนทั่วไป ขอให้พระองค์ทรงแสดงข้อธรรมะที่ทรงเห็นว่า เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เขา ผู้อยู่ในสภาพเช่นนั้น พระพุทธรองค์ จึงสอนเรื่องสุญญตา ซึ่งเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา แก่คนเหล่านั้น โดยทรงเห็นว่า เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเหล่านั้น โดยตรง และทรงยืนยันให้เขาถือเป็นหลักไว้ประจำใจว่า เรื่องสุญญตานี้ เป็นเรื่องซึ่งพระพุทธรเจ้าสอน ส่วนเรื่องอันสวดยสดงดงามต่างๆ นอกไปจากนั้น เป็นเรื่องของคนชั้นหลังสอน พวกชาวบ้าน เหล่านั้นได้ทูลแย้งขึ้นว่า เรื่องสุญญต่ายังสูงเกินไป ขอให้ทรงแสดงเรื่องที่ต่ำลงมา พระองค์จึงได้แสดงเรื่องการเตรียมตัว เพื่อความเป็นผู้บรรลุถึงกระแสแห่งนิพพาน ซึ่งได้แก่ ข้อปฏิบัติเพื่อ บรรลุถึงความ เป็นพระโสดาบัน มีใจความโดยสรุปคือ มีศรัทธาในพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ อย่างไม่มัวงอนแง่น คลอนแคลน กับมีศีลชนิดที่พระอรหันเจ้าชอบใจ คือ เป็นศีลชนิดที่ผู้หนึ่งเอง กิติเตียนตนเองไม่ได้ และการไม่มีความเชื่อหรือปฏิบัติอย่างมงาย ในเรื่องต่างๆ พวกชาวบ้าน เหล่านั้น ก็แสดงความพอใจ และกราบทูลว่า ตนได้ยึดมั่นอยู่ในหลักปฏิบัติเหล่านั้นอยู่แล้ว

เรื่องนี้ เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันอย่างละเอียด เพื่อความเข้าใจถึงความมุ่งหมาย อันแท้จริงของหลักพระพุทธศาสนา พระองค์ ทรงแสดงเรื่องสุญญตา แก่บุคคลผู้ครองเรือน เพราะเป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่เขาตามที่เขาขอร้องตรงๆ พระพุทธรองค์ประสงค์จะให้พวกฆราวาส รับเอาเรื่องสุญญตา ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ เพราะมันไม่มีเรื่องอื่น ที่ดีกว่านี้จริงๆ ส่วนเรื่องที่ลดหลั่นลงไป จากเรื่องสุญญตานี้ ก็ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่ทำให้เป็นพระโสดาบันนั่นเอง เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องเตรียมตัวสำหรับการบรรลุนิพพานโดยตรง จึงนับว่า เป็นเรื่องเข้าถึงสุญญตาโดยทางอ้อมนั่นเอง หาใช่เป็นเรื่องทำบุญให้ทาน ด้วยการมัวเมาในมนุษยสมบัติ และสวรรค์สมบัติ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ก็ไม่วายที่พวกนักอธิบายธรรมะในชั้นหลังๆ จะดึงเอาเรื่องเหล่านี้ มาเกี่ยวข้องกับสวรรค์สมบัติจนได้ และทำไปในลักษณะที่เป็นการหลอก โฆษณาชวนเชื่อยิ่งขึ้นทุกที จึงทำให้เรื่องที่เป็นบันไดขั้นต้นของนิพพาน หรือของสุญญตา ต้องสลัด หรือ ดับเลื่อนไปอีก จนพวกเราสมัยนี้ ไม่มีโอกาสที่จะฟังเรื่องสุญญตา หรือนำเอาเรื่องสุญญตา อันเป็นตัวแท้ของ

พระพุทธศาสนา มาใช้ในการบำบัดทุกข์ประจำวัน อันเป็นความประสงค์ที่แท้จริงของ
พระพุทธเจ้า พวกเราจึงต้องเห็นห่างจากหัวใจของพุทธศาสนา ออกไปมากขึ้นทุกวันๆ เพราะนัก
สอนนักอธิบายสมัยนี้เอง

การที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงเรื่องสุญญตา แก่ฆราวาส ก็ต้องมีความหมายว่า ปัญหา
ยุ่งยากต่างๆ ของฆราวาส ต้องแก้ด้วยหลักสุญญตา ความเป็นไปในชีวิตประจำวันของฆราวาส
จะต้องถูกควบคุมอยู่ด้วยความเข้าใจถูกต้อง ในเรื่องอันเกี่ยวกับจิตว่าง เขาจะทำอะไรไม่ผิด ไม่
เป็นทุกข์ขึ้นมา ก็เพราะมีความรู้ ในเรื่องสุญญตา มาคอยกำกับจิตใจ ถ้าผิดไปจากนี้แล้ว
ฆราวาสก็คือ พวกที่จะต้องหัวเราะ และร้องไห้ สลับกันไป ไม่มีที่สิ้นสุด และ เพื่อที่จะให้ฆราวาส
ไม่ต้องเป็นเช่นนั้น พระองค์จึงได้สอนเรื่องสุญญตา แก่ฆราวาสในฐานที่ "เป็นสิ่งที่ประโยชน์
เกื้อกูลแก่ฆราวาส" ดังที่กล่าวแล้ว หลักพุทธศาสนาอันสูงสุดนั้น มีเรื่องเดียว คือ เรื่องสุญญตา
หรือ จิตว่าง ใช้ได้แม้แต่พวกฆราวาสทั่วไป และมุ่งหมายที่จะดับทุกข์ของฆราวาสโดยตรง เพื่อ
ฆราวาสผู้อยู่ท่ามกลางความทุกข์นี้ จะได้กลายเป็น บุคคลที่ความทุกข์แปดเปื้อนไม่ได้ ถ้าเป็น
นิพพาน ก็เป็นที่ความทุกข์แปดเปื้อนไม่ได้นั่นเอง ถ้าแปดเปื้อนไม่ได้เลย จนเป็นการเด็ดขาด
และถาวร ก็เรียกว่า เป็นผู้บรรลุพระนิพพาน เป็นพระอรหันต์, เป็นแต่เพียงการแปดเปื้อนที่
น้อยลงมา ก็เป็นการบรรลุพระนิพพาน ในขั้นที่เป็นพระอริยบุคคล รองๆ ลงมา

"โสดาปัตติลังกะ" ก็คือ ศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และความมีอริยกัน
ตศีล รวมทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นการเตรียมตัวเพื่อลู่สุญญตาหรือ นิพพาน ศรัทธา (ความเชื่อ) จะยัง
ไม่แน่นแฟ้นแท้จริง จนกว่าจะได้มองเห็นว่า พระพุทธเจ้า เป็นผู้ตรัสรู้เรื่องสุญญตา คือ เรื่อง
สูงสุดที่ดับทุกข์ได้จริง และพระธรรมนั้น ก็เป็นเรื่องอะไรอื่น นอกไปจากเรื่องทั้งหมดของสุญญ
ตา ที่ดับทุกข์ได้จริง กล่าวคือ คำสอนและการปฏิบัติ รวมทั้ง ผลที่มีมาจากความไม่ยึดมั่นในสิ่ง
ทั้งปวง ส่วนพระสงฆ์นั้น ก็คือ ผู้ที่ปฏิบัติ และได้รับผลการปฏิบัติเช่นนั้น เมื่อมองเห็นอยู่อย่างนี้
ศรัทธาจึงจะแน่นแฟ้นมั่นคง ไม่งอนแง่น คลอนแคลน กล่าวคือ จะไม่เลื่อมใสในศาสดาอื่นๆ ใน
ข้อสงสัยใดๆ และพวกนักบวชใดๆ ที่ไม่กล่าวสอนหรือปฏิบัติเรื่องสุญญตา หรือ นิพพาน

ส่วน "อริยกันตศีล" นั้นก็เหมือนกัน ศีลที่จะบริสุทธิ์หมดจด ถึงกับถูกจัดเป็น "อริยกันตะ" คือ
เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้ ก็ต่อเมื่อศีลนั้น มีมูลมาจากการเห็น สุญญตา เท่านั้น แม้ไม่โดย
สิ้นเชิง ก็ต้องโดยบางส่วน คือ อย่างน้อย จะต้องมีความเห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น หรือ ยึด
มั่นไม่ได้จริงๆ เท่านั้น เขาจึงจะเป็นผู้ไม่มีเจตนา ที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป ที่เป็นการผิด
ศีล ไม่ว่าจะเป็ศีลเท่าใดข้อไหนก็ตาม อนึ่ง สุขเวทนา และสิ่งอันเป็นที่ตั้งของสุขเวทนา นานา
ชนิดในโลกนั่นเอง ที่เป็นที่ตั้งของความยึดมั่นถือมั่น และทำให้คนเราล่วงศีล ทั้ๆที่อยู่ หรือ

ทั้งๆที่พยายามจะไม่ให้ล่วง มันก็ล่วงจนได้ ยิ่งไปบีบบังคับหนักเข้า มันก็ยิ่งมีปฏิกริยามากขึ้น แต่ถ้ามามีทางระบายความกดดันอันนี้ออก เสียได้ ด้วยความรู้ เรื่องสุญญาตาอยู่เสมอๆ แล้ว การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ก็จะมีได้โดยง่ายขึ้น ไม่มีการฝืน หรือ ต่อสู้อะไรมากมาย ศีลก็จะบริสุทธิ์ ถึงขนาดเป็นที่พอใจ ของพระอริยเจ้าได้

ทั้งหมดนี้ เราจะเห็นได้ว่า โสตาปัตติยังคะ ทั้ง ๔ องค์นี้ แม้จะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้า ตรัสเพื่อ เลี่ยงคำแย้งของพวกฆราวาสเหล่านั้น ในเรื่องความยากเกี่ยวกับสุญญาตา ก็ยังไม่พ้นวงของเรื่อง สุญญาตา อยู่นั่นเอง ถ้าจะกล่าวอย่างโฆหารธรรมดา ก็กล่าวได้ว่า เป็นการช้อนกล บังคับให้รับ เอาเรื่องสุญญาตา อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น หรือในลักษณะที่ความรู้เรื่องสุญญาตานั้น จำต้องออก งามเบิกบานออกไปได้ในอนาคต ในตัวมันเองโดยแน่นอน ถ้าเขาจะมีศรัทธาจริง มีศีลจริง ดังที่ กล่าวมานี้ มันก็ต้องเป็นศรัทธา หรือศีล ที่มีมูลมาจากสุญญาตา ไม่ใช่จากความกระหายต่อ สวรรค์ เช่น อยากเป็นเทวดา มีวิมานทอง มีนางฟ้า ๕๐๐ เป็นบริวาร หรืออะไรๆ ที่เขาล่อๆ ให้ คนหลงกันอยู่ทั่วไป แม้จะเป็นศรัทธา หรือศีล อย่างรุนแรงเพียงใด ก็หาเป็นสิ่งที่แน่นแฟ้นมั่นคง หรือ เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าไม่ เพราะฉะนั้น เมื่อจะมีศรัทธาและมีศีล อย่างมั่นคงได้ มันก็ ต้องเป็นศรัทธา และศีล ที่มีมูลมาจากสิ่งอื่นนั้น จะต้องล้มลุกคลุกคลาน อยู่เสมอไป ครั้งถูก หลอกถูกล่อ หนักเข้า เจ้าตัวก็จะเบือนหน้า ต่อศรัทธา และศีล เช่นนั้นขึ้นมาเอง จักเริ่มใช้ ปัญญาของตน จนมาพบศรัทธาและศีลที่มีราก คือ สุญญาตาเข้าวันหนึ่งจนได้ ฉะนั้น ถ้าจะกล่าว อย่างสำนวนชาวบ้าน เราก็อาจจะกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงวางกับดักลวงหน้าไว้ดีแล้ว จนกระทั่งว่า ทำอย่างไรเสีย พวกชาวบ้านเหล่านั้น ก็ไม่หลุดรอดไปจากวงของเรื่องสุญญาตาได้ ทั้งๆที่เขากำลังปฏิเสธ ไม่ยอมรับเรื่องสุญญาตาอยู่อย่างแข็งขันก็ตาม

สรุปความว่า ในหมู่คนที่มีปัญญาแล้ว โดยธรรมชาติที่แท้จริงนั้น เขาย่อมต้องการธรรมะ หรือ หลักแห่งพุทธศาสนาอันเดียวกัน คือ การระงับดับทุกข์ เพื่อให้เกิดความสุขด้วยกันทุกคน เพียงแต่ลดหลั่นกัน ตามสติปัญญาเท่านั้นเอง กล่าวคือ เรื่องสุญญาตา ในระดับหนึ่ง ที่เหมาะสม แก่บุคคลเหล่านั้นๆ แต่ข้อเสียตายอย่างยิ่งก็คือ คนเหล่านั้นไม่เคยถูกสอน ให้ต้องการสิ่งที่จะ มาดับทุกข์ตามฐานะของตนๆ ให้เหมาะสมกันกับความทุกข์ของตนๆ แต่เขาได้ถูกสอน ให้เล่น เติลดิออก ไป นอกเส้นทาง คือไปต้องการความสุข ชนิดใดชนิดหนึ่ง ตามที่เขาจะชอบนึกฝัน เอาเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ต้องไปติดบ่วง ของการเมาสวรรค์ เมานุญที่นักสอนศาสนาบางคน เขา โฆษณากันอยู่ ทุกคำเข้า ฉะนั้น สิ่งที่ชาวบ้านต้องการ จึงไม่ใช่ความดับทุกข์ หรือ ธรรมะที่ อาจจะดับทุกข์ ตามที่พุทธศาสนาจะมีให้ แต่มันได้กลายเป็นว่า เขาต้องการความสุข ตามที่เขา คาดฝันเอาเอง สร้างวิมานในอากาศ ฝันหวานๆ ตามความพอใจของเขาเอง ไปเสียแล้ว

ข้อนี้เอง เป็นข้อที่ทำให้ทายกทายิกา หรือพุทธบริษัททั้งหลาย เกิดมีความมุ่งหมายที่จะทำอะไรๆ เกินไปจากที่พุทธศาสนาจะให้ ได้ ผิดไปจากความมุ่งหมายเดิมแท้ของพระพุทธศาสนา เพราะจับหลักกันไม่ได้ ว่า พระพุทธศาสนา มุ่งหมายจะอำนวยประโยชน์อันแท้จริงอะไรให้แก่มนุษย์ และหลักธรรมที่จะเป็นเครื่องมือเช่นนั้นคืออะไร ฉะนั้น ขอเน้นอย่างสรุปสั้นๆ ว่า พระพุทธศาสนา มุ่งหมายจะให้คนทั้งหลาย อยู่ได้ท่ามกลางของทุกข์ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะอาศัยความรู้ และการปฏิบัติ ในเรื่องสุญญตา หรือ ความว่างจากตัวตน นั้นเอง หาใช่เพื่อ ความมัวเมาในสรวงครีมาน อย่างที่มีการโฆษณา ชวนเชื่ออยู่ตามวัดวาอารามต่างๆ ทั่วไปไม่ และขอให้พวกเราเข้ามารู้จักกันเสียใหม่ นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เพื่อมิให้เสียเวลา (โปรดอ่านหนังสือ "วิธีระงับดับทุกข์" ของท่านพุทธทาส)

ปัญหาต่อไปก็คือว่า ทำไมพวกเราในสมัยนี้ จึงได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา น้อยเกินไป ในเมื่อเทียบกับประโยชน์ทั้งหมดที่พุทธศาสนาได้มีให้ ไม่มีสันติภาพอันพอควรในหมู่มนุษย์ ซึ่งถือกันว่าเป็นสัตว์สูง เหนือสัตว์ทั้งปวง จนถึงกับกล่าวได้ว่า สันติภาพมีในหมู่มนุษย์ได้ยรจนทั่วไป มากกว่า ที่มีอยู่ใน หมู่มนุษย์ เพื่อจะตอบปัญหานี้ เราควรจะทำความเข้าใจเสียก่อนว่า คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนานั้น มีอยู่สองประเภทใหญ่ๆ คือ เข้ามาเกี่ยวข้องเพียงสักว่า ทำตามบรรพบุรุษ หรือตามประเพณี อย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นเพราะมีความต้องการในใจ อย่างไม่อย่างหนึ่งจากศาสนา

สำหรับอย่างแรก คือ การถือศาสนา สักว่าทำตามบรรพบุรุษ หรือตามประเพณีนั้น ไม่มีผลเป็นขึ้นเป็นอันสำหรับตัวบุคคลนั่นเอง ส่วนการถือศาสนาเพราะมีความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ก็ยังแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภท คือ ประเภทที่มีเจตนาอันบริสุทธิ์ คือเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา เพื่ออยากพ้นกิเลส พ้นความทุกข์ใจทั้งปวง คนพวกนี้ เป็นพวกที่น่าจะได้รับการสนับสนุน ช่วยเหลือ เท่าที่จะช่วยเขาได้ ส่วนอีกประเภทหนึ่งนั้น ไม่มีเจตนาอย่างนั้นเข้ามา ก็เพราะหวังจะเอาอะไรโง่ๆ จากพระศาสนา เช่น เอาเครื่องกลางของคลัง ของศักดิ์สิทธิ์ อยากให้มีโชค อยากร่ำรวย ให้ได้ชัยชนะ หรือคลาดแคล้ว จากศัตรู จากภูตผีปีศาจ และโรคภัยไข้เจ็บ แล้วก็เที่ยวหาวัตถุศักดิ์สิทธิ์มาแขวนไว้ที่คอ จนคอแทบจะทอนไม่ไหว โดยไม่มีความรู้เลยว่า นั่นคืออะไร มีมูลมาจากอะไร และเพื่ออะไร สิ่งที่ตนคิดว่าเป็นของคลัง และศักดิ์สิทธิ์ นั้นกลับกลายเป็น ข้าศึกแก่ตนเอง ปิดบังปัญญาของตัว

บางพวกก็เข้ามาบวชเพื่อหาความรู้ในทางศาสนา เพื่อจะได้วิชาความรู้ นั้น เป็นเครื่องมือยังชีพ หาประโยชน์ทางวัตถุเพื่อตัวเอง เป็นการเพิ่มกิเลสขึ้นอีกอย่างเดียวกัน ในที่สุด ก็ไม่อาจเข้าถึงแก่นของศาสนาได้ เพราะไม่มีเจตน์จำนงค์จะเข้าไปถึง ไม่มีใจรัก ที่จะเข้าไปถึง หรือเห็น

ว่า สัจธรรมไม่ก่อประโยชน์เป็นเงินเป็นทองทันตาเห็น ฉะนั้น การที่ชาวบ้านลงทุนเพื่อบำรู้ง
กิจการพระศาสนา อันไม่น้อยกว่า ร้อยล้าน พันล้านบาท จึงไม่ได้รับผล ตามความมุ่งหมายของ
ศาสนา ไม่คุ้มค่าเงิน ที่ใช้ลงทุนไป เพราะเขาไม่ต้องการคำสอนที่แท้ ของพระพุทธเจ้า มีความ
ต้องการ แต่สิ่งที่ไม่ตรงจุดหมายของพระองค์

จริงอยู่ ความกลัว ย่อมเป็นมูลเหตุอันแท้จริง ของการเกิดขึ้นมา และการตั้งอยู่ได้ ของ
ศาสนาทั้งปวง พวกที่กลัวอำนาจอันลึกลับ ของผีसाงเทวดา รวมทั้งพระเป็นเจ้า ก็ต้องการศาสนา
ไว้ เพียงเพื่อจะได้เป็นที่โปรดปราน ของผีसाงเทวดา และพระผู้เป็นเจ้า ทั้งๆ ที่สิ่งทั้งหมดเหล่านี้
ก็เป็นเพียงอวิชชาความงมงาย อย่างหนึ่งเท่านั้น พวกที่กลัวยากจน กลัวโชคร้าย ก็หันเข้ามาหา
ศาสนา เพื่อเป็นเครื่องมือ ช่วยขจัดความกลัวเหล่านั้น ส่วนความกลัวของพุทธบริษัท ที่แท้จริง
นั้น คือ กลัวความทุกข์ หรือ กลัวกิเลส ของตัวเอง โดยเห็นว่าเป็นภัยที่ใหญ่หลวง ยิ่งกว่าภัยใดๆ
หมด พอเกิดมา ก็ได้ประสบภัยอันนี้แล้ว และประสบอยู่ต่อไป จนตลอดชีวิต จึงต้องการ
เครื่องมือ กำจัดมันเสีย เพราะเหตุนี้เอง พุทธบริษัทที่แท้ ที่หวังจะได้รับผลจากพระพุทธานุศาสน
โดยตรง จึงต้องรีบสะสางปัญหาข้อนี้ โดยมีความต้องการให้ถูกต้อง ตามจุดมุ่งหมายของพุทธ
ศาสนา แล้วจะประสบสิ่งที่เราต้องการ กล่าวคือ สันติภาพอันถาวร ของเอกชน และสังคม โดย
ไม่ต้องสงสัยเลย และนับว่าได้รับสิ่งสูงสุด ที่พุทธศาสนาเจตนาจะให้ กล่าวทำให้พิสูจน์ได้ว่า ไม่มี
อะไรที่สูงยิ่งไปกว่านี้ ในการที่จะสร้างสันติภาพ ให้แก่ตนเอง และทุกๆ คนในโลก

บทที่ ๓ ปมเดียวที่ควรแก้

มีความคิดเข้าใจผิดในหมู่คนที่ไม่รู้จักพุทธศาสนาจริง ว่า หลักของพระพุทธศาสนา เป็นไปในทางที่จะทำให้คนสิ้นหวัง หรือ เห็นโลกไปในแง่ร้ายเสียหมด ทำให้คนฟังแล้วเศร้าสร้อยไม่เบิกบาน เพราะพุทธศาสนาพูดถึงเรื่องสูญญตา (ความว่าง) อนัตตา(ความไม่มีตัวตน) หรือ บอกว่า สิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ ไม่มีอะไรเป็นสาระแก่นสาร ที่คนควรจะเข้าไปยึดมั่นถือมั่น แม้แต่เรื่องสวรรค์ ก็ไม่มีความดีที่เราจะลุ่มหลง ไม่ควรใฝ่ฝัน ไม่ควรหวัง เพราะเป็นเรื่องของตัณหา และอุปาทาน ไม่ดีไมวิเศษ อย่างที่คนส่วนมากหลงเข้าใจผิดกันอยู่

ชาวต่างประเทศที่เผลอมาได้ยินได้ฟังดังนี้ หรือได้ศึกษาแต่เพียงบางตอน ก็เกิดความเห็นไปว่า พุทธศาสนาเพ่งเล็งในแง่ร้าย และยิ่งไปกว่านั้น ยังแถมจัดให้เป็นพวกที่ปฏิเสธสิ่งทั้งปวง ซึ่งในที่สุด ก็คงไม่ได้รับอะไรเลย เพราะไม่ได้ยึดถือเอาอะไรเลย เมื่อใครมีความรู้สึกดังนี้ ความเห็นของเขาก็จะเดินไปผิดทาง เป็นมิจฉาทิฎฐิ อย่างใดอย่างหนึ่งไปทันที สำหรับชาวไทย ที่ไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนาจนถึงแก่น ก็คิดอย่างนั้นเหมือนกัน และถ้าบุคคลพวกนี้มีอาชีพ หรือทำงานเกี่ยวกับการเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยแล้ว เขาก็จะทำให้คนอื่นพลอยเห็นผิดตามไป เกิดผลร้ายแก่พุทธศาสนา และประชาชนผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชาชนเข้าใจว่า เขาเป็นผู้มีความรู้ จนได้รับเชิญให้มาบรรยายหลักพระพุทธศาสนา และตอบปัญหาแก่ประชาชน ปรากฏอยู่บ่อยๆ ว่า ผู้สอนพุทธศาสนาบางคน ได้บิดผันคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อเอาใจประชาชน หรือด้วยอคติเพราะรัก เพราะเกลียด เพราะกลัว และด้วยความหลงงมงายของตนเอง

ส่วนอีกทางหนึ่งนั้น ก็ได้แก่ พวกพุทธบริษัทที่ไม่ชอบการเรียน หรือไม่อาจจะเรียนได้ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากที่สุด คนพวกนั้น มีแต่ศรัทธา และความเข้มแข็งในการทำบุญให้ทาน เชื่อมั่นในบุญกุศล ว่ามีผลเป็นความสุขความเจริญ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยไม่ต้องการคำอธิบายอย่างใดอีก พวกที่เป็นเช่นนี้ ย่อมมองพุทธศาสนาในลักษณะที่ตรงกันข้าม คือมองในด้านดีอย่างเดียว คิดว่าจะได้นั้นได้นี้ จะเป็นนั่นเป็นนี่ แล้วก็ไม่ฟังเสียงใครๆ หากใครจะกรุณาชี้แจงเรื่องถูกต้อง เขาก็ไม่ยอมรับฟัง และยังคงโกรธ หรือเห็นว่า ผู้ชี้แจงนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิไปด้วยก็ได้ อันตรายก็จะตกแก่ผู้นั่นเอง เพราะเขาไม่รู้จักพระพุทธศาสนาที่แท้จริง

ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงไม่ใช่พวกที่มองในแง่ร้าย หรือพวกที่มองในแง่ดี แต่เป็นพวกที่อยู่ตรงกลาง เพราะมองเห็น สิ่งทุกสิ่งประกอบอยู่ด้วยคุณและโทษ แต่จักเป็นผู้มีจิตว่างหรือเฉยอยู่ได้ในทุกสิ่ง การที่มองอะไรๆ เป็นแง่ดี หรือแง่ร้ายไปโดยส่วนเดียวนั้น เป็นความคิดผิด เป็นการมอง

อย่างเด็กอมมือ คือเห็นอะไรเท่าที่ตัวเห็น แล้วก็ว่ามันเป็นอย่างนั้นไปหมด ฉะนั้น ฟังเข้าใจว่า พุทธศาสนามองสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง ทั้งด้านนอกและด้านใน แล้วก็เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น เท่าที่ควร และในลักษณะที่จะไม่เป็นทุกข์แก่ตนแต่ประการใดเลย ไม่มีอาการที่เรียกว่า ติดในความคิด หรือ อึดอัดขัดใจเพราะความชั่ว พุทธศาสนาไม่ปฏิเสธว่า ไม่มีอะไร แต่ยอมรับว่า ทุกๆ อย่างมันมี เพียงแต่ว่า ทุกๆ อย่างนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเรา หรือ เป็นของเรา

ที่กล่าวว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวเรา หรือ ของเรานั้น มิได้หมายความว่า เราไม่มีอะไร หรือ ไม่รับอะไร ไม่ใช่สอยบริโภคสิ่งใด เราคงมีอะไร หรือบริโภคใช้สอยสิ่งใดๆ ไปตามที่สมควรจะมีจะเป็น แต่ภายในใจนั้น ไม่มีการยึดถือว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นตัวตนของมันหรือของใครเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้รับความเย็นใจ เบากายเบาใจอยู่ตลอดเวลาตนเอง เรียกว่า เรารับมันไว้ เพื่อมาเป็นบ่าว เป็นทาสเรา เพื่ออำนวยความสะดวกสบาย เท่าที่จำเป็น ไม่ยอมรับรู้อะไร มากไปกว่านั้น ความมีจึงมีค่าเท่ากับไม่มี หรือความไม่มีจึงมีค่าเท่ากับมี แต่ความสำคัญส่วนใหญ่ นั้น เราจะมีจิตใจที่ไม่หวั่นไหว ไม่ทุกข์ร้อน หรือลึกลงไป เพราะการได้การเสีย จิตใจชนิดนี้ ไม่ต้องการที่จะรับ และ ไม่ต้องการที่จะปฏิเสธ จึงสงบเป็นปกติอยู่ได้ พุทธศาสนาสอนให้เรามีจิตใจอย่างนี้ คือให้มีจิตใจเป็นอิสระอยู่เหนือวิสัยชาวโลก ไม่หวั่นไหวไปตามสถานการณ์ทุกอย่างในโลก จึงอยู่เหนือความทุกข์ทุกอย่าง ทั้งในการคิด การพูด การทำ เพราะมีจิตใจเป็นอิสระจากกิเลสนั่นเอง จริงอยู่ พุทธศาสนาปฏิเสธว่า ไม่มีอะไรที่ควรสนใจ หรือควรได้ แต่ก็ยอมรับว่า สิ่งที่ควรสนใจหรือควรได้นั้น มีอยู่โดยแน่นอน สิ่งนั้นก็คือ ภาวะแห่งไม่มีทุกข์เลย เป็นภาวะที่เกิดจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งใดๆ ทั้งหมดทั้งสิ้นว่า เป็นตัวเราหรือของเรา ไม่ยึดมั่นแม้กระทั่งชีวิต เกียรติยศ ชื่อเสียง หรืออะไรๆ ทั้งสิ้น ที่คนทั่วไปเขายึดถือกัน คือจิตใจเป็นอิสระเหนือสิ่งทั้งปวง เราเรียกว่าสิ่งนี้ อย่างสั้นๆ ว่า **ความหลุดพ้น** เมื่อถามว่าหลุดพ้นจากอะไร ก็ต้องตอบว่า **จากทุกสิ่งที่ครอบงำจิต** หรือ ทำจิตไม่ให้ เป็นอิสระ

ความสับสนในการจับหลักพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นอุปสรรคอันสำคัญ ของการที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา เพราะต่างคนต่างถือเรื่องนั้นเรื่องนี้ หมวดยุคนี้ หมวดยุคนี้ เป็นหลักของพระพุทธศาสนา แต่แล้วก็ไม่พ้นที่จะคว้าน้ำเหลวอยู่นั่นเอง คือไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมะ ให้ประสบผลสำเร็จได้ ความไม่สำเร็จยังเนื่องมาจาก ความยึดมั่นถือมั่นดั้งเดิมของคนนั้นๆ เมื่อเขามีความเชื่ออย่างไรมาก่อน เขาก็ชอบแต่ที่จะดูพระพุทธศาสนาในเหลี่ยม หรือแง่ที่เข้ากันได้ กับความรู้หรือความเชื่อ ที่มีอยู่เป็นทุนเดิมของเขา แล้วยังทำให้คนอื่นจับหลักผิดไปด้วย เพราะเขาเป็นมหาเปรียญ เป็นบัณฑิตในทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา และต่างก็แย่งกันบอกผู้ฟังว่า นั่นนี่ เป็นหลักพระพุทธศาสนา

แม้บางคนจะถามเขาว่า การกราบไหว้อ่อนนวยนพระภูมินั้น มิเป็นการเสียความเป็นพุทธบริษัทหรือ นักปราชญ์ชนิดนี้ก็ตอบว่า ไม่เสียความเป็นพุทธบริษัทเลย เพราะไม่ได้นับถือพระภูมิมากกว่าพระรัตนตรัย นี่เป็นตัวอย่างของการพูดสับปรับ แม้คนที่เข็มนักศึกษาชาวต่างประเทศชั้นเยี่ยมยอด ก็ยังเวียนหัว แล้วนับประสาอะไรกับที่ทายกทายิกา อย่างคุณย่า คุณยาย จะไม่เวียนหัว ฉะนั้น เป็นการถูกต้องอย่างยิ่ง ที่จะกล่าวว่า แม้กระทั่งทุกวันนี้ พวกเราชาวพุทธ ก็ยังจับหลักไม่ได้ว่า หลักของพุทธศาสนาที่แท้จริงเป็นอย่างไร ส่วนพวกที่ไม่เป็นขบถต่อพระพุทเจ้า ก็อ้างเอาหมวดอริยสัจ หมวดมรรคมีองค์แปด หมวดไตรสิกขา หมวดไตรลักษณ์ หมวดปฏิจจสมุปบาท หรือเช่นหลัก ๓ ประการ เรื่องไม่ให้ทำชั่ว ให้ทำแต่ความดีทุกอย่าง และให้ทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์หมดจดนั้น ว่าเป็นหลักของพุทธศาสนา เห็นกันไปคนละแง่คนละมุมเลยกลายเป็นหมู่ของหลักที่ปักไว้มาๆ คูสลอนไปหมด จนกระทั่ง พวกทายกทายิกา ไม่รู้ว่าจะศึกษาเรื่องอะไรดี

ความสับสนอีกทางหนึ่งก็คือ การที่ธรรมะบางหมวดมีถ้อยคำที่เข้าใจไม่ได้ เพราะเหตุว่าเขาได้แปลความหมายของคำนั้นๆ ผิดไปจากความหมายที่แท้จริง หรือพุทธประสงค์เดิม ข้อความจึงค้านกัน และเมื่อจนมากขึ้นเท่าไร ก็ยังมีผู้เขียนคำอธิบายเพิ่มเติมมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งเขียนเพิ่มเติมมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งผิดไกลออกไปทุกที แต่เนื่องจากคำอธิบายใหม่ๆ นั้นใช้สำนวนโวหารเป็นนักปราชญ์มากขึ้น คนที่ได้ฟังได้เห็น ก็ยิ่งยึดถือคำอธิบายเหล่านี้กันอย่างเต็มที่ โดยมีความหลงผิดไปว่า ยิ่งเข้าใจได้ยากนั้นแหละ ยิ่งเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา อากาการดังที่กล่าวนี้ได้เกิดขึ้นแก่เรื่องเช่น **ปฏิจจสมุปบาท** จนกระทั่งเกิดคำอธิบายเป็นเล่มสมุดขนาดใหญ่ ได้รับเกียรติอย่างยิ่ง และนิยมศึกษากันแพร่หลายอย่างยิ่ง แต่ในที่สุดก็หาสาระอันใดไม่ได้ ใช้เป็นหลักปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ตรงตามพระพุทประสงค์เดิม ที่ได้ตรัสเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ ก็ไม่ได้ ถึงแม้คำอธิบายที่เรียกกันว่า อภิธรรม ก็ตกอยู่ในลักษณะเพื่อพวก เช่นเดียวกัน จนกระทั่งเหลือความสามารถที่จะเข้าใจได้อย่างทั่วถึง หรือจะนำมาใช้ปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ได้

เนื่องจากได้พิจารณาเห็นอุปสรรคต่างๆ นานา ซึ่งเป็นเครื่องกีดขวาง ไม่ให้เราได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา เพราะเหตุเพียงอย่างเดียวคือ การที่จับปมยังไม่ได้ คือไม่ได้หลักที่ชัดเจน แจ่มแจ้ง จนสะดวกที่จะเข้าใจ และปฏิบัติ ให้ตรงกันกับความนึกคิดของคนธรรมดาสามัญ จึงมีความคิดเกิดขึ้นว่า เราควรจะชำระสะสางปัญหาข้อนี้กันเสียที เพื่อให้ได้หลัก ที่ใช้ได้เป็นวงกว้างทั่วๆ ไป แก่มนุษย์ทุกคน สำหรับจะได้ถือเอาไปเป็นหลักเพื่อปฏิบัติตามทางของเขาเอง เพราะธรรมะเป็นสัจธรรม เป็นของกลาง เป็นของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเรื่องศีลธรรม ที่คนบัญญัติเอาได้ ตามสมควรแก่สถานการณ์ที่แวดล้อมอยู่ แต่การที่จะทำอย่างนี้ ก็จำเป็นที่จะต้องระมัดระวัง ในการที่จะรักษาหลักเดิมๆ ไว้อย่างสมบูรณ์ ให้ลงรอยกันได้กับหลักพุทธศาสนา

ทั่วไปทั้งหมด จนเป็นที่ยอมรับสำหรับ พวกพุทธบริษัทผู้คงแก่เรียนทั้งหลายได้ด้วย และให้เข้าใจ
ง่าย ๆ แม้นในหมู่พุทธบริษัทที่รับการศึกษา เช่น พวกทายกทายิกา หรือคุณย่าคุณยายด้วย

เมื่อเป็นดังนี้ ก็ย่อมจำเป็นที่จะต้อง มีการแปลงการใช้ถ้อยคำให้เป็นคำธรรมดาสامัญญ์ ที่
อาจจะเข้าใจได้ทันทีสำหรับคนทั่วไป แต่เนื้อความนั้น เป็นเช่นเดียวกันกับที่มีอยู่ในพระคัมภีร์
และที่สำคัญก็คือ ให้สามารถปฏิบัติได้ทันที โดยไม่ต้องศึกษาอะไรให้ยุ่งยาก แม้คนที่มิ
การศึกษาน้อย หรือ คนชราคนเจ็บร่อแร่จะตายอยู่แล้ว ก็ยังมีโอกาสที่จะเข้าใจธรรมะได้
ทันเวลา เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่า คำอธิบายต่อไปนี้จะแปลกจากที่เคยได้ยินได้ฟังไปบ้าง ก็อย่า
ประหลาดใจ จนถึงกับไม่ยอมอ่านเอาเสียเลย หรือ อ่านอย่างไม่สนใจเพราะเข้าใจว่า เป็นการ
กล่าวเอาตามอัตโนมัติตามชอบใจมากเกินไป ขอให้ทราบความตั้งใจของผู้กล่าว ว่าเป็น
ความจำเป็นที่จะต้องกล่าวในลักษณะเช่นนี้ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของพุทธบริษัทนั่นเอง

วิธีที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ และใครจะขอเสนอ ก็มีอยู่เพียงสั้น ๆ ว่า เราไม่ต้องศึกษาเรื่องอะไรเลย
นอกจากเรื่อง "อิตตา" "ตัวตน" และ "ของตน" ยังไม่ต้องคำนึงถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
หรือคำนึงถึงข้อธรรมะชื่อนั้น ชื่อนี้ แต่ประการใดเลย รวมทั้งไม่ต้องคำนึงถึง ประวัติความเป็นมา
ของพระพุทธศาสนาด้วย ฉะนั้น เราจะแอบพระคัมภีร์ทั้งหมดไปไว้เสียทางหนึ่งก่อน เพราะ
ความยุ่งยากมากมายของพระคัมภีร์เหล่านั้นจะทำให้อ่อนเพลียลงไปเปล่า ๆ เราจะมุ่งศึกษา
ค้นคว้า พินิจพิจารณา ตรงไปยังสิ่งที่เรียกว่า "อิตตา" อย่างเดียวเท่านั้น ในแง่มุมที่เกี่ยวกับ
ความทุกข์ และความดับทุกข์สิ้นเชิง เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "แต่ก่อนก็ดี เดียวนี้ก็ดี ฉันท
บัญญัติกฏเกณฑ์เฉพาะเรื่องอันเกี่ยวกับความทุกข์ และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์"

ฉะนั้น เราจะพิจารณากันว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้มันทำให้เกิดทุกข์ขึ้นมาอย่างไร แล้วเราจะ
จัดการกับมันอย่างไร เริ่มตั้งแต่ขั้นที่จะทำลายตัวเราชนิดอันชั่วร้าย ให้เหลืออยู่แต่ตัวเราชนิดที่
ดี ๆ แล้วค่อย ๆ บันเทายึดถือในตัวเราชั้นดีให้น้อยลง ๆ จนกระทั่งถึงขั้นสุดท้าย คือไม่มีความรู้สึก
ของ "ตัวเรา-ของเรา" ชนิดใดๆ เหลืออยู่ในใจเลย เรื่องมันก็จบกันเพียงเท่านี้ และเป็นการจบเรื่อง
หมดทั้งพระไตรปิฎก หรือทั้งหมดในพระพุทธศาสนา แล้วผู้นั้นก็ประสพสันติสุขอันถาวร ไม่ว่า
จะอยู่ในสภาพเช่นไร เพราะสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้มันเป็นเหตุของความทุกข์ทุกอย่าง
สิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา" และ "ของเรา" นี้ ก็มีชื่อโดยภาษาบาลีว่า "อหังการ" และ "มมังการ" ถ้าเป็น
คำทางจิตวิทยา จะเรียกว่า "อิตตา" และ "อิตตนิยา" ก็ได้ ทั้งหมดนี้ ก็หมายถึง จิตที่กำลังก่อก
กลุ่มอยู่ด้วยความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวจัด กำลังดิ้นรนทุกอย่างเพื่อจะทำตามใจตน โดยไม่คำนึงถึง
ศีลธรรม หรือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีใดๆ

อุปาทาน คือการยึดมั่นถือมั่นทางจิตใจ เช่น ยึดมั่นในเบญจขันธ์ คือร่างกายและจิตใจ รวมกันว่าเป็น "ตัวตน" และยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ถูกใจ อันมาเกี่ยวข้องด้วยว่าเป็น "ของตน" หรือที่ละเอียดลงไปกว่านั้น ก็ยึดถือจิตส่วนหนึ่งว่าเป็น "ตัวเรา" แล้วยึดถือเอารูปร่างกาย ความรู้สึก ความจำ และความนึกคิด สืบเนื่องนี้เป็น "ของเรา" พุทธภาษิตมีอยู่ว่า "เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน นั้นแหละเป็นตัวทุกข์" ฉะนั้น คนที่มีอุปาทานยึดมั่นว่า "ตัวเรา" ว่า "ของเรา" จึงมีเบญจขันธ์ที่เป็นทุกข์ คือแสดงอาการที่ทนได้ยากแก่บุคคลนั้น และแสดงอาการที่น่าเกลียด น่าเอือมระอา แก่บุคคลที่ได้พบเห็นทั่วไป ส่วนเบญจขันธ์ที่ไม่มีอุปาทานครอบงำนั้น หาเป็นทุกข์ไม่ ฉะนั้น คำว่า บริสุทธ์ หรือ หลุดพ้น จึงหมายถึง การหลุดพ้นจากอุปาทานว่า "ตัวเรา" ว่า "ของเรา" นี้โดยตรง ดังมีพระพุทธานุญาตว่า "คนทั้งหลายย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน" ถ้ายังมีอุปาทานก็ยังไม่พ้นจากความทุกข์ สิ่งที่เราเรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" นั้นแหละเป็นปวงทุกข์ ที่คล้องหรือร้อยรัดผูกพันเราทั้งหลายอยู่ ถ้าเราตัดปวงนี้ให้ขาดไม่ได้ อยู่เพียงใด เราก็จะต้องเป็นทุกข์อยู่เรื่อยไป

ความหลุดพ้น (วิมุตติ) เป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมาย ของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธานุญาต ตรัสเป็นใจความว่า "พรหมจรรย์นี้ มิได้มีลาภสักการะ สรรเสริญ เป็นอานิสงส์ มิได้มีกามสุขในสวรรค์เป็นอานิสงส์ มิได้มีการเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับพรหมในพรหมโลก เป็นอานิสงส์ แต่ว่ามีวิมุตติเป็นอานิสงส์ ดังนี้" วิมุตติ ในที่นี้ก็หมายถึง ความหลุดพ้นจากอำนาจของลาภสักการะ สรรเสริญของกามสุขในสวรรค์ ของความอยากเป็นพรหม แต่ความรู้สึกว่ามี "ตัวตน-ของตน" นั้นแหละ เป็นตัวการที่หวังลาภสักการะสรรเสริญ ทั้งกามสุขในสวรรค์ หรือความเป็นพรหม เพราะมันเป็นความรู้สึกที่อยากได้ อยากเป็น อยากเอา ถ้ามีการได้การเป็นด้วยอุปาทานนี้ เพียงใดแล้ว ความทุกข์ย่อมเกิดอยู่เสมอไป ต่อเมื่อเอาอุปาทานนี้ออกไปเสียแล้ว การได้การเป็นทั้งหลาย จึงจะไม่เป็นทุกข์

ใจความสำคัญอยู่ตรงที่ มีการได้ การเอา การเป็น ด้วยอุปาทาน อีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นการได้การเอาการเป็น ด้วยสติปัญญาไม่มีอุปาทาน และคำว่าสติปัญญาในที่นี้ หมายถึง สติปัญญาที่แท้จริง ไม่ใช่สติปัญญาชนิดอุปาทานครอบงำไว้แล้ว เช่นสติปัญญาของปุถุชนทั้งหลายในเวลานี้ ที่นับถือกันว่า มีการศึกษาทางโลกก้าวหน้าเจริญที่สุด ส่วนจิตใจของเขากลับจมดิ่งอยู่ภายใต้อำนาจของอุปาทาน ชนิดที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" สติปัญญาของเขา จึงไม่บริสุทธ์ สะอาดหมดจด ดังนั้นจึงไม่ใช่ปัญญา ตามความหมายของพุทธศาสนา เขาไม่มีชีวิตอยู่ด้วยการควบคุมของสติปัญญา แต่มีชีวิตอยู่ภายใต้การควบคุมของอุปาทานว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้เสมอไป

บรรยากาศของโลกสมัยนี้ จึงมีแต่ความเห็นแก่ตัว จัดกลุ่มอยู่ทั่วไปหมด และเข้มข้นยิ่งขึ้น ทุกที่ๆ นั้นแหละคือ พืชสงของสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" เป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวง ที่ชาวโลกกำลังประสบอยู่ ถึงกับทำให้อนตาหลับไม่ได้ ทั้งๆ ที่อวดอ้างอยู่ว่า อะไรๆ ก็เจริญ การศึกษาก็เจริญ ประดิษฐ์กรรม และอุตสาหกรรม ก็เจริญ แต่ความทุกข์ที่ทรมานด้านจิตใจของคน กลับถูกสลัดให้พ้นออกไปไม่ได้ ก็เพราะอำนาจของสิ่งนี้ สิ่งเดียวเท่านั้น คือ ความเห็นแก่ตัว จัด ฉะนั้นแม้ว่า คนสมัยนี้จะได้ทำตนให้มีประสิทธิภาพในการทำงาน มากขึ้นเท่าใด ประสิทธิภาพเหล่านั้นๆ ก็มีแต่จะพาให้คนไหลไปสู่สังสารวัฏฏ์ คือ ความทุกข์ซ้ำๆ ซากๆ ไม่สิ้นสุด ไม่มีส่วนที่จะไหลไปใกล้นิพพาน หรือความพ้นทุกข์ กล่าวคือ สันติภาพอันแท้จริงและถาวรได้เลย มีแต่จะยิ่งห่างออกไปๆ จากสันติภาพที่แท้จริง

ฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า ความสามารถของชาวโลกสมัยนี้ มีแต่จะกลายเป็นความสามารถที่ผิดทาง ไปเสียทั้งนั้น แล้วเราจะปรารถนามันไปทำไมกัน จงเอาสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้ ออกไปเสียก่อน โลกนี้จึงจะมีความสามารถ หรือ การกระทำที่พึงปรารถนา **นี่แหละคือ ความสำคัญใหญ่ยิ่ง ที่ควรศึกษาเรื่อง "ตัวเรา-ของเรา" และขอรับรองให้ถือว่า เป็นหัวข้อเพียงหัวข้อเดียว สำหรับการศึกษาศาสนาของทุกคน ในฐานะที่เรียกได้ว่า เป็นบทเรียนสากล เป็น การเรียนลัด โดยไม่ต้องจำกัดว่า เป็นพุทธศาสนา หรือเป็นศาสนาไหนหมด เพราะมนุษย์ทั้งหมดย่อมมีปัญหาอย่างเดียวกัน มีหัวอกเดียวกัน ไม่ว่าจะมาเป็นชนชาติอะไร อยู่ที่มุมโลกไหน หรือถือศาสนาอะไร โลกทั้งหมด กำลังเดือดร้อน เพราะ "ตัวเรา" ตัวเดียวเท่านั้นเอง รวมความว่า สังคมเดือดร้อน และเอกชนก็หาความสุขแท้จริงไม่ได้ แม้ว่าจะสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินสมบัติ อำนาจวาสนา หรือสติปัญญาก็ตาม ก็เพราะสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" หรือ ความเห็นแก่ตัว จัด นั่นเอง**

เราจะต้องมีความเข้าใจให้ถูกต้องเสียก่อนว่า ไม่ใช่เป็นเพราะพระเจ้าลงโทษเรา หากแต่ว่า มันเป็นความเดือดร้อนของเราเอง ที่เกิดมาจากพืชสงของการถือว่ามี "ตัวตน-ของตน" เมื่อมนุษย์เดือดร้อนหนักเข้าๆ ก็คิดค้นวิธีที่จะกำจัดความเดือดร้อนเหล่านั้น มนุษย์จึงได้ค้นพบหลักต่างๆ นานาว่า เราควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร ต่อตัวเราเองอย่างไร แล้วสมมติสิ่งที่ตั้งแห่งความเชื่อว่าเป็น "พระเป็นเจ้า" เพื่อจะทำให้คนเชื่อ หรือยึดมั่นอย่างแน่นแฟ้นทีเดียว แท้จริงนั้น การที่ความรู้หรือความเข้าใจอันถูกต้อง ปรากฏออกมา นั่นแหละคือ การที่พระเป็นเจ้าอันแท้จริงได้ปรากฏขึ้นแล้ว ดังนั้นทุกคนก็ควรจะเห็นได้ด้วยตนเองว่า เราต่างหาก ที่สร้างพระเจ้าขึ้นมา

พระพุทธรูป ต้องการขจัดทุกข์ภัยอันเกิดจาก "ตัวตน-ของตน" เหล่านี้ จึงได้มีหลักปฏิบัติเป็นขั้นๆ ไป นับแต่ต้นจนปลาย โดยไม่เกี่ยวกับสิ่งภายนอก เช่น ผีสงเทวดา พระผู้เป็น

เจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายอื่นใดเลย แต่ไม่เอากัดคอใครตรงๆ ในเรื่องพระเป็นเจ้า เรื่องนรก หรือเรื่องสวรรค์ จึงปล่อยเรื่องเหล่านี้ไป ตามความเชื่อและความประสงค์ของคนที่ยากจะเชื่อ ถ้าหากจะนำเรื่องเหล่านั้นเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง ก็จะมาเพียงเป็นเครื่องช่วย บุคคลที่มีปัญญา อ่อน หรือบุคคลที่เคยมีความเชื่ออย่างนั้นมาก่อน จะได้อาศัยเป็นกำลังใจสำหรับจะละความชั่ว และทำความดีเท่านั้น เพราะเขายังไม่สามารถกำจัด "ตัวตน-ของตน" โดยสิ้นเชิงได้ จึงไม่ถือว่า เรื่องเหล่านั้น เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะเหตุผลง่ายๆ ที่ว่า แม้เขาจะเว้นความชั่วทุกอย่าง กระทำความดีทุกอย่าง กระทั่งไปเกิดในสวรรค์ มีความสุขแบบเทวดาแล้ว เขาก็ยังไม่พ้นจากการบีบคั้น ของสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน-ของตน" จำต้องหัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้าง อยู่ในสวรรค์ เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เขาจึงต้องมีหลักเกณฑ์อันอื่นที่สูงไปกว่านั้น กล่าวคือ หลักปฏิบัติ ที่สามารถกำจัดอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" เสียได้โดยสิ้นเชิง ทั้งเป็นหลักการที่สามารถใช้ได้ทั่วไป ไม่ว่าในหมู่มนุษย์หรือหมู่เทวดา แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้น เราต้องการกันที่นี่และเดี๋ยวนี้ เพราะฉะนั้น ขอให้คนที่ใหม่ต่อพุทธศาสนา จงเข้ามาสนใจพุทธศาสนา โดยจับแต่ปมอันนี้ เพื่อให้เข้าถึงพุทธศาสนาตัวแท้เสียก่อน และตัวเองจะได้ไม่ไขว่ไขว หรือสอนใครผิดๆ ต่อไป อย่างน่าสงสาร

เราต้องไม่ลืมว่า มันมีสิ่งๆหนึ่ง ซึ่งทำให้สังคมไม่เป็นสุข และทำให้เอกชนไม่ได้รับความสงบ เย็น และถ้าไม่กำจัดสิ่งนี้ให้ออกไปเสียแล้ว มนุษย์เราก็แทบจะกล่าวได้ว่า เกิดมาเพื่อความทนทุกข์ทั้งนั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ไม่ได้รับสิ่งที่มนุษย์ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้น เราควร แข่งขันกันในการค้นคว้าให้พบว่า เราจะต้องทำอะไร มนุษย์จึงจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งมนุษย์ ควรจะได้รับ และจำต้องเป็นสิ่งทั่วไปแก่มนุษย์โดยตรง โดยน้ำมือของมนุษย์ ไม่ต้องไปหวังในความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า หรือพระศาสดาต่างๆ เพราะถ้ายิ่งไปหวังพระผู้เป็นเจ้า หรือ ศาสดาต่างๆแล้ว ก็มีแต่จะถูกดึงให้ไกลออกไปจากตัวแท้ของสิ่งที่กำจัดทุกข์ ยิ่งขึ้นไปอีก

ฉะนั้น จึงต้องยืนยันในข้อที่ว่า เอาพระเป็นเจ้า เอาพระศาสดาต่างๆ หรือแม้กระทั่งพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ไปเก็บไว้เสียที่อื่นก่อน แล้วมาสนใจสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน-ของตน" ให้จริงจัง เต็ดขาดลงไป ครั้นทำสำเร็จได้ผลแล้ว พระเป็นเจ้าหรือพระศาสดาต่างๆ หรือแม้กระทั่ง พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ก็จะมาพู่กันมาหาเราเอง หรือมีเต็มเปี่ยมอยู่แล้ว ในการกระทำเสร็จไปแล้วนั่นเอง เพราะ ความบริสุทธิ์ สะอาด หอมจืด จาก"ตัวเรา-ของเรา" นั้นต่างหาก คือองค์พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริง หรือเป็นพระเจ้าที่แท้จริง เป็นที่พึ่งได้จริงๆ ถ้าผิดไปจากนั้นแล้ว ก็เป็นเพียงเปลือกนอกของพระเจ้า หรือของพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งอาจเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น จนกระทั่ง เกิด "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาอีกแบบใหม่ๆ แปลกๆ เมื่อเป็นดังนี้ แทนที่มนุษย์จะจัดการกับ "ตัวตน" หรือ "ของตน" เรื่องก็กลับกลายเป็นว่า มนุษย์ถูก

"ตัวตน" และ "ของตน" หลอกหลวงหนักยิ่งขึ้นไปอีก จนหาสันติภาพไม่ได้ ทั้งในวงของหมู่นักบวช ตามวัดวาอารามต่างๆ ตลอดจนชาวบ้าน นี่แหละ คือข้อที่เราจะต้องเห็นกันให้ถูกต้อง เพราะ ศัตรูที่จะต้องกำจัดร่วมกันมีเพียงสิ่งเดียว คือ สิ่งที่เราเรียกในที่นี้ว่า "ตัวตน-ของตน" นั่นเอง ซึ่งเมื่อ กำจัดเสียได้แล้ว ก็จะมีประสพสิ่งที่เรียกว่า "นิพพาน" คือความสิ้นสุดแห่งความทุกข์ใจทั้งปวง

เพื่อความสะดวกในการศึกษา เราอาจจะแบ่ง "ตัวตน" ออกได้เป็นชั้นๆ คือ ตัวตนที่ชั่ว ตัวตนที่ดี ตัวตนที่เบาบางลงๆ และตัวตนที่ว่างจากความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" รวมเป็น ๔ ชั้นด้วยกัน การปฏิบัติเกี่ยวกับตัวตนก็มีเป็น ๓ ชั้นคือ (๑) กำจัดตัวตนที่ชั่วให้สิ้นสูญสิ้นไป (๒) สร้างตัวตนที่ดีขึ้นมา และ (๓) ทำตัวตนนั้นให้เบาบางลงจนกระทั่งไม่มีเหลือ สมตามหลัก ๓ ข้อที่เรียกว่า หัวใจพุทธศาสนา กล่าวคือ ละชั่ว ทำดี และทำใจให้ชาวบริสุทธิ พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของมนุษย์ทุกคน การเข้าใจว่า พุทธศาสนาเป็นของพุทธเจ้าซึ่งชื่อสิทธิ์ดตะโคตมะนั้น เป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ ทรงปฏิเสธความเป็นเจ้าของธรรมะ หรือความเป็นเจ้าของพุทธศาสนาโดยสิ้นเชิง และทรงยืนยันว่า ธรรมะเป็นสิ่งที่มียุ่ก่อนสิ่งทั้งปวง พระองค์ ทรงค้นพบ ในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ซึ่งต้องการค้นให้พบสิ่งที่จำเป็นแก่มนุษย์ และทรงค้น เจาะแต่ในแง่ที่จะเป็นความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง แล้วก็ทรงเคารพธรรมะนั้น พร้อมทั้งชักชวนให้ คนทุกคน ให้เคารพธรรมะและ เข้าใจถึงธรรมะ ทั้งประกาศไว้ด้วยว่า "สิ่งที่ควรเข้าใจถึงและ เคารพนั้น หาใช่พระองค์ไม่ แต่เป็นธรรมะ อย่ามาเคารพที่เนื้อที่ตัวของพระองค์"

ทั้งหมดนี้เป็นเหมือนกับการประกาศว่า ธรรมะนั้นเป็นของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ โดยมนุษย์ และพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้น ต้องหมายถึง ธรรมะบริสุทธิ์ หรือ ธรรมะล้วนๆ ที่กล่าวนี้ต้องไม่เป็น ของผู้ใด หรือของศาสดาองค์ใด ซึ่งมีแต่จะกลายเป็นเรื่อง "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาอีก แม้จะมีชื่อ ว่า พุทธศาสนา ก็ให้มีความหมายแต่เพียงว่า เป็นคำสอนของผู้รู้ถึงที่สุดแล้ว จะเป็นใครก็ได้ และสิ่งที่รู้แล้วนำมาสอนนั้นก็คือ ธรรมะ ฉะนั้น ให้มองเห็นว่า พุทธศาสนากับธรรมะ เป็นสิ่งๆ เดียวกัน อย่าให้ธรรมะกลายเป็นของนิกายนั้น นิกายนี้ เพราะเมื่อนิกายนั้นสอน นิกายนี้จะไม่ ยอมฟัง ไม่ยอมอ่าน จึงจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือกำจัด "ตัวตน-ของตน" อันเป็นศัตรูร่วมกันที่ ร้ายกาจของมนุษย์ได้

บทที่ ๔ การเกิดขึ้นแห่งอตตตา

การเกิดขึ้นแห่ง "อตตตา" นั้น มาจากจิตที่ตั้งไว้ผิด พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสว่า จิตที่ตั้งไว้ผิด ย่อมนำมาซึ่งอันตรายซึ่งร้ายยิ่งกว่าอันตรายที่ศัตรูใจอำมหิตจะพึงกระทำให้ จิตที่ตั้งไว้ถูกจะนำมาซึ่งประโยชน์มากกว่าคนที่หวังดีที่สุด มีบิดามารดา เป็นต้น จะทำให้ได้

ทั้งนี้เป็นการชี้ให้เห็นโทษของการที่ตั้งจิตไว้ผิด แต่สิ่งที่มนุษย์ในโลกกำลังกลัวกันนั้น หาใช่ จิตที่ตั้งไว้ผิดไม่ เพราะเขายังไม่รู้จักสิ่งๆ นี้ และไม่เคยมองถึงสิ่งๆ นี้ จึงไปสนใจกลัวสิ่งซึ่งไม่น่ากลัวเท่าสิ่งๆ นี้ เช่น กลัวลัทธิการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามบ้าง กลัวสงคราม หรือ การอดอยาก กลัวผีสิง กลัวเวทดา กลัวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ กลัวกันจนถึงกับหมดความสุข หรือกลายเป็นความทุกข์ ทั้งกลางวันและกลางคืน

ทุกข์ภัยทั้งหมดของโลกมาจากจิตที่ตั้งไว้ผิดนี่เอง คือ จิตที่ตั้งไว้ผิด ก็ทำให้เกิดลัทธิที่ไม่พึงปรารถนาขึ้น ทำให้เกิดการอดอยาก การเบียดเบียน และการสงคราม ฯลฯ เมื่อสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว ชาวโลกก็หาได้สนใจไม่ ว่ามันเกิดขึ้นจากอะไรกันแน่ จึงจัดการแก้ไขไปอย่างผิดๆ กระทำไปด้วยความกลัว เพราะไม่มีธรรมะ ซึ่งสามารถขจัดความกลัวออกไปเป็นอย่างดี (แม้ลัทธิ ความกลัวลัทธิ ท่านก็ถือว่า เป็นจิตที่ตั้งไว้ผิดเหมือนกัน) เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า มีจิตที่ตั้งไว้ผิดอยู่เป็นตอนๆ ต่อเนื่องกันไปหลายระดับ เมื่อไม่มีการตั้งจิตไว้ในลักษณะที่ถูกต้องเลย สิ่งที่เราเรียกว่า "อตตตา" หรือ ความเห็นแก่ตัวจัด ความเห็นว่ามีตัวมีตน จึงเต็มไปหมด แม้กระนั้น ก็ไม่มีใครเอาใจใส่ ไม่สนใจว่า มันเกิดขึ้นได้อย่างไร จนทำให้โลกนี้ตกอยู่ในสภาพ ที่อยู่ใต้กะลาครอบของอวิชชา คือ ความมืดมนอลเวง เต็มไปด้วยปัญหายุ่งยาก ซึ่งสรุปแล้วก็คือ ความทุกข์ แล้วก็แก้ไขความทุกข์กันไปเรื่อยๆ ด้วยอาการที่รู้สึกว่าเป็นต้นตอของทุกข์ คือได้ลองฝึมือใช้ความรู้ใหม่ๆ แปลกๆ แม้จะแก้ไขความทุกข์ของโลกไม่ได้ ก็ยังเพลิดเพลิด อยู่ด้วยความรู้ หรือ ความสามารถใหม่ๆ เหล่านั้น เป็นเสมือนเครื่องหลอกให้ลุ่มหลงไปทีละก้าว อย่างไม่มีที่สิ้นสุด อาการเช่นนี้เอง ที่เป็นเครื่องปิดบัง ไม่ให้ไปสนใจถึงต้นเหตุอันแท้จริง ของวิฤตการณ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือ ไม่สนใจในเรื่องจิตที่ตั้งไว้ผิด กล่าวคือ "อตตตา" กระแสแห่งการมี "ตัวตน-ของตน" จึงไหลไปเรื่อยๆ ฉะนั้น ทำให้เขาเห็นได้ว่า กำเนิดของอตตตา หรือ "ตัวเรา-ของเรา" ก็คือ อวิชชา

น่าประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือ ใครๆ ก็พยายามจะแสดงตนว่า เป็นผู้รู้จักอวิชชา และให้ความหมายของอวิชชากันไปเองตามชอบใจ ดูประหนึ่งว่า เขาเป็นผู้เข้าใจ หรือรู้จักอวิชชา อย่างแจ่มแจ้ง แต่แล้วก็เป็นที่น่าขบขัน ที่ความรู้ันั้น ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้แม้แต่คนเดียว และยังแถมเข้ากันไม่ได้กับ ความหมายของอวิชชาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ อวิชชาไม่ได้หมายถึงความไม่รู้อะไรเลยแต่เพียงอย่างเดียว กลับจะหมายถึงรู้อะไรมากมายไม่มีที่สิ้นสุดด้วยซ้ำไป แต่เป็นความผิดทั้งนั้น คือเห็นกลับตรงกันข้ามไปหมด เช่น เห็นมูลเหตุของความทุกข์ เป็นมูลเหตุของความสุขไป อย่างที่เรียกว่า เห็นงจักรเป็นดอกบัว เขาไม่เห็นอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงว่า ความทุกข์นั้น มันอะไรกันแน่ อะไรเป็นมูลเหตุที่แท้จริงของความทุกข์ สภาพที่ปราศความทุกข์จริงๆ นั้นเป็นอย่างไร และวิธปฏิบัติอย่างไรคนเราจึงจะเข้าถึงสภาพที่ไม่มีมีความทุกข์

เราอาจจะกล่าวได้ว่า ความรู้ชนิดใดๆ มากมายเท่าใดก็ตาม ถ้าปราศจากความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมานี้แล้ว ต้องถือว่าเป็น อวิชชา ทั้งนั้น คือเป็นความรู้ที่ใช้ไม่ได้เลยในการที่จะกำจัดความทุกข์ ฉะนั้น ถ้าจะมีคำแปลที่ถูกต้องรัดกุมของคำว่า อวิชชาแล้ว จะต้องแปลว่า ธรรมชาติที่ปราศจากความรู้ชนิดที่จะดับทุกข์ได้ หรือกล่าวว่า **สภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ดับทุกข์ได้ นั่นแหละคือ อวิชชา** ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยเฉพาะคือ ตรัสเอาความไม่รู้ อริยสัจจ์ทั้ง ๔ ว่าเป็นอวิชชา หมายความว่า แม้เขาจะมีความรู้มากมายเท่าไรอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าไม่รู้ อริยสัจจ์ทั้ง ๔ แล้วก็ถูกจัดว่าเป็นอวิชชา ฉะนั้นจึงทำให้เรามองเห็นได้ชัดเจนอีกว่า โลกเรากำลังอยู่ใต้เงาครอบของอวิชชา หรือ ความรู้ที่ไม่ใช่อวิชชาของพระพุทธเจ้า จึงไม่สามารถจะช่วยชาวโลกได้ ในที่สุด ก็เข้าทำนองที่เรียกว่า "ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" กล่าวคือ ความรู้ชนิดนั้นจะกลายเป็นเครื่องทำให้โลกวินาศอยู่ภายใต้ความรู้ันั้นเอง

ตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา ฟังทราบไว้เสียก่อนว่า บรรดาเรื่องราวต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่จิตนั้น ต้องมีสิ่งที่เรียกว่า อารมณเป็นที่ตั้งอาศัย หรือที่เรียกว่า เป็นเหตุเป็นปัจจัยสำคัญ "อารมณ" แปลว่า สิ่งอันเป็นที่ยึดด้วยความยินดี แต่ความหมายอันแท้จริงนั้น เป็นที่ยึดหน่วงเพื่อยินดีก็ได้ หรือไม่พอใจก็ได้ แล้วแต่ว่า จิตนั้นได้รับการอบรมมาอย่างไร คือมีอวิชชานั้นเอง เมื่อตาหูจมูกลิ้นกาย กระทบ รูปเสียงกลิ่นรสวัตถุ ก็เกิดความรู้สึกรู้ แต่ความรู้สึกรู้ของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน และอาจรู้สึกตรงกันข้ามก็ได้ แม้จะเป็นไปในทางใจก็ตาม แต่ก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งการเกิดขึ้นมาของ "ตัวตน-ของตน" ด้วยกันทั้งนั้น เว้นเสียแต่ว่า จิตนั้นเป็นจิตที่หมดอวิชชาโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น อวิชชาจึงเป็นมูลเหตุให้เกิด "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาเพราะอาศัยสิ่งที่เรียกว่า อารมณเป็นเหตุปัจจัย ถ้าเป็นอารมณร้ายก็เกิด "ตัวตน" อย่างร้าย ถ้าเป็นอารมณดีก็เกิด "ตัวตน" อย่างดี

เมื่อมีความรู้สึกเป็นตัวตนเป็นของตนเกิดขึ้นมาอย่างเต็มในรูปนี้แล้ว ก็นับได้ว่า การเกิด หรือชาติใหม่ได้ปรากฏขึ้นมาแล้ว และหลังจากนั้นความทุกข์จักต้องตามมาโดยสมควรแก่กรณี คือมากบ้างน้อยบ้าง ส่วนในกรณีของผู้ที่หมดอคติวิชาเช่นพระอรหันต์นั้น ท่านไม่มีความรู้สึกว่า พอใจหรือไม่พอใจ กล่าวคือ ไม่คิดปรุงให้เป็นอารมณ์ดี หรือเป็นอารมณ์ร้ายขึ้นมาได้ ความรู้สึก ว่า "ตัวเรา-ของเรา" จึงไม่มีช่องทางที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีอวิชชาเข้ามาบังบังดาล มีแต่ วิชาที่แท้จริงอยู่ประจำ การกระทบของอายตนะทางตาหูจมูกลิ้นกายใจ ก็เป็นแต่สักว่าการ กระทบ พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้วก็สิ้นสุดลง ไม่คิดปรุงเป็นความรู้สึก หรือเป็นความอยากขึ้น ต่อไป ความรู้สึกที่ว่า "ตัวตน-ของตน" จึงไม่เกิดขึ้น เพราะกระแสแห่งการเกิดถูกตัดตอนเสียแล้ว ตั้งแต่ในขั้นของการกระทบ ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า เพราะอวิชชาที่มีอยู่ อารมณ์จึงเกิดมี ความหมายขึ้นมา จิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา ย่อมคิดปรุงเป็นความรู้สึกที่เป็น "ตัวเรา-ของเรา" เนื่องมาจากอารมณ์นั้นๆ

อารมณ์ที่ประทับใจแรงและนาน เราเรียกเป็นอารมณ์ใหญ่ อารมณ์ที่มีความประทับใจนิด หน่อย เรียกอารมณ์เล็ก ส่วนที่อยู่ในระหว่างนั้นเรียกว่า อารมณ์ธรรมดา กรรมต่างๆ ที่กระทำลง ไปสุดแต่กำลังของอารมณ์ที่ใหญ่หรือเล็ก อารมณ์ที่เป็นเหตุให้ทำกรรมขนาดใหญ่ ย่อมมีกำลัง มากพอที่จะทำให้ร่างกายสั่น หรือใจสั่น หมายความว่า มีการประทับใจมาก จึงมีเจตนามาก มี ผลเกิดขึ้นคือ ทำให้เกิด "ตัวเรา-ของเรา" ชนิดที่ใหญ่หลวง ทำให้เกิดความระส่ำระสายเป็นทุกข์ อย่างยิ่ง ถ้าอารมณ์น้อยก็เป็น "ตัวเรา-ของเรา" อย่างน้อย และมีความทุกข์น้อย ฉะนั้น จึงเป็น ตัวตนอย่างมนุษย์ธรรมดาก็ได้ ฉะนั้น ใครจะเป็นตัวตนอย่างสัตว์นรก หรือสัตว์เดิยรรณก็ได้ หรือเป็นตัวตนอย่างเทวดา หรือพรหมก็ได้

ในกรณีที่เป็นตัวตนอย่างมนุษย์นั้น ก็อาจจะผิดแปลกแตกต่างกันไปอีก ทั้งนี้แล้วแต่ ความรู้สึกที่ตัวเองเป็นอะไรในขณะนั้น เช่น เป็นบิดามารดา เป็นลูกหลาน เป็นภรรยาสามี เป็น คนรวย เป็นคนจน เป็นนายเป็นบ่าว เป็นคนสวยคนไม่สวย เป็นคนแพ้ยคนชนะ กระทั่งรู้สึก ว่า ตัว เป็นคนโง่ หรือคนฉลาด เป็นคนมีบุญมีบาป คนดีคนชั่ว คนมีสุขหรือคนมีทุกข์ ดังนี้ เป็นต้น นี้คือ "ตัวตน" ที่ถูกปรุงขึ้นมาด้วยอวิชชาในรูปต่างๆ กัน ล้วนแต่จะต้องเป็นทุกข์ เพราะความยึดถือว่า เป็นอย่างนั้นๆ ด้วยกันทั้งนั้น เพราะจะต้องมีความเห็นแก่ตัว ตามความเข้าใจว่าตัวเป็นอย่างไร

ก่อนแต่จะเกิดความยึดถือขึ้นมา นั้น จะต้องเกิดสิ่งที่เรียกว่า "ตัณหา" ขึ้นก่อน ตัณหาแปลว่า ความอยาก เมื่อมีความอยาก ชนิดหนึ่งชนิดใดในสิ่งใดก็ตาม สิ่งที่เราเรียกกันว่า ความยึดถือ หรืออุปาทาน ก็เกิดขึ้น เพราะในความรู้สึกอยากนั่นเอง จะต้องมีความรู้สึกเป็นตัวผู้อยาก รวมอยู่ด้วยเสมอไป อารมณ์ถูกใจก็เกิดความอยากขึ้นชนิดหนึ่ง อารมณ์ที่ไม่ถูกใจก็เกิดความ

อยากขึ้นอีกชนิดหนึ่ง เป็นความอยากด้วยกันทั้งนั้น ความรู้สึกที่เป็นผู้อยากนั่นแหละคือ "ตัวตน" ในที่นี้ ความรู้สึกทั้งสองชนิดนี้เรียกว่า ความยึดถือ หรือ อุปาทาน คือยึดถือว่าเป็น "ตัวเรา" และยึดถือว่าเป็น "ของเรา"

ผู้ศึกษาจะสังเกตเห็นได้เลาๆ แล้วว่า ตัณหาและอุปาทานนี้มีมูลมาจากอวิชชา กล่าวคือ เพราะไม่รู้จึงได้ไปอยากไปยึดถือ มีความโลภก็เพราะไม่รู้ว่าจะไม่ควรรโลภ มีความโกรธก็เพราะไม่รู้ว่าจะไม่ควรรโกรธ มีความหลงก็เพราะไม่รู้ว่าจะไม่ควรรหลง นี่แสดงว่า โลกโกรธหลงมีมูลเหตุมาจากอวิชชา เพราะฉะนั้น ความรู้สึกทั้งหลายที่เป็นของผิด ก็ล้วนแต่มาจากอวิชชาทั้งนั้น

ตัณหา(ความอยาก) แบ่งออกได้เป็น ๓ ประการ คือ อยากไปตามความใคร่ในของอันน่ารัก นำใคร่ นี้เรียกว่า **กามตัณหา** ความอยากชนิดที่ทำให้อยากเป็นนั่นเป็นนี่ หรือแม้อยากจะมีชีวิตอยู่ นี้เรียกว่า **ภวตัณหา** ความอยากประเภทสุดท้ายนั้นตรงกันข้ามจากภวตัณหา กล่าวคืออยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอยากไม่ให้เป็นอย่างนี้ แม้กระทั่งอยากไม่มีชีวิตอยู่นี้ เรียกว่า **วิภวตัณหา**

การทำความเข้าใจอย่างชัดแจ้งในความหมายของตัณหาทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ถ้าปนกันจนฝันเผื่อแล้วก็ยากที่จะเข้าถึงธรรมะได้ ฉะนั้น จำเป็นจะต้องรู้จักแยกแยะให้เป็นประเภทๆ ไป ความรู้สึกของ "ตัวตน" ก็มีอยู่ตามประเภทของตัณหา คือเป็น ๓ ประเภทเหมือนกัน "ตัวตน" ในประเภทกาม ก็ทะนงเกี่ยวกับเรื่องกาม "ตัวตน" ในประเภทรูปพรหม ก็ทะนงตัวว่าสูงหรือประเสริฐกว่าพวกที่พัวพันในกาม "ตัวตน" ประเภทอรูปรพรหมก็ทะนงตัวว่าความบริสุทธิ์ของตนนั้น สูงกว่าความบริสุทธิ์ของพวกอรูปรพรหม ดังนั้นมันจึงเป็นมานะหรือทิฐิไปด้วยกันทั้งนั้น และยังมีความทุกข์อยู่นั่นเอง

เมื่อกล่าวโดยทางปรมาตถ์แล้ว ภาวะทั้งหมดนี้มิได้ในมนุษย์เราครบทุกชนิดของตัณหาและของ "ตัวตน" เช่น ในบางคราว จิตของคนเราผลไปจากกามของรักของใคร่ ไปยึดถือที่เกียรติไม่เกี่ยวกับกาม นี่ก็คือ อาการที่ถูกภวตัณหาครอบงำ หรือกล่าวอย่างสมมติก็คือ กำลังเป็น "ตัวตน" ชนิดอรูปรพรหม ที่นี้บางคราวจิตเลื่อนไปสูงกว่านั้น คือไม่เห็นแก่กามไม่เห็นแก่เกียรติ แต่ไปพัวพันกับนามธรรมอันละเอียด เช่น ความรู้จริงความดีจริง มีจิตใจสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ไปมี "ตัวตนอยู่ที่" สิ่งที่ไม่ใช่รูปอันบริสุทธิ์แบบอรูปรพรหม จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่ายๆ ด้วยการเทียบเคียงดูจนเห็นว่า พวกที่หลงใหลในนกเขา ต้นบอน หรือต้นไม้ดัด เป็นต้น ย่อมมีใจสะอาดกว่าพวกกำลังหลงใหลกามคุณ คือเรื่องทางเพศตรงข้าม ส่วนพวกที่สนใจพิจารณารูปธรรม หรือ นามธรรมบางอย่าง เขาผู้นั้นย่อมมีใจสะอาดขึ้นไปกว่าพวกเล่นนก เล่นบอน หรือไม้ดัด ฯลฯ ฉะนั้น **การแบ่งเป็นชั้นๆ**

คือ ชั้นกามาวจร รูปาวจร และ อรูปาวจร จึงมีได้เป็นได้ในหมู่คนเราที่ยังเป็นๆ อยู่แน่และตามแต่ที่อวิชชาจะดึงไปในรูปไหน แต่ทั้งหมดนั้น ยังเป็นเพียงต้นเหตุที่มีมูลมาจากอวิชชา และจะต้องมีความทุกข์ในรูปแบบที่ต่างกัน

เมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า ตัณหา แล้ว เราจะได้พิจารณากันถึงการที่ตัณหาเกิดขึ้นได้ในอารมณ์นั้นๆ จนกระทั่ง เกิดอุปาทานหรือ "อตัตตา" ต่อไป ตัวอย่างเช่น เมื่อเราเห็นดอกไม้ที่งดงามดอกหนึ่ง ความรู้สึกอาจจะเกิดขึ้นในทางที่เป็นตัณหาก็ได้ ไม่เป็นตัณหาเลยก็ได้ เช่น ถ้าเรารู้สึกสวยงามติดอกติดใจหลงใหลในสี และในกลิ่น การเห็นเช่นนี้ ก็กลายเป็นตัณหาไป แต่ถ้าการเห็นนั้น ก่อให้เกิดความรู้สึกไปในการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาแล้วๆ หรือเกิดความรู้สึกว่า ดอกไม้นี้เป็นมูลเหตุของความเหน็ดเหนื่อยความหมดเปลือง และความลุ่มหลงของมนุษย์ หรือมันเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา ที่ซ่อนไว้ภายใต้ความงามและความหอม อย่างนี้เรียกว่า ยังไม่ถูกกามตัณหาครอบงำ และการเห็นก็ไม่ได้เป็นที่ตั้งของตัณหา เพราะไม่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่กลับมีอวิชชาเข้ามาแทน ตัณหาก็กไม่เกิด จึงไม่เป็นทุกข์ เพราะตัวตนไม่เกิด นี่คือหลักเกณฑ์ อันเกี่ยวกับความหมายของอารมณ์ที่มากกระทบ ผู้ที่มีสติสัมปชัญญะดีและมากเพียงไร ก็ยังบังคับควบคุมอารมณ์ของตนไว้ได้โดยมิให้เกิดเป็นตัณหา ผู้ใดไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของอวิชชาแล้ว อารมณ์ก็เป็นสักว่าอารมณ์ สัมผัสหรือความรู้สึกที่เกิดมาจากอารมณ์นั้นๆ ก็เป็นแต่สักว่าการสัมผัส และความรู้สึกไม่ก่อให้เกิดตัณหา หรือความยึดมั่นในอะไรๆ หมายความว่า ไม่ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น แต่เป็นความว่างจากทุกข์อยู่ตามเดิม และสติปัญญา ย่างออกงามไปในทางที่จะทำลายความทุกข์ในกาลข้างหน้ายิ่งขึ้น

ตัณหาประเภทที่ ๑ ที่อาศัยอารมณ์อันเป็นไปในทางกาม และยิ่งเมื่อมีความหมายเกี่ยวข้องด้วยเพศตรงกันข้ามด้วยแล้ว ก็ย่อมจะเป็นตัณหาที่แรงและสมบูรณ์ ฉะนั้น ตัณหาที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้ ย่อมถูกจัดไว้เป็นตัณหาของสัตว์ทั่วไป ในภูมิ กามาวจร คือ สัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต มนุษย์ และเทวดา

ตัณหาประเภทที่ ๒ แปลกเป็นพิเศษออกไป คือไม่ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า กาม และยังรู้สึกรังเกียจต่อสิ่งที่เรียกว่า กาม เสียด้วย ข้อนี้หมายความว่า คนเราบางพวก หรือบางขณะ มีจิตใจที่ไม่แยแสต่อกาม ในกรณีของคนธรรมดาสามัญ ก็เช่น ความอยากในเกียรติยศ หรือ ความดีความงาม อะไรอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ตนยึดถือ หรือที่รู้สึกที่น่าปรารถนา บางคราวเรารู้สึกอยากจะอยู่เฉยๆ โดยไม่มีใครมาทวง บางคราวอยากจะได้เดินทางไกล หรือไปพักผ่อนในที่เงียบที่ชายทะเล ไปนั่งนิ่งๆ คนเดียว แล้วก็พอใจในรสชาติที่เกิดขึ้นเพราะการทำอย่างนั้น เมื่อเป็นสิ่งที่ถูกใจก็มีความอยาก ตัณหาชนิดนี้จึงไม่ควรถูกจัดไว้เป็นพวกกาม ดังที่กล่าวในประเภทที่ ๑ แต่

เป็นต้นหาอีกประเภทหนึ่งที่รังเกียจกาม และที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็คือ ความลุ่มหลงของผู้ที่พอใจในสุขอันเกิดจากผาณ (การนั่งฟังจนจิตแน่วแน่) อย่างบทกลอนที่เราได้ยืมกันในหนังสือแบบเรียนสมัยก่อนว่า "เข้าฌานนานนับเดือน ไม่เขยื้อนเคลื่อนกายา จำศีลกินวาตา เป็นผาสุกทุกคืนวัน" นี่มีความหมายอันแสดงว่าเป็นความต้องการ หรือความมุ่งมาดอย่างแรงกล้าอย่างหนึ่ง อันเป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลงเหมือนกัน รวมความว่า นักสมาธิหรือพวกบำเพ็ญตบะแบบโยคี ถ้าเขาทำไปเพราะความหวังความสุขจากความสงบล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับกามเลย ก็เรียกว่า **ต้นหาที่ไม่เกี่ยวข้องกับกาม** แต่ถ้ามีความเชื่อและมีความมุ่งหมายว่า การบำเพ็ญตบะนั้น จะนำมาซึ่งผลเป็นความสุขจากเพศตรงข้ามในชาตินี้ หรือหลังจากตายแล้ว เช่นการไปเกิดในสวรรค์ที่สมบุรณ์ไปด้วยกามคุณ เป็นต้น ความอยากของเขาก็ต้องจัดเป็น **กามต้นหา** ไปตามเดิม ข้อนี้อาจจะเปรียบเทียบได้กับบางคนที่ยึดมั่นในเกียรติหรือความดีจริง แต่ถ้ามีความหวังอยู่ว่า เกียรติหรือความดีนั้นจะเป็นทางมาซึ่งวัตถุปัจจัยอันเป็นที่ตั้งของกามารมณ์ หรือความสุขอันเกิดจากเพศตรงข้ามในเวลาต่อไปแล้ว ต้นหาของเขาก็กลายเป็น กามต้นหาไปตามเดิม

คำที่เราได้ยืมกันทุกๆ ไปว่า มนุษย์โลก พรหมโลก หรือ บางที่เรียกว่า กามโลก รูปโลก อรูปโลกนี้ ก็หมายถึง **ภาวะทางจิตใจของเรา** นี้เอง กามโลก คือ ภาวะของสัตว์ที่จิตใจติดในกาม รูปโลก คือภาวะของบุคคลที่มีจิตใจมองข้ามกาม แต่ยังไม่ติดอยู่ที่ความพอใจของสิ่งที่เป็นรูปธรรมล้วนๆ ที่ตนนำมาเป็นอารมณ์สำหรับการเพ่งจิต หรือการบำเพ็ญฌาน และอรูปโลกก็หมายถึงภาวะทางจิตที่ใจสูงไปกว่านั้นอีก เพราะมีต้นหาละเอียดประณีตยิ่งขึ้น เป็นภาวะของหมู่ชนที่มีความลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่มีรูป หรือเป็นนามธรรมล้วนๆ ซึ่งตนนำมาใช้เป็นอารมณ์สำหรับการเพ่งจิตหรือเพ่งฌานของตน เมื่อทำสำเร็จก็นำมาซึ่งความพอใจลุ่มหลงที่สุขุมยิ่งขึ้นไป

ต้นหาที่มีได้ในภพ(ภาวะ) ทั้ง ๓ ซึ่งพอจะจัดคู่กันได้ว่า กามต้นหาย่อมเป็นไปในกามภพ ภาวต้นหาย่อมเป็นไปในรูปภพ นี้แหละคือความปรารถนาของมนุษย์ ผู้ที่พยายามคิด ด้วยหวังว่าจะพบสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ แม้จะมาถึงที่สุดเช่นนี้แล้ว ก็ยังหาได้ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงไม่ เพราะความที่เขาไม่สามารถนำ "ตัวตน-ของตน" ออกไปเสียได้นั่นเอง เขาจึงตกอยู่ในขอบวงของต้นหาเรื่อยไป หรือจะพยายามเท่าไรก็ออกไปพ้นจากขอบวงของต้นหาไม่ได้ นับว่าเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้งจริงๆ จึงจะเป็นการปฏิบัติธรรมทางดี

สำหรับต้นหา นั้น ไม่ว่าชนิดไหนหมด มันจะต้องมีมูลฐานอยู่ที่อารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสทางกายและสัมผัสทางใจนั่นเอง อารมณ์ทั้ง ๖ นี้มิได้หมายถึงแต่อารมณ์เฉพาะหน้า เพราะว่าแม้อารมณ์ในอดีตที่ล่วงไปแล้ว ก็ยังเป็นอารมณ์ของต้นหาได้อยู่ดี ด้วยการ

เกี่ยวเนื่องกับอารมณ์ในปัจจุบันบ้าง ด้วยการย้อนระลึกนึกถอยหลังไปถึงบ้าง ซึ่งเราเรียกกันว่า ความห่วงใยอาลัยอาวรณ์ ที่นี้ สำหรับอารมณ์ในอนาคตที่จะพึงได้ข้างหน้านั้น ก็เป็นอารมณ์ ของต้นหาอย่างยิ่งด้วยเหมือนกัน ข้อนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า "ความหวัง" และดูจะเป็นปัญหายุ่งยาก กว่าอย่างอื่นด้วยซ้ำไป เพราะว่าเราอาจจะหวังกันได้มากๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และมันเป็นเครื่อง หล่อเลี้ยงกำลังใจ จนกระทั่ง พวกกันถือเอา ชีวิตนี้อยู่ได้ด้วยความหวังอารมณ์ในอนาคต นั้นแหละ เป็นปัญหายุ่งยากที่สุดสำหรับมนุษย์เรา คือมันเป็นไปได้กว้างขวางที่สุด ปัญหายุ่งยากของโลก ในปัจจุบันนี้ ซึ่งจะเป็นวิกฤติการณ์ขนาดใหญ่เล็กชนิดไหนก็ตาม หรือถึงกับจะวินาศกันทีเดียว ทั้งโลกก็ตาม ล้วนแต่มีมูลมาจากอารมณ์ในอนาคตของต้นหาทั้งนั้น รวมความว่า อารมณ์ทั้งที่เป็นอนาคตและปัจจุบัน ก็ล้วนแต่เป็นต้นหาไปด้วยกันทั้งนั้น

จากที่กล่าวมาแล้ว ผู้ศึกษาจะต้องสังเกตให้เห็นว่า ในต้นหาทั้ง ๓ ประการ คือ กามต้นหา ภพต้นหา และ วิภพต้นหา นั้น ต้นหาประการแรกมีกามเป็นอารมณ์ และต้นหา ๒ ประการข้าง หลังนั้น หาได้มีกามเป็นอารมณ์ไม่ เราจึงอาจจะแยกต้นหาออกเป็น ๒ ประเภท คือ ต้นหาที่ **เนื่องด้วยกาม และไม่ได้เนื่องด้วยกาม** ทำให้กล่าวได้ว่า ศัตรูหรืออันตรายของมนุษย์เรา สำหรับ ในทางฝ่ายจิตแล้ว ก็มีอยู่ ๒ อย่างนี้ และนิยมเรียกกันสั้นๆ ว่า "กาม" และ "ภพ" ซึ่งเป็นคำ บัญญัติขึ้นเฉพาะที่พวกโยคี หรือมุนี ใช้พูดกันว่า "สิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวก็คือ กาม หรือ ภพ" เขา จึงออกแสวงหาหนทางรอดพ้น ด้วยการทำความเพียรอย่างยิ่ง ส่วนคนในปัจจุบันนี้ แทบจะไม่ รู้จักสิ่งทั้ง ๒ นี้ว่าเป็นอะไร และไม่สนใจที่จะรู้จัก มีแต่พากันบ่นพยายามเพื่อจะให้ได้กามและภพ ตามความต้องการ และไม่มองเห็นว่า เป็นสิ่งที่อันตราย อย่างที่เรียกว่า "เห็นงูเป็นปลา" แล้ว ก็เก็บเอามากอดรัดยึดถือไว้ด้วยอุปาทาน คือ ความรู้สึกเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ทั้งนี้ โดยไม่รู้ว่าจะตน กำลังหลงรักสิ่งที่เป็นอันตราย เพราะเราควรจะอยู่โดยไม่ต้องมีความหลงรักในสิ่งใดเลย คือ อยู่ ด้วยจิตที่บริสุทธิ์ ไม่มีความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเราหรือเป็นของเรา" ในสิ่งใด และสามารถปฏิบัติต่อ สิ่งต่างๆ ไปได้ด้วยจิตที่บริสุทธิ์

สำหรับสิ่งที่เราเรียกว่า กามและภพนั้น เมื่อเรารู้จักมันดีแล้ว เราจะเห็นได้เองว่า กามเป็น ที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า "ของเรา" ส่วนภพนั้น เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า "ตัวเรา" แต่เราต้องไม่ ลืมหลักที่มีอยู่ว่า ถ้ามีความรู้สึกว่าเป็น "ของเรา"เมื่อใด ก็ต้องมีความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา" ซ้อนลึกอยู่ใน นั้นด้วย มนุษย์ตกเป็นเหยื่อ เป็นทาสของความหลอกลวง ของสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" นั้น โดยไม่มีความรู้สึกตัวแม้แต่น้อย นี้แหละ คือข้อที่ถือกันเป็นหลัก ในหมู่ผู้รู้ ว่า ซาตานหรือพญามารนั้น จะต้องมาหรือมีอยู่ในลักษณะที่ไม่มีใครรู้จักตัวเสมอไป หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ รู้ผิด เห็น เป็นไม่ใช่พญามารหรือศัตรู แต่เห็นเป็น "ตัวเรา" เสียเอง พญามารจึงทำอันตรายเราได้ตามชอบใจ เป็นความเสียหายเหลือที่จะพรรณานาได้ แต่พอเกิดรู้จักเข้าเท่านั้น พญามารก็จะหายหน้าไป

ทันที หรือที่ขอบพูดเป็นสำนวนบุคคลาธิษฐานว่า "พญามารจะขาดใจตาย หรือปักหัวหักคอตัวเองตายลงทันที" นี่แหละคือ อวิชชาที่คิดว่าเป็น "ตัวเรา" ถ้าวางจาก "ตัวเรา" ก็คือ จิตที่บริสุทธิ์ แต่ชาวโลกไม่มีประสีประสาต่อสิ่งที่เรียกว่า พญามาร นี้เลย จึงมี "ตัวเรา" ที่ทำความผิดพลาดให้แก่ตัวเองด้วยความสนุกสนาน หรือด้วยความสมัครใจอย่างเป็นกิจประจำวัน คือซ้ำซากไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่ง หนักเข้าๆ ตัวเองก็ตอบไม่ได้ว่า นี่จะทำไปทำไมกัน ทั้งหมดนี้เป็นโทษของการที่ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า กามและภพ หรือ "ตัวเรา-ของเรา" อย่างเดียวเท่านั้น

การที่มนุษย์เป็นทุกข์กันอยู่ในโลกกระทั่งถึงวันนี้ ก็มีมูลมาจากกามและภพ เป็นมาไม่รู้กี่แสนกี่ล้านปีแล้ว ความเปลี่ยนแปลงไม่ได้มีแก่สิ่งที่เรียกว่ากามและภพ แต่มีอยู่ที่วัตถุหรือสิ่งที่เป็นอารมณ์ภายนอก **โลกแห่งปัจจุบันนี้เป็นโลกของวัตถุนิยมยิ่งขึ้นทุกที เป็นโลกของกามขึ้นทุกที** แม้จะทำให้ละเอียดประณีตสุขุมเพียงไร ก็หาได้ปลอดภัยจากโทษของกามไม่ มีแต่จะกลายเป็นโทษของกามอย่างประณีตละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เป็นเพราะความไม่ประสีประสาต่อความรู้เรื่องกามและภพ ความตกเป็นทาสของกาม หรือวัตถุ มีแต่ขยายตัวกว้างออกไป สามารถลุกล้ำเข้าไปได้แม้ในเขตวัดวาอารามของพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นป้อมค่ายที่มั่นคงที่จะใช้ต่อต้านกามหรือวัตถุนิยม แต่ป้อมค่ายก็พังทลายไป ดังจะสังเกตได้ว่า นักบวชสมัยนี้ตกเป็นทาสของกามของวัตถุเพียงใด ลุ่มหลงแต่กามหรือติดในวัตถุกันไปแล้วแค่นั้น ไม่ผิดแผกไปจากชาวบ้านเลย นี่เรียกว่า การขยายตัวของวัตถุนิยม ซึ่งเคยเรียกกันครั้งกระโน้นว่ากามเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ใครจะเป็นที่พึ่งให้แก่ใคร ในการที่จะทำตนให้ปลอดภัยจากอันตรายของวัตถุนิยม หรือสิ่งที่เรียกว่ากาม

เมื่อใครตกอยู่ในอิทธิพลของกามแล้ว ย่อมต้องตกอยู่ในอำนาจของภพโดยไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะมันเป็นของเนื่องกันอย่างสนิท เมื่อมีกามแล้ว ก็ประกาศตนเป็นเจ้าของของกามนั้น ซึ่งมีความหมายเป็นภพ ครั้นมีผู้แข่งขันหรือแย่งชิง "ตัวเรา" ที่เป็นภพ ก็มีกำลังแก่กล้าหรือเข้มข้มยิ่งขึ้นไปอีก "ตัวเรา" ก็เปลี่ยนจากกามหรือราคะ มาเป็นโทสะ และเป็นโทสะยิ่งขึ้น จนถึงขนาดที่เรียกว่าลืมหืม คือมีเมานใน "ตัวตน" จัดเกินไป จึงทำอะไรตามอำนาจของโทสะ ซึ่งเรียกกันว่าจะต้อง "รักเกียรติยิ่งกว่าชีวิต" ความไม่ยอมกันและกัน ยิ่งมีมากขึ้น ในหมู่มนุษย์ที่มีเมานในตัวตน โดยไม่ต้องคำนึงถึงความถูกต้อง เพราะไปมัวหลงคำนึงแต่เรื่องเสียหน้าไม่เสียหน้า ซึ่งเป็นเรื่องของภพอย่างเดียวนั้น อันนี้แหละเป็นมูลเหตุที่ทำให้คนเราเหมือนสัตว์ที่กัดกันจนตาย โดยไม่คำนึงถึงว่าจะได้อะไรมา เพราะอำนาจของ "ตัวตน" ได้ครอบงำหรือปิดบังดังกล่าวแล้ว แม้จะเอาสิ่งที่เป็นกามมาย้อมมากล่อมมาชူးอย่างไร ก็หาได้เป็นที่สนใจในขณะนี้ ถ้าฟังกามอย่างเดียวคนเราก็ฆ่ากันได้ พอเปลี่ยนไปเป็นรูปของภพ ก็ฆ่ากันได้ง่ายขึ้นไปอีก นี่คืออาการที่กามและภพกำลังครอบงำจิตใจคนเราอยู่ ฉะนั้นหน้าที่ของพวกเราก็คือ การสะกัดกันกระแสแห่ง

กาม ไม่ให้ครอบงำจิตใจขั้นหนึ่งก่อน ถ้าเมื่อมันครอบงำจิตแล้ว ก็สะกดกันไม่ให้เป็นภพ ซึ่งเป็นเหตุให้คนทำอะไรลงไปตามชอบใจตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงอารยธรรม วัฒนธรรม หรือแม้แต่ศาสนา นี่คืออันตรายของเรื่องกามและภพที่เนื่องมาจากกาม

ถึงแม้ว่ามนุษย์เกือบทุกคน มักจะตกอยู่ใต้อำนาจของกาม หรือภพอันเนื่องมาจากกาม แต่ก็มีบุคคลบางจำพวกมองเห็นโทษของกามโดยประจักษ์ ไม่ว่าจะเห็นโดยการได้ผ่านกามมาแล้ว อย่างโชกโชน หรือ ด้วยการศึกษาบรมจิตใจ เพื่อให้มองเห็นอย่างนั้นก็ตาม ย่อมมองเห็นกามว่าเป็นสิ่งน่ารังเกียจเพราะเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ จึงจัดกามไว้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา หรือแม้แต่นุญกุลซึ่งคนบูชากันนั้นก็ ก็พลอยถูกรังเกียจไปด้วยฐานะที่เป็นปัจจัยของกาม ทั้งอย่างที่เป็นของมนุษย์และเป็นของสวรรค์ จึงทำให้เขาชะงัดมองหาสิ่งอื่นซึ่งเป็นกุศลอันแท้จริงที่อาจจะตัดความเยื่อใยในกามให้ขาดออกไปได้ ในที่สุด เขาก็ค้นพบภาวะทางจิตใจอย่างใหม่ที่ไม่เกี่ยวกับกามเลย ซึ่งแท้จริงก็เป็นสิ่งที่มีตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่มนุษย์ธรรมดาสามัญ ได้มองข้ามมันไปเสีย เช่น บางขณะจิตของคนเราผละไปจากกาม ไปพอใจอยู่ในความว่างจากกาม เป็นครั้งเป็นคราว แต่เขาก็ไม่สนใจ และไม่ถือว่าเป็นการพักผ่อนเสียด้วยซ้ำไป เว้นแต่จะเป็นบุคคลพิเศษซึ่งเห็นกามเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง ถ้าใครเพิกเฉยมาเป็นดังนี้ เราก็ต้องยอมรับว่า เขาเป็นบุคคลที่ผิดไปจากพวกคนธรรมดา นั้นแหละคือมูลเหตุ แห่งการเกิดขึ้นของพวกพรหม และ ภูมิทั้ง ๒ นี้เอง คือ ภูมิหรือภพที่ไม่เนื่องด้วยกาม แม้จะยังมีความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" เหลืออยู่เต็มที่ แต่ก็ถือว่าเป็นเส้นเขตแดน ปักปันกันระหว่างโลกุตตรภูมิ ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายของพุทธศาสนา กับโลกียภูมิ ซึ่งไม่เป็นที่มุ่งหมายของพุทธศาสนาแต่ประการใด

ดังนั้น ทุกคนจะต้องมองให้เห็นอย่างชัดว่า **หลักพุทธศาสนานั้น เป็นไปเพื่อโลกุตตรภูมิ หาใช่เพื่อกามาวจรภูมิ, รูปาวจรภูมิ และ อรูปาวจรภูมิ แต่ประการใดไม่** ถ้าจะมีพูดถึงเรื่องหลังเหล่านี้บ้าง ก็ขอให้เข้าใจไว้เถิดว่า พูดเพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า นี่แหละคือ ตัวอุปสรรคของการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ และเป็นสิ่งที่เราต้องก้าวให้พ้นไปทั้งกามและภพ จนกระทั่งไม่เป็นภพในลักษณะไหนหมด นั้นแหละคือข้อยืนยันที่ว่า โลกุตตรภูมิหรือนิพพานนั้น จะเป็นภพชนิดไหนไปไม่ได้เลย เพราะเป็นสิ่งที่ปราศจาก "ตัวตน-ของตน" โดยแท้จริง เราต้องก้าวขึ้นมาถึงขั้นนี้จริงๆ เท่านั้นจึงจะพบกับตัวแท้ของพุทธศาสนา ไม่หลงเอาโลกียภูมิมาเป็นพุทธศาสนา แล้วยังมายืนยันทุ่มเถียงกันคอบเป็นเอ็น หรือสอนให้ผู้อื่นให้เข้าใจผิด ซึ่งนับว่าเป็นการทำบาปอย่างยิ่ง

สรุปความสั้นๆ ว่าถึงเป็นพรหมแล้ว แม้จะปราศจากกามโดยสิ้นเชิง ก็ยังไม่หลุดพ้นจากอุปาทานที่ยึดถือว่า "ตัวตน-ของตน" และยังถูกจัดว่าเป็นโลกียภูมิ เป็นวิภูฏสงสารเพราะเขายังมี "ตัวตน-ของตน" อย่างเต็มที่ ยังเป็นปุถุชนไม่ใช่อรหันต์บุคคลอยู่นั่นเอง หวังว่า การกล่าวยืนยันนี้

ธรรมเช่นนี้ ผู้ที่ยกตัวเองว่า เป็นปราชญ์ในการสอนพุทธศาสนาทั้งหลาย จะไม่เหมาะเอาว่าเป็น การพูดโดยอัตโนมัติ พูดนอกตำหรับตำรา หรือผิดไปจากหลักอภิธรรมที่ตนเคยศึกษาเล่าเรียน มา เพราะถ้าจะปฏิบัติพุทธศาสนาจนเพื่อให้เข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาโดยเร็วแล้ว เรา จำเป็นต้องข้ามสิ่งทั้งหลายที่จะทำให้เราเสียเวลา เช่นการเรียนพุทธประวัติ ประวัติศาสตร์ของ พุทธศาสนา คัมภีร์ต่างๆ ชาดกต่างๆ ตลอดจนอภิธรรม ซึ่งอาจทำให้ผู้ศึกษาหรือผู้สอนเกิดมี "ตัวตน" และ "ของตน" ใหญ่ขึ้นไปอีก

บทที่ ๕

การดับลงแห่งอตตะ

ดังที่กล่าวมาแล้วในบทก่อนว่า การเกิดขึ้นแห่ง "อตตะ" ก็คือการตั้งจิตไว้ผิด เพราะฉะนั้น การตั้งจิตไว้ให้ถูกจึงเป็นรากฐานแห่งการดับ "อตตะ" ตลอดเวลาที่มีการตั้งจิตไว้ถูก ความดับของ "ตัวเรา" ก็มีอยู่เพียงนั้น ไม่ว่าจะกระทำนั้นๆ จักเป็นไปโดยบังเอิญ หรือว่าเป็นไปเพราะการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ใช้อำนาจของสมาธิปิดกั้นโอกาสแห่งการเกิดขึ้นของ "ตัวตน" หรือว่าเป็นเพราะอำนาจของปัญญาซึ่งตัดราก "ตัวเรา-ของเรา" เสียโดยสิ้นเชิงก็ตาม ล้วนแต่กล่าวได้ว่า ในขณะนั้นมีภาวะแห่งความดับของ "ตัวเรา-ของเรา" ด้วยกันทั้งนั้น ต่างกันแต่ว่า อย่างที่ ๑ เป็นไปอย่างผิวเผิน อย่างที่ ๒ เป็นไปตลอดเวลาที่มีการบังคับ อย่างที่ ๓ เป็นการดับสนิทเพราะทำลายรากเง่าของมันเสียโดยสิ้นเชิง และความดับที่เราประสงค์ในที่นี้ ก็หมายถึงอย่างที่ ๓ โดยเฉพาะ แต่ถึงอย่างนั้น ก็ควรทำความเข้าใจในอย่างที่ ๑ และที่ ๒ ด้วยเหมือนกัน เพื่อป้องกันความสำคัญผิด หรือ ความสับสนนั่นเอง

การไม่ปรากฏของ "อตตะ" อย่างที่ ๑ ซึ่งมีขึ้นได้ด้วยการประจบเหมาะนั้น หมายถึง ขณะนั้น เผอิญมีสิ่งบางสิ่ง (ซึ่งจะเป็นการได้เห็นหรือได้ฟังหรือได้อ่านอยู่ก็ตาม หรือได้รับอารมณ์ซึ่งเป็นความเงิบสงัดไม่ชวนให้เกิดความคิดนึกอะไรก็ตาม) ทำให้เกิดความรู้สึก ที่เป็น การดับ "ตัวเรา-ของเรา" อยู่ได้เป็นเวลาระยะหนึ่ง นานตลอดเวลาที่ความรู้สึกเช่นนั้นมิอยู่ ลักษณะเช่นนี้เป็นไปได้ ในคนธรรมดาสามัญทั่วๆ ไป แม้ด้วยความไม่ตั้งใจ และอาจเป็นได้มาก สำหรับผู้ที่อยู่ในที่ที่เหมาะสม มีสิ่งแวดล้อมหรือมีการสมาคมกับบุคคลที่เหมาะสม หรือแม้แต่ ดินฟ้าอากาศที่เหมาะสม ซึ่งพอจะเรียกได้สั้นๆ ว่าเป็นความสบายทางจิตนั่นเอง อาการอย่างนี้พอจะเรียกได้ว่า "ตทังควิมุตติ" คือการพ้นไปจากอำนาจของ "ตัวเรา-ของเรา" ด้วยความบังเอิญ **ประจบเหมาะ** นิสัยของคนบางคน ธรรมชาติสร้างมาให้เป็นผู้มีจิตว่างจาก "ตัวตน" ได้ง่าย ๆ กล่าวคือ ความรู้สึกที่ว่า "ตัวเรา-ของเรา" เกิดขึ้นได้โดยยาก ก็นับรวมอยู่ในข้อนี้

สำหรับความดับแห่ง "อตตะ" อย่างที่ ๒ ซึ่งเป็นด้วยการกระทำทางจิต (ซึ่งไม่ใช่ทางปัญญา นั้น) หมายถึง ขณะนั้นมีการทำจิต ให้ติดอยู่กับอารมณ์ของสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง จิตกำลังอยู่ในสภาพที่เปรียบเหมือนกับวัวที่ถูกผูกติดอยู่กับแอก กล่าวคือ อารมณ์ของสมาธิไม่มีโอกาสที่จะหนีไปหาอารมณ์อื่นตามที่มันชอบ ความรู้สึกเป็น "ตัวเรา-ของเรา" จึงไม่อาจจะเกิดขึ้นในขณะนั้น ความว่างจาก "ตัวตน" ในลักษณะเช่นนี้ ไม่ใช่เป็นไปโดยบังเอิญ แต่เป็นไปโดยอาศัย การกระทำที่เอาจริงเอาจัง โดยวิธีเหนี่ยวรั้งจิตไว้ในอารมณ์ที่บริสุทธิ์จนไม่เกิด "ตัวตน" แม้จะมี

บ้าง ก็เป็นไปตามในทางที่ดี คือเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ฝ่ายดี ยังไม่มีอันตรายมาก ยังมีทางที่จะทำลายให้หายไปด้วยการทำสมาธิที่ถูกต้องได้

ตัวอย่างเช่น ในการทำอานาปานสติภาวนา เมื่อทำจิตให้เป็นสมาธิได้ ก็เกิดสุขเวทนา ขึ้นมาจากสมาธิ ถ้ามีสติสัมปชัญญะเพียงพอ คือมีการกระทำที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา นั้น จิตก็ไม่อาจจะเกิดความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" มีแต่การที่จะพิจารณาต่อไป ว่าแม้ความสุขที่เกิดจากสมาธิก็เป็นมายา คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา "อัตตา" ก็ยังไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ ส่วนในกรณีที่เกิดผลอสติ หรือทำผิดวิธีนั้น ก็จะพอใจอย่างหลงใหลในสุขเวทนานั้น หรือถึงกับเกิดความรู้สึก ทะนงว่า ตนประสบความสำเร็จในคุณวิเศษแล้ว "ตัวเรา-ของเรา" ก็ย่อมจะเกิดขึ้นมาอีก อย่างนี้จะไปโทษสมาธิไม่ถูก เพราะว่าเป็นสมาธิที่ถูกต้องเสียแล้ว

วิภังขณวิมุตติ ก็คือการพ้นไปจากอำนาจของ "อัตตา" ด้วยการอาศัยสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาปิดกั้นทางเกิดแห่ง "อัตตา" ไว้อย่างหนาแน่น และอย่างเฉลียวฉลาด การพยายามทำอะไรบางอย่าง เพื่อกลบอารมณ์ร้าย เช่น การสวดมนต์เพื่อกลบอารมณ์ร้ายที่เป็น "ตัวเรา-ของเรา" ถ้าทำสำเร็จก็นับรวมเข้าในข้อนี้ นี่เป็นตัวอย่างสำหรับการกระทำเล็กน้อย ซึ่งคนธรรมดาสามัญก็ทำได้ แม้ที่สุดแต่เรื่องที่สอนให้นับ ๑ ถึง ๑๐ ก่อนที่จะโกรธใคร แล้วก็นับเรื่อยไปจนความโกรธเกิดขึ้นไม่ได้ แม้อุบายอย่างนี้ก็นับรวมไว้ในข้อนี้ ทั้งนี้มีหลักสั้นๆ ว่าต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่ง ไม่ใช่มันเป็นไปโดยบังเอิญ จึงแตกต่างจากอย่างอื่นที่ ๑ และเราเรียกมันว่าเป็น การดับตัวตนด้วยอำนาจการกระทำทางจิต เช่น การทำสมาธิ ยังไม่ใช่การกระทำทางปัญญา

สำหรับความดับ "ตัวตน" อย่างที่ ๓ คือด้วยการอาศัยปัญญานั้น หมายถึง อุบายที่แยบคายไปกว่านั้นมาก และไม่ใช่เป็นการกระทำที่บีบบังคับโดยตรง แต่เป็นการกระทำที่เรียกว่าเป็นการถอนรากเง่าขึ้นมาทำลายเสียโดยสิ้นเชิง ตัวอย่างเช่น ในการทำลายหญ้าคา ถ้าเอามีดเอาพร้ามาฟาดฟันอย่างผิวเผิน หญ้าคาก็หายหน้าไปพักหนึ่งแล้วก็งอกขึ้นมาอีก หรือถ้าเอาอะไรมาทับมาปิดไว้ หญ้าคาก็หายหน้าไปเหมือนกัน แต่เมื่อเอาของทับออกเสียแล้ว หญ้าคาก็กลับปรากฏอีก แต่ก็นานกว่าวิธีที่ ๑ ที่นี้ถ้าขุดรากหญ้าคาขึ้นเผาเสียให้หมด หญ้าคาก็หมดไปเป็นการถาวร เราทราบแล้วว่า "อวิชชา" เป็นรากเง่าของ "อัตตา" ฉะนั้น การทำลายอวิชชา ก็เป็นการทำลาย "อัตตา" และเพราะเราใช้อวิชชาหรือปัญญามาทำลายอวิชชา เราไม่ใช่กำลังจิตล้วนๆ อย่างวิธีที่ ๒ เราจึงเรียกการกระทำอย่างนี้ว่า เป็นไปด้วยอำนาจของปัญญา และเราเรียกการดับของ "ตัวตน" ในลักษณะนี้ว่า "สมุจเฉทวิมุตติ" เป็นการดับ "ตัวตน" ด้วยการถอนรากเง่าขึ้นโดยสิ้นเชิง

แม้คนเราจะได้พบกับความดับไปแห่ง "อัตตา" โดยบังเอิญอย่างวิธีที่ ๑ นั้น อยู่บ่อยๆ ก็ตาม แต่ก็หาไม่มีใครเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ควรจะสนใจ คือเขาสนใจกันแต่เรื่องที่กำลังอยากกำลังต้องการ ไม่สนใจเรื่องของความว่างจากความอยากความต้องการ หรือ แม้แต่รสชาติของจิตที่ว่างจากความต้องการ เขาจึงไม่มีโอกาสรู้จักภาวะของจิตที่ว่างจาก "ตัวตน" ซึ่งที่แท้ก็มีอยู่บ่อยๆ เมื่อไม่สนใจเพราะไม่รู้จักรู้จักแล้วมันก็มีค่าเท่ากับไม่มี เหมือนกับไก่ที่เดินไปบนกองเพชรพลอย มันก็รู้สึกว่ามีอะไรที่มีค่าน่าสนใจ แต่ถ้าเห็นข้าวสารสักเม็ดหนึ่งตกอยู่บนดิน มันจะเห็นค่าขึ้นมาทันที อาการอย่างนี้มีอยู่แม้ในอุบาทสกอุบาทสภา ตลอดจนที่เป็นบรรพชิต ตลอดจนแม่เถระ ฉะนั้นการปฏิบัติเกี่ยวกับการดับของ "อัตตา" จึงก่อรูปขึ้นไม่ได้ มีแต่จะเป็นไปในทางที่จะเกิด "อัตตา" เสียตะพืดจึงไม่ได้รับแม้แต่ความดับของ "อัตตา" ชนิดที่เป็นด้วยการบังเอิญ ถ้าคนยังเป็นเหมือนไก่อยู่เพียงใด เพชรพลอยอย่างมากมายในพระพุทธศาสนาจักยังเป็นหมันอยู่เพียงนั้น เพชรพลอยในที่นี้เราหมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ การดับไปแห่ง "ตัวตน" เป็นยอดของพระธรรม คือเป็นธรรมชั้นสูงสุด หรือเป็นบรมธรรมทีเดียว เพราะเป็นไปเพื่อการไม่เบียดเบียนตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่นถึงที่สุดจริงๆ ฉะนั้นเพื่อการปฏิบัติธรรมทางลัด เราจะต้องหันมาสนใจ เลือกลงเอาเพชรพลอยชนิดใดชนิดหนึ่ง กล่าวคือการดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน" ชนิดใดชนิดหนึ่งที่เหมาะแก่ตัวเรา นำเอาเข้าสู่การประดับประดาของเราเป็นประเดิม เริ่มแรกกันเสียก่อน สำหรับจะได้ทำให้ก้าวหน้าไปตามลำดับ จนถึงที่สุด

ความดับไปแห่ง "อัตตา" นั้น ไม่ได้หมายถึงความดับไปของร่างกายหรือของชีวิต มิได้หมายถึงการดับไปแห่งความรู้สึก เช่น หหมดความรู้สึกนึ่งเงียบไปเพราะอำนาจของฌาน แต่หมายถึง การดับของความรู้สึก ที่รู้ว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" ซึ่งเราเรียกกันสั้นๆ เพื่อความสะดวก ว่า "ความดับไปแห่งอัตตา" และคำว่า "ความดับ" ในที่นี้ หมายถึงการป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น รวมทั้งการดับตัวตนที่ปรากฏอยู่แล้วด้วย ฉะนั้นโดยใจความที่แท้จริงก็คือ ภาวะแห่งความที่จิตปราศจากความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" นั่นเอง

อนึ่ง ยังมีความหมายที่ยิ่งไปกว่านั้นอีก คือไม่ได้หมายความว่า จิตว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย หรือจิตเองก็ดับไปด้วย ต้องทราบไว้ว่า เมื่อใด "ตัวตน" ดับลงไป ความว่างอย่างหนึ่งก็ปรากฏขึ้นแทน เป็นความว่างจาก "อัตตา" แต่ทว่าประกอบอยู่ด้วยสติปัญญาอย่างยิ่งในตัวความว่างนั้น เมื่อ "อัตตา" ยังเดือดพล่านอยู่ จิตมีแต่ความวุ่น เมื่อ "ตัวตน" มีอยู่ จิตก็มีดมน เพราะความเดือดพล่านของความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" ครั้น "ตัวตน" ดับไป จิตก็หมดความมืด และมีความสว่างเกิดขึ้นแทน เมื่อ "ตัวตน" มีอยู่ จิตมีแต่ความโง่ด้วยอำนาจของอวิชชา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด "ตัวตน" เมื่อ "ตัวตน" ดับไปจิตก็พ้นความโง่ กลายเป็นธรรมชาติที่ประกอบไปด้วยความรู้สึกอย่างเต็มที่ได้ในตัวมันเอง คือมันรู้สิ่งที่เป็นความว่าง ความไม่มีทุกข์ ความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" นั่น

ไม่ใช่ธรรมชาติแต่เป็นธรรม ต่อเมื่อว่างจากความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" เมื่อนั้นจึงจะเป็นธรรมะ

อีกอย่างหนึ่ง จะถือว่าเมื่อจิตประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" จิตย่อมสูญเสียความบริสุทธิ์ คือไม่เป็นจิตเดิมแท้ที่บริสุทธิ์สะอาด แต่กลายเป็นเพียงของมายา เป็นเพียงความคิดปรุงแต่ง ไปตามเรื่องตามราวของอารมณ์ที่เข้ามาแวดล้อม ให้เกิดความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" ต่อเมื่อใดจิตว่างจากความคิดปรุงแต่ง หรือว่างจาก "ตัวเรา-ของเรา" จิตจึงคืนสู่สภาพเดิม คือ เป็นจิตที่สะอาดอยู่ตามธรรมชาติ

สรุปความว่า เมื่อความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ดับไป จะต้องมียิ่งขึ้นปรากฏขึ้นมาแทนสิ่งนั้น นั่นก็คือภาวะของจิตเดิมแท้ เป็นภาวะแห่งความว่างจากความวุ่นด้วยอำนาจการนึกคิด เกิดภาวะแห่งความสว่างและความเป็นธรรมะ และที่สำคัญอย่างยิ่งนั่นก็คือ จะเกิดภาวะแห่งความสมบูรณ์ด้วยสติปัญญา ฉะนั้นความดับไปแห่ง "อัตตา" จึงไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัว ไม่ใช่สิ่งที่ไร้คุณค่า ไม่ใช่สิ่งที่จะทำให้คนเราเสื่อมสมรรถภาพ แต่กลับทำให้เราสมบูรณ์ไปด้วยสติปัญญา ไม่มีทางที่จะทำอะไรผิดพลาด และมีแต่ความสงบสุขทางใจ

ผู้ที่ได้ฟังเรื่องนี้แล้วยังไม่เข้าใจ หรือเข้าใจหรือครึ่งๆ กลางๆ อาจเกิดความเข้าใจผิดอย่างแรง อาจเห็นว่าความดับแห่ง "ตัวตน-ของตน" นี้เป็นโทษไปก็ได้ คือเขาเข้าใจผิดไปว่าถ้าดับความรู้สึกว่ามี "ตัวตน-ของตน" เสียแล้ว คนเราก็จะไม่ทำอะไร จะไม่ยอมพัฒนาประเทศชาติ จะไม่ยอมทำประโยชน์ให้แก่สังคม เพราะว่า ไม่มีอะไรที่เป็นเครื่องกระตุ้นให้ทำ มีแต่ความรู้สึกที่อยากจะอยู่เฉยๆ เป็นก้อนดินก้อนหินไป ความหลงผิดเช่นนี้เกิดขึ้น จากการที่เขาไม่เข้าใจอย่างถูกต้อง ในเรื่องของความดับของ "ตัวตน-ของตน" และอีกอย่างหนึ่งนั้นเขามีความเคยชินเป็นอย่างยิ่งกับความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" เมื่อเขามีความรู้สึกเป็น "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมา เขาก็รู้สึกเป็นสุข หรือเป็นความเอร็ดอร่อยในทางจิตใจ จนกระทั่งมีความติดใจหลงใหลเอาที่เดียว และยิ่งเป็นอย่างนี้มากขึ้นตามอายุที่ล่วงไปๆ เขาจึงเป็นเกลอกับ "ตัวตน-ของตน" อย่างที่จะขาดเสียไม่ได้ และกลายเป็นปุถุชนคนหนาไปด้วยกิเลส คือในลักษณะที่ "เห็นงูเป็นปลา" ไปเสียตะพึด จึงอยู่ในฐานะลำบากอย่างยิ่ง ที่จะทำความเข้าใจในเรื่องความดับไปของ "ตัวตน-ของตน"

ข้อนี้ก็สมตามความหมายของคำว่าปุถุชน ซึ่งแปลว่า "คนหนา" คือ หนาไปด้วยสิ่งหุ้มห่อดวงตา หรือจิตใจ หรือปัญญา จนกระทั่งปัญญาไม่อาจส่องแสงได้ แต่ว่า "ตัวตน-ของตน" นั้นแหละเป็นผู้ส่องแสงแทน เรื่องมันจึงทำให้เห็นผิดไปหมด คนโง่ๆพวกนี้ ไม่พอใจที่จะดับ "ตัวตน-

ของตน" โดยไปเข้าใจว่าจะเป็นการขาดทุนอย่างย่อยยับไม่มีอะไรเหลือ ฉะนั้น การแนะนำสั่งสอนธรรมะในขั้นที่จะถอนอุปาทานเช่นนี้ จึงทำไม่ได้ในหมู่ชนซึ่งเป็นปุถุชนมากเกินไป จะทำได้ก็เพียงแต่แนะนำสั่งสอนให้เลือกยึดถือ "ตัวตน-ของตน" ชนิดที่ไม่ผู้เป็นอันตรายมากมายนักไปพลางก่อน แม้จะต้องร้องไห้บ้าง ก็ยังมีเวลาที่จะได้หัวเราะสลับกันไป แต่ที่จะให้ไม่ต้องหัวเราะและร้องไห้เลยนั้น ยังเป็นไปไม่ได้ (อ่านหนังสือ "อะไรถูกอะไรผิด" ซึ่งอธิบายเรื่องนี้อย่างละเอียด)

ที่นี้ ก็มาถึงบุคคลอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ปุถุชนชั้นดี หรือ กัลยาณปุถุชน หมายถึงบุคคลที่มีเครื่องหุ้มห่อตาไม่หนาจนเกินไป มีดวงในดวงตาไม่มาก เขาจึงสามารถล้างดวงออกจากนัยน์ตาของเขาได้หมด และดวงที่กล่าวนี้ก็คือ ความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" อีกนั่นเอง พวกที่มีดวงในดวงตาเพียงเล็กน้อยนี้ หมายถึง คนบางคนที่ได้รับการศึกษาทางธรรมที่ถูกต้องมาแต่แรก รวมทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัยดี ไม่หัวดีอันอวดฉลาด เขามีสติปัญญาตามธรรมชาติชนิดที่อาจรู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง เป็นผู้เตรียมพร้อมที่จะมีความรู้ยิ่งเห็นจริงอยู่เสมอ พอได้รับคำแนะนำชี้แจงเรื่องโทษของ "ตัวตน-ของตน" เขาก็จับฉวยเอาได้ทันที รวมความว่า **เขาจะเข้าใจอย่างเด็ดขาดลงไปว่า การดับเสียได้ซึ่ง "ตัวตน-ของตน" นั้น จะทำให้คนเราทำอะไรได้มากขึ้น ทำได้ดียิ่งขึ้น ทำอะไรไม่ผิดพลาด เพราะไม่มีความเห็นแก่ตัว และในที่สุด สังคมจะประสบสันติสุขที่แท้จริง การพัฒนาประเทศชาติก็จะได้ผล และจะไม่มีคอร์รัปชันมากมายอย่างที่เป็นอย่างอยู่ในขณะนี้**

สถิติของโลกในทุกวันนี้ปรากฏว่า ในบางประเทศมีคดีการฆ่าคนตายขึ้นสตรีทุกๆ ๓๔ นาที มีการตัดช่องย่องเบาขโมยเล็กขโมยน้อยทุกๆ ๓๙ นาที มีการทำอันตรายกันถึงตายทุกๆ ๕๐ นาที ตัวอย่างเพียงเท่านี้ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า สิ่งที่น่าขยะแขยง หรือเสียดใจใดๆ ในโลกนั้นมีอยู่ไม่น้อยเลย และเป็นที่น่าอนอนว่า จะทวีมากขึ้นเร็วขึ้น ยิ่งกว่าการทวีของพลโลก เมื่อเทียบส่วนกันนี้แสดงให้เห็นว่า การตกอยู่ใต้อานาจ "ตัวเรา-ของเรา" ของมนุษย์นั้น ได้ทวีขึ้น ฉะนั้น หากว่าการดับ "ตัวเรา-ของเรา" ลงไปได้เพียงใด สิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเหล่านั้น ก็จะลดลงตามส่วน ถ้ามนุษย์เรายังไม่สามารถจับต้นตอของความชั่วเหล่านี้ได้ ก็จะไม่สามารถขจัดมันได้ ทั้งนี้ก็เพราะมองข้ามเรื่องความดับแห่ง "ตัวเรา-ของเรา" โลกจึงต้องประสบชะตากรรมอย่างนี้ และจะถูกลามจากวิกฤตการณ์ส่วนบุคคลไปเป็นวิกฤตการณ์ของโลก จากวิกฤตการณ์ชั่วคราวไปเป็นวิกฤตการณ์ถาวร จนถึงขนาดเหลือวิสัยที่มนุษย์ผู้ยังมอยู่ในลักษณะเห็นผิดเป็นชอบเช่นนี้ จะแก้ไขมันได้

การข่มขืนสตรี การตัดช่องย่องเบา หรือการปล้นสดมภ์ การลักการขโมย การฆ่ากันโดย บันดาลโทษะ หรือโดยเจตนา และ การกระทำอย่างอื่น ๆ ซึ่งเรียกว่า อาชญากรรมนั้นมีต้นตอที่ ลึกซึ้ง อยู่ที่การพลุ่งออกมาของ "อัตตา" กล่าวคือความรู้สึกที่เป็น "ตัวเรา-ของเรา" ถ้าพลุ่งขึ้น มาถึงขีดสุดแล้ว มันทำให้ไม่กลัวอะไร ฉะนั้น อำนาจการบังคับ หรืออำนาจกฎหมาย ย่อม ควบคุมสิ่งเหล่านี้ไว้ไม่ได้ เพราะในขณะนั้นเขาไม่กลัวแม้แต่ความตาย หรือโทษภัยใดๆ ทั้งสิ้น

ที่นี่ ถ้าเราหันมาใช้วิธีที่ไม่เป็นการบังคับ เช่นวิธีศึกษาอบรมกันทั่วไป ให้เข้าใจถูกในเรื่อง ความดับแห่ง "อัตตา" ก็ขอยืนยันว่าเมื่อดับ "อัตตา" ได้มากเท่าไร คนก็จะไม่มีความเห็นแก่ตัวจัด เพราะมีสติปัญญา หรือเหตุผลได้มากขึ้น ตามหลักพุทธศาสนา ย่อมจะกล่าวได้ว่า ศีลธรรมก็ดี สัจธรรมที่สูงขึ้นไปก็ดี หรือ โลกุตตรธรรมข้อใดก็ดี ล้วนแต่มีความมุ่งหมายที่จะชนฆ่าสิ่งที่ เรียกว่า "อัตตา" ให้ดับไป ให้เหลือแต่สติปัญญาควบคุมชีวิตนี้ ให้ดำเนินไปถึงจุดหมายที่แท้จริง ที่มนุษย์ควรจะได้ ส่วนจริยธรรมที่มีชื่อไพเราะต่างๆ นานา เช่นความซื่อสัตย์ ความเห็นแก่ผู้อื่น ความรักใคร่เมตตากรุณา การสรวรภาพความผิด ฯลฯ โดยมากก็เป็นเพียงสักว่าชื่อตามป้ายหรือ ตามฉลากที่ปิดไว้ตามที่ต่างๆ หรือสมาคมต่างๆ ไม่สามารถจะปราบอธรรมได้ เพราะว่า "อัตตา" ของมนุษย์ในโลกทุกวันนี้ได้หนาแน่นยิ่งขึ้น และรุนแรงถึงกับเด็ดพล่านนั่นเอง ฉะนั้นถ้าเราหวัง ที่จะมิจริยธรรมมาเป็นที่พักของชาวโลกแล้ว จะต้องสนใจในเรื่องความดับไปแห่ง "อัตตา" ให้ มากเป็นพิเศษ สมตามที่หลักแห่งพุทธศาสนายืนยันว่า มันเป็นเพียงสิ่งเดียว ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่ง ความทุกข์ทั้งปวง

บทที่ ๖ วิถีลัดอัสตดา

เพื่อความเข้าใจถึงวิถีลัด "อัสตดา" ได้อย่างง่ายดาย โดยอาศัยหลักเกณฑ์ที่รัดกุม จึงจะได้พิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่า "สังโยชน์" ๑๐ ประการ แล้วผู้ปฏิบัติธรรมก็จะทราบได้เองว่า พุทธศาสนามีความมุ่งหมายที่จะลด "ตัวตน" อย่างมีประสิทธิภาพเพียงไร

สังโยชน์ประการที่ ๑ มีชื่อโดยภาษาบาลีว่า "สักกายทิฏฐิ" หมายถึง ความยึดถือว่า กายกับใจนี้เป็นของตน เมื่อมีความรู้สึกคิดเช่นนั้นแล้ว เขาก็หวงแหน อยากให้มันดีให้มันเที่ยงแท้ถาวร เพื่อประโยชน์แก่ "ตัวเขา" โดยธรรมชาติที่เท่านั้น มันไม่มีอะไรที่จะเป็นของเขาได้เลย แต่ความหลงผิด ทำให้เขาเข้าใจว่ามันมีอะไร เป็นของเขาจนได้ โดยเหตุนี้ สิ่งที่เป็นเพียงธาตุดินน้ำลมไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ที่รวมกลุ่มกันอยู่ ก็ถูกยึดถือเป็นกายและใจ "ของเขา" มันจึงมีลักษณะเป็น ความเห็นแก่ตัว แล้วก็ทำอะไร ไปในลักษณะที่เป็นความทุกข์ยากลำบากแก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น ปัญญาอย่างโลกๆ ก็ส่งเสริม "ตัวตน-ของตน" ให้หนักยิ่งขึ้น ต่อเมื่อได้รับการศึกษาอบรมที่ถูกทาง หรือปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักแห่งพุทธศาสนา เขาจึงจะไม่อาจมี "ตัวตน-ของตน" ชนิดที่จะไปฆ่าไปลัก หรือเบียดเบียนผู้อื่น และจะเริ่มนึกถึงการที่กายทุกกาย หรือธาตุทุกกลุ่ม เป็นเพื่อเกิดแก่เจ็บตายอย่างเดียวกัน จึงลดความหมายมันนั่นมือที่เอาประโยชน์ จากผู้อื่นมาเป็นของตนเองล้วนๆ ตั้งแต่ก่อน

ความลดไปแห่งสักกายทิฏฐินี้ ทำให้เกิดความสงบเย็น ความสงบเย็นทำให้เกิดสติสัมปชัญญะ สติสัมปชัญญะก็ทำความปลอดภัยให้แก่ตนเองและผู้อื่น ถ้าเพียงแต่คนเราสามารถ ละสังโยชน์ข้อที่ ๑ นี้ได้เท่านั้น โลกนี้ก็จะเปลี่ยนแปลงไป อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ อย่างน้อยที่สุด การเบียดเบียนกันจะหายไปจากโลก มีแต่การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันอย่างแท้จริง เข้ามาแทน

ต่อไปก็คือ ความลดไปแห่ง "ตัวตน" ในรูปของสังโยชน์ประการที่ ๒ ที่เรียกว่า "วิจิกิจฉา" ซึ่งหมายถึง ความลังเล เนื่องจากความสงสัยหรือความกลัว ถ้าไม่พิจารณาให้ดี ก็จะไม่เห็นว่ามันเกี่ยวกับเรื่อง "ตัวตน" หรือ "ของตน" ยิ่งกว่านั้น ยังมองข้ามไปเสียว่า ความลังเลนี้ ไม่มีความสำคัญอะไรในเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์ แต่แท้ที่จริงนั้น วิจิกิจฉา ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกันอีก ถ้าเป็นการปฏิบัติในขั้นสมาธิ วิจิกิจฉานี้ก็เป็นนิวรณปิดกั้น หรือรบกวนจิตไม่ให้ เป็นสมาธิ ถ้าเป็นการปฏิบัติในขั้นปัญญา วิจิกิจฉาก็เป็นเครื่องรบกวน ความเชื่อและปัญญา ไม่ให้อยู่ในร่องในรอยได้ คนเราจึงไม่สามารถเอาชนะความทุกข์ได้ และตัวความลังเลนั่นเอง ก็

เป็นเครื่องบรรณาการความสุข หรือเป็นความทุกข์ชนิดหนึ่งอยู่ในตัวมันเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางศาสนาหรือเรื่องตามธรรมดาของชาวโลก

การต่อสู้กันระหว่างความรู้สึกฝ่ายต่ำกับฝ่ายสูงนั่นเอง เรียกว่า **วิกิจิจจา** ซึ่งอาจขยายความออกไปเป็นความไม่แน่ใจ ความไม่กล้าหาญ ความไม่ไว้วางใจ หรือไม่เชื่อถือตัวเอง ฯลฯ วิกิจิจจาชนิดที่เป็นอย่างชาวโลกๆ ที่สุด ก็เช่นไม่แน่ใจว่าจะประกอบอาชีพอะไร จะทำอะไร จะแสวงหาชื่อเสียงอะไรดี ฯลฯ และที่สูงขึ้นมากก็คือ ความไม่แน่ใจในการที่จะยึดเอาความดี หรือความยุติธรรม ว่าเป็นหลักที่แท้จริงได้หรือไม่ ความกลัวจะเสียประโยชน์ส่วนตัว กลัวจะเสียเปรียบเขา จะพ่ายแพ้เขา เป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในการที่จะยึดเอาความดีความจริงเป็นหลัก เป็นความกระอักกระอ่วนใจ ในทางหน้าที่หรือทางศีลธรรม

เราพอจะมองเห็นว่า ความระส่ำระสายทุกข์ยากลำบาก หรือวิฤตติการณ์ต่างๆ ในโลก ย่อมเกิดมาจากความไม่แน่ใจของชาวโลกนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ของชนชั้นผู้นำกลุ่มต่างๆ ที่ไม่แน่ใจในการที่จะยึดมั่นในความดี หรือความจริง จนกระทั่ง ย่อมเสียสัจจะ เช่น พอเกิดสงคราม หวาดกลัวขึ้นมาก็หันไปหาพระเป็นเจ้าหรือศาสนา แต่พอเหตุการณ์นั้นผ่านไปก็หันหน้ากลับไปหาประโยชน์ให้แก่ "ตัวตน-ของตน" ไม่มีฝ่ายไหนแน่ใจในการที่จะยึดถือความดีความจริงเป็นหลัก ทั้งที่ตัวเองก็รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร โลกจึงตกอยู่ในห้วงแห่งความเท็จความโลเล หลอกลวงตัวเอง เพราะไม่สามารถบังคับความเชื่อ หรือสติปัญญาของตนให้แน่วแน่อยู่ในร่องในรอยได้ โลกจึงมีอาการเหมือนกับวิกิจิจจา เคว้งคว้างไปตามความลังเลของคนในโลก ทั้งในกรณีที่เป็นไปทางโลกๆ และทางศาสนา

สำหรับ**วิกิจิจจา**ในทางฝ่ายพุทธศาสนานั้น เมื่อกล่าวไปตามหลักที่ถือๆ กันอยู่ ก็ได้แก่ ความลังเลใน พระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ ลังเลในการตรัสรู้จริงของพระพุทธเจ้า ความสงสัยในพระพุทธเจ้าก็คือ ลังเลในการที่จะเชื่อ หรือปฏิบัติตามคำแนะนำของท่าน เพราะมันขัดต่อความรู้สึกของตนที่มีอยู่ก่อน ขัดต่อประโยชน์ที่ตนหวังจะได้รับ การลังเลในพระธรรมก็เป็นอย่างเดียวกัน เลยทำให้คนถือศาสนากันเพียงแต่ปาก หรือเล่นตลกกับพระเป็นเจ้าของตน จนอาการเช่นนี้มีอยู่ทั่วไป สำหรับความลังเลในพระอริยสงฆ์นั้น หมายถึงว่า เห็นท่านเป็นผู้พ้นทุกข์ได้อย่างนั้นๆ แล้ว ตนก็ยังลังเลที่จะเดินตาม โดยที่ไม่เชื่อว่าท่านเหล่านั้นพ้นทุกข์ได้จริงบ้าง หรือการพ้นทุกข์ของท่านเหล่านั้นจะนำมาใช้ได้แก่ตนบ้าง เมื่อยังลังเลในตัวผู้สอน ในสิ่งที่นำมาสอน และในหมู่คนที่เคยปฏิบัติตามคำสอนจนประสบความสำเร็จมาแล้ว คนโง่เหล่านี้ แม้จะศึกษาไปสักเท่าไรๆ ก็มีแต่จะยิ่งกลายเป็นคนลังเลมากขึ้น จนกลายเป็นโรคประสาทหรือโรคจิตขึ้นมาได้

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ย่อมจะเห็นได้ว่า การที่คนเราเกิดความคิดลังเลแม้ในพระศาสนา ของตน ในหลักธรรมะหรือหลักปรัชญา ก็กล่าวได้ว่า "อึดตา" อีกนั่นเองที่เป็นมูลเหตุอันแท้จริง แห่งความลังเล ถ้าเราดับความลังเลหรือควบคุมมันได้ ก็ย่อมหมายความว่าเราดับ หรือควบคุม "อึดตา" ได้ เพราะอาการแห่งความลังเลก็คือลักษณะอย่างหนึ่งของ "อึดตา" หรือความเห็นแก่ตัว นั้นแหละ เป็นเหตุให้เกิดความลังเล ไม่ว่าจะทั้งในทางโลกและทางธรรม

สีลัพพตปริมาส สังโยชน์ข้อที่ ๓ เป็นชื่อของความมกมายเข้าใจผิดต่อศีลและพรต ซึ่งเป็น เครื่องปฏิบัติสำหรับลดความทุกข์ กล่าวคือ ความเข้าใจผิด ใช้ผิด กระทำผิด ต่อสิ่งซึ่งถือกันว่าเป็น เครื่องปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ อันได้แก่ ศาสนาหรือธรรมะนั้นเอง แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือเข้าใจผิด หรือปฏิบัติผิดในสิ่งที่ผิดมาแต่เดิม กับ เข้าใจผิดต่อสิ่งที่ถูกต้องคืออยู่แล้ว แต่ปฏิบัติ ไปอย่างมกมายหรือผิดๆ นี้ก็มีมูลมาจากกรรม "ตัวตน-ของตน" ที่มีความประมาทสะเพร่า หรือ ทะนง แทนที่จะมีสติปัญญาอย่างสุขุมรอบคอบ กลับจับฉวยเอาข้อปฏิบัติเหล่านั้นผิดไปจาก ความหมายที่แท้จริง เป็นความโง่ ความดีของ "ตัวตน-ของตน" นั้นเอง มีอยู่เป็นปกติแก่ปุถุชน คนเขลาทั่วไปในการที่จะจับฉวยเอา อย่างบุงบับในสิ่งที่แปลกประหลาด หรือ อัจฉริยะ ซึ่งตัว คิดนี้ก็ได้เอง หรือมีผู้นำมาสอนให้ ตลอดจนมีความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในสิ่งที่ตนคิดขึ้น หรือกำลัง กระทำอยู่ แล้วก็มีเชื่อมั่นในสิ่งนั้นจนกลายเป็นความมกมาย คิดว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นที่พึ่ง แก่ตนได้ แต่แล้วก็หาเป็นไปไม่ได้ไม่ คงเป็นสักว่าพิธีรีตอง เป็นสักว่าเครื่องปลอบใจตัวเอง หรือ หลอกตัวเองให้หายกลัว เพราะมันไม่มีเหตุผล หรือไม่ตรงตามหลักวิชา แต่ตัวก็ไม่รู้ว่าตัวโง่

สำหรับสีลัพพตปริมาสชนิดที่ผิดมาแต่เดิม แล้วเอามายึดมั่นถือมั่นเพื่อปฏิบัติ นั้น ส่วนมากเป็นเรื่องของการกระทำปรีมปราสีบๆ กันมาแต่โบราณ กระทั่งยุคหินที่มีคนบางพวกยัง ยึดมั่นถือมั่นอยู่ เพราะมันเข้ารูปกันได้กับภูมิปัญญาของเขา แม้ตกมาในสมัยนี้ ก็ยังประพฤติกัน อยู่อย่างเคร่งครัด ด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา และความไม่รู้ ส่วนอีกแขนงหนึ่งนั้น คือ การ ประพฤติบ่าบิ่น นอกคอก นอกกรีตต่างๆ ซึ่งพวกมิจฉาทิฏฐิ หรือมิจฉาซีพที่ฉลาดบัญญัติขึ้นเป็น เครื่องตบตาหาเงินจากคนอื่น หรือด้วยความหลงสำคัญผิดคิดว่าเป็นของดีจริงก็มี ซึ่งล้วนแต่ อุตริวิตถารด้วยกันทั้งนั้น นี้เรียกว่าเป็นสิ่งที่ผิดมาแต่เดิม แล้วถูกนำมายึดมั่นถือมั่น เป็นหลัก ปฏิบัติตามๆ กันไปด้วยความหลงมกมายเข้าใจผิด

ส่วนสีลัพพตปริมาสในเรื่องสิ่งที่ถูกต้องอยู่แล้ว แต่คนจับฉวยเอาผิดเองนั้น ได้แก่หลัก ธรรมะ ตลอดถึงระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ซึ่งได้บัญญัติไว้อย่างถูกต้องในศาสนาต่างๆ เป็นหลัก วิชาตามเหตุผล ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามนั้นแล้ว ก็สามารถดับทุกข์ได้จริง แต่ก็ยังมีการจับฉวยเอาผิด เรียกว่าเป็นการลบลบลำทำให้สิ่งซึ่งบริสุทธิ์สะอาดนั้น กลายเป็นของสกปรกไปด้วยอำนาจของ

ความมั่งคั่ง สีสัปดาห์ปราชญ์ชนิดนี้มีได้แม้ในหมู่นักศึกษาที่เรียกว่า มีการศึกษาอย่างดีที่สุด ตามที่นิยมกันในหมู่มนุษย์ แต่ไม่ได้มีการศึกษาข้อธรรมหรือศาสนานั้นๆ อย่างถูกต้องและ สมบูรณ์ เพราะมันเป็นคนละเรื่องกัน ดังตัวอย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่ทั่วไป ในหมู่ผู้ได้รับปริญญา ตรี โท เอก ในฝ่ายวิชาการทางโลก ที่ยังเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าอาจจะบันดาลอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่ตัวต้องการได้ ในเมื่อมีการบูชาอันนอบน้อม หรือประกอบพิธีทางศาสนาที่มั่งคั่งมาก ถึงกับ บันบานขอให้เกิดบุตรแก่ผู้ไม่มีบุตรก็ยังมี บางคนคิดว่า การรดน้ำมนต์ล้างชวย หรือ ให้รั่ววย หรืออะไรในทำนองนั้นก็เป็พุทธศาสนาด้วย เสร็จการศึกษา กลับมาจากเมืองนอก ก็รีบไปหา พระรดน้ำมนต์ทันที นี่เป็นการพิสูจน์ว่า การศึกษาที่ไปเรียนมาอย่างมากมายนั้น ก็ยังไม่ทำให้ เขาหายมั่งคั่ง แล้วก็มาเกณฑ์ให้ศาสนามีหน้าที่ทำอะไรๆ ตามที่ตัวต้องการ โดยได้ยื่นแต่เพียง ว่า ธรรมหรือศาสนา นี้ เป็นเครื่องช่วยดับทุกข์ และมีความศักดิ์สิทธิ์ ทุกประการ

ถึงแม้ในศาสนาอื่นก็เป็นอย่างเดียวกัน เช่น จัดพระผู้เป็นเจ้าไว้ในฐานะเป็นผู้มีหน้าที่ ปลอดภัยเมื่อจนแค้น ที่ไปโบสถ์หรือปฏิบัติตามระเบียบพิธีต่างๆ ก็เพียงแต่ทำเพื่อๆ ไว้ เพราะจะ ได้เป็นที่ถูกใจพระเป็นเจ้าไว้ หรือเป็นการสะสมบุญกุศลไว้ มีอาการที่กระทำเหมือนกับคน ละเมอๆ โดยที่ไม่เข้าใจอย่างถูกต้องว่า พระเจ้าที่แท้จริงนั้นคืออะไร หรือบุญกุศลที่แท้จริงนั้นคือ อะไร และไม่รู้เลยสักชนิดเดียวว่า พระเป็นเจ้าหรือบุญกุศลที่แท้จริงนั้น คือการชำระจิตใจให้ สะอาดด้วยการกระทำที่ถูกต้องกันที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ด้วยการบั่นทอนหรือทำลาย "ตัวตน-ของตน" นั้นเอง ไปมัวหวังแต่พระเป็นเจ้าที่อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ให้คอยช่วยคุ้มครองตนอย่างคุ้มครองเด็กๆ และเมื่อทุกข์ร้อนจนแค้นขึ้นมา ก็โวยวายให้สิ่งที่ไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหนนั่นแหละมาช่วยตน ไม่ สามารถใช้สัมมาทิฐิของตน ปลอดภัยหรือขจัดปัดเป่าความทุกข์ร้อนในใจของตน ให้ออกไป จากตนได้ ทั้งๆ ที่ข้อปฏิบัติทางธรรมหรือทางศาสนาทุกข้อทุกอย่าง ก็ล้วนแต่เป็นไปเพื่อชำระ กายวาจาใจให้สะอาด ให้เกิดมีภาวะใหม่ขึ้นมาเป็นความไม่มีทุกข์หรือมีทุกข์น้อยลงไปกว่าเดิม

สำหรับในฝ่ายพุทธศาสนาโดยเฉพาะนั้น สีสัปดาห์ปราชญ์ได้ตั้งอกงามมากขึ้นในหมู่พุทธ บริษัท ทั้งในทางปริยัติและในทางปฏิบัติ ในทางปริยัตินั้นได้มีการจับพลัดจับผลูไปเอาสิ่งซึ่ง ไม่ใช่พุทธศาสนา เข้ามาสู่เป็นพุทธศาสนาอยู่เรื่อยๆ ทำสิ่งที่ไม่ใช่พุทธพจน์ให้เป็นเหมือนพุทธ พจน์ นิยมศึกษาทฤษฎีที่ลึกซึ้งกว้างขวางไม่รู้จบเพื่อความเป็นนักปราชญ์ ยิ่งกว่าที่จะศึกษา เฉพาะเรื่องของการดับทุกข์ แทนที่จะพูดจะสอนจะอภิปรายกันถึงเรื่องดับทุกข์โดยตรง เช่นเรื่อง อริยสัจจ เป็นต้น ก็กลายเป็นไปนำเอาเรื่อง "อภัยกตเวตตุ" ที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ให้ นำเอา มาพูดกันให้เสียเวลา และพระองค์เองก็ไม่ทรงสอนเรื่องเหล่านี้ เช่นเรื่องคนตายแล้วเกิดหรือไม่ ศึกษาวิพากษ์วิจารณ์กันคั่นคั่นอย่างเป็นวรรคเป็นเวร โดยนำเอาลัทธิสัสสตทิฐิของพวก พราหมณ์มาอธิบาย โดยที่เข้าใจว่าเรื่องนี้เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา แม้แต่คำอธิบายเรื่องกรรม

เรื่องอนัตตา และเรื่องนิพพาน ก็ดำเนินไปอย่างผิดๆ เพราะจับฉวยผิด ถึงขนาดที่ไปคว้าเอาเรื่องกรรม เรื่องอนัตตา เรื่องนิพพานของศาสนาอื่น มาถือว่าเป็นกรรมเป็นอนัตตาและนิพพานในพุทธศาสนา จนกระทั่งเกิดการทะเลาะวิวาทกันเพราะเหตุนี้

แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกเอง ก็มีความยึดมั่นถือมั่นอย่างผิดๆ อยู่หลายประการ เช่นยึดมั่นถือมั่นว่าทุกตัวอักษรที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ได้ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า ทั้งนั้น จะไปแตะต้องด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ บางพวกก็บูชาพระไตรปิฎกอย่างวัตถุศักดิ์สิทธิ์ บางพวกก็คิดว่าเพียงแต่ซื้อหรือสร้างพระไตรปิฎกขึ้นเท่านั้น ก็พ้นทุกข์ได้แล้ว บางคนเป็นไปมากถึงกับเอาพระไตรปิฎกบางเล่มมาใช้เป็นเครื่องมือเสี่ยงทาย เสียบไม้เข้าไปในระหว่างใบลานหรือหน้าหนังสือนั้นแล้ว เปิดดูว่ามันจะถูกเรื่องดีหรือร้าย โดยถือเอาข้อความในหน้ากระดาษที่ตนเอาไม้เสียบเข้าไปนั่นเองเป็นหลัก และมีความเชื่อมั่นอย่างแท้จริงว่าเป็นการทำนายที่ถูกต้อง นับว่าเป็นศีลพัทธปรัมมาส หรือความมงายที่ยังไม่เคยมีมาก่อน และได้เกิดขึ้นเกี่ยวกับพระคัมภีร์ เขาไม่ทราบว่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดังที่ตรัสไว้ในกาลามสูตร หรือตรัสไว้ในเรื่องมหาปเทศ สำหรับวินิจฉัยข้อความแท้จริงว่าสิ่งที่เรียกว่าพระไตรปิฎกมีความเป็นมาอย่างไร นี่เป็นตัวอย่างแห่งศีลพัทธปรัมมาสในส่วนปริยัติ ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายจนเหลือที่จะนำมากล่าวให้หมดสิ้นได้

สำหรับศีลพัทธปรัมมาสในส่วนการปฏิบัติ นั้น ยังมีทางเกิดขึ้นได้มากมาย เพราะคนส่วนมากเชื่อง่าย และเต็มไปด้วยความกลัว ไม่มีสติปัญญา หรือความรู้เพียงพอที่จะควบคุมความเชื่อ และความกลัว จึงทำอะไรอย่างมงาย หรือผล็ผล็ลามไปตามอำนาจของความเชื่อ และความกลัวเหล่านั้น ในลักษณะง่าย ๆ และสะดวก ๆ หรือถึงกับใช้คนอื่นทำหน้าที่ยังมี เช่น บาบของตัวเองก็ให้คนอื่นช่วยล้างให้ หรือเชื่อว่าความตายเป็นสิ่งที่ผัดเพี้ยนกันไว้ก่อนได้ อายุเป็นสิ่งที่ต่อกันได้ด้วยการทำพิธี และถือว่ทำอะไร ที่ตัวกลัวหรือเป็นทุกข์อยู่นั้น ย่อมแก้ได้หมดด้วยพิธีต่างๆ ในทางศาสนา นี่เป็นตัวอย่างความมงายขั้นต่ำที่สุด ซึ่งมีอยู่มากมายเหลือที่จะนำมากล่าว

ส่วนที่สูงขึ้นมาจากนั้น ก็หมายถึงความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของการทำบุญ ให้ทาน การบวช การบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ตลอดจนถึงปฏิบัติธรรมปลีกย่อยอื่นๆ มีความเข้าใจผิดถึงกับทำให้เกิดผลตรงกันข้ามไปเสียทุกอย่างทุกประการ ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ทั้งหมดนั้น โดยที่แท้แล้วยอมเป็นไปเพื่อขุดเกลากิเลส เช่น โลกโกรธหลงมงาย ขจัดความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" ฯลฯ แต่ก็กลับประพฤติปฏิบัติไปในทางที่ส่งเสริมความรู้สึกเป็น "ตัวตน-ของตน" ให้เหนียวแน่นประณีตลึกซึ้งยิ่งขึ้น จนกลายเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ความขลัง ที่จะดล

บันดาลให้ตนได้รับสิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งที่แท้ก็คือกิเลสที่เป็น "ตัวตน-ของตน" นั่นแหละ เป็นผู้ต้องการ หาใช่สติปัญญาบริสุทธิ์เป็นผู้ต้องการไม่ ฉะนั้น จึงเกิดมีการสอนให้ทำบุญให้ทาน ด้วยวิธีการแปลกๆ มุ่งหมายแปลกๆ และเป็นภัยแก่เศรษฐกิจสังคม หรือศาสนาเองในที่สุด

สำหรับการรักษาศีล ก็มีการรักษาศีลด้วยการคิดว่าจะทำตนให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นการรับประกันอะไรบางอย่างในกาลอนาคต แทนที่จะเป็นการกำจัดกิเลสที่เป็นเหตุให้ตามใจตัวเอง ครั้นไปถึงขั้นการทำสมาธิและวิปัสสนาก็ยิ่งเขวออกนอกทางมากขึ้น เพราะเป็นเรื่องอำนาจทางจิต และมีช่องทางที่จะทำให้ประหลาดมหัศจรรย์ โหม้เอียงไปตามความต้องการอันไม่เป็นธรรมะ ดังนั้น จึงเกิดมีการกระทำที่เรียกว่า วิปัสสนาคารค้ำ วิปัสสนาอยากดังในลักษณะแปลกๆ อย่างมากมาย ซึ่งล้วนแต่ไม่เป็นไปเพื่อการกำจัดกิเลส แต่เป็นไปเพื่ออิทธิปาฏิหาริย์ หรือเป็นเครื่องมือหลอกลวงสักการะสรรเสริญไปเสีย โดยอำนาจแห่ง "ตัวตน-ของตน" เข้ามาครอบงำและลากจูงไปนั่นเอง เมื่อสิ่งเหล่านั้นดำเนินไปผิด ความมุ่งหมายของสิ่งที่เรียกว่ามรรคผลและนิพพานของผู้นั้นก็เลยผิดตามไปด้วย จนกระทั่งกลายเป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างสมบูรณ์ในที่สุด นี้เรียกว่า สิ้นพตปรามาสที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม กลายเป็นเนื้อร้ายเนื้องอก ที่เพิ่งงอกออกมาใหม่ๆ บนตัวพุทธศาสนาสำหรับทำลายพุทธศาสนาเอง ทั้งนี้ก็มีมูลมาจากความยึดมั่นถือมั่นใน "ตัวตน-ของตน" ด้วยกันทั้งนั้น

อาการที่เข้าใจสิ่งใดผิด แล้วนำไปใช้อย่างผิดความมุ่งหมายที่แท้จริง ย่อมเรียกได้ว่าเป็น สิ้นพตปรามาสทั้งนั้น เช่นวิชาความรู้ทางธรรม อันควรจะถูกนำไปใช้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกแก่สังคม แต่กลับถูกนำไปใช้เป็นเครื่องทำมาหากิน จนทำความเดือดร้อน หรือความทุกข์ให้เกิดแก่สังคม อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็น สิ้นพตปรามาสได้ เพราะอำนาจแห่งความรู้สึกที่เป็น "ตัวตน-ของตน" ครอบงำจิตใจบุคคลเหล่านั้นจนมีความเห็นแก่ตัวจัด สิ่งทีสะอาด หรือเป็นคุณประโยชน์ก็กลับกลายเป็นของสกปรก หรือกลายเป็นทุกข์เป็นโทษแก่สังคม มนุษย์ทั่วไปจึงต้องรับบาปอันนี้ ฉะนั้น การลด "อัตตา" ลงไปได้เท่าใด ก็ย่อมทำให้สิ้นพตปรามาสของมนุษย์ไม่ว่าแขนงไหนหมด ลดน้อยลงไปเพียงนั้น แล้วมนุษย์ก็จะเลื่อนจากภูมิของปุถุชนขึ้นสู่ภูมิของอารยชน คือเป็นพระอริยเจ้าซึ่งลด "ตัวตน-ของตน" ได้ในอันดับที่นำพอใจอันดับหนึ่ง คือท่านกำหนดไว้ว่าผู้ที่ละสักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา และสิ้นพตปรามาส เสียได้นั้น เป็นผู้ถึงกระแสแห่งพระนิพพาน ซึ่งเรียกว่า พระโสดาบัน นั่นเอง

ถ้า "อัตตา" ดับไปโดยสิ้นเชิง บุคคลนั้นย่อมถึงความเป็นพระอรหันต์ ดังนั้นในกรณีแห่งพระโสดาบันนี้ ย่อมหมายความว่าความดับไปแห่ง "อัตตา" เป็นเพียงบางส่วน "โสดาปนุน" แยกศัพท์เป็น "โสด" กับ "อาปนุน" โสด แปลว่า กระแส อาปนุน แปลว่า ทัวถึง สิ่งทีเรียกว่ากระแสในที่นี้

หมายถึงทางที่ไปสู่นิพพาน ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ อริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งมีองค์สำคัญอยู่ที่ ความรู้อันถูกต้องหรือสัมมาทิฐิ ที่ทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ว่าไม่มีอะไรที่ควร ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น "ตัวตน" หรือ "ของตน" นั้นเอง

พระโสดาบันนั้นเป็นผู้ครองเรือนก็มี เป็นนักบวชก็มี แล้วอะไรเล่าที่ทำให้คน ๒ พวกนี้ เข้าถึงกระแสนิพพานโดยเสมอกัน คำตอบก็คือการละเสียได้ซึ่งสังโยชน์ ๓ ประการดังกล่าว แล้วนั่นเอง การละสังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นสิ่งซึ่งมีได้ก่อนที่จะละกามโดยสิ้นเชิง คือ ฆราวาส ทั่วๆ ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามอยู่ก็ยังสามารถละสังโยชน์ทั้ง ๓ นั้นได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่เป็นผู้ หมกมุ่นหรือมัวเมาในกามอย่างมาก

มันเป็นที่แน่นอนว่า พระโสดาบันจะต้องมีโลภะโทสะโมหะ หรือราคะโกธะโมหะเบาบาง กว่าคนสามัญเป็นธรรมดา แต่มิได้หมายความว่า เป็นผู้หมดราคะโทสะโมหะโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น เป็นอันถือได้ว่า การละราคะโทสะโมหะเพียงบางส่วนนั้นเป็นสิ่งที่ฆราวาสมีได้ เป็นได้ เพราะ สังโยชน์ทั้ง ๓ หมดสิ้นไป (สังโยชน์ ทั้ง ๓ ประการนี้ก็คือ ราคะโทสะโมหะในรูปลักษณะหนึ่งๆ) และสังโยชน์ชนิดไหนก็ตาม ย่อมเป็นความรู้สึกที่เป็น "ตัวตน-ของตน" อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่ เราไปกล่าวกันว่าในชื่ออีกอย่างหนึ่ง ความรู้สึกที่เป็น "อัตตา" ที่รวบรวมเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาหา ตัว เพราะความอยากได้นั้น คือ ราคะหรือโลภะ ความรู้สึกที่เป็น "อัตตา" ที่ผลักดันสิ่งใดออกไป เพราะความเกลียดชังนั้น ก็คือ โทสะ ส่วนความรู้สึกเป็น "อัตตา" ที่วนเวียนพัวพันอยู่รอบๆ สิ่งในตัว สงสัยไม่เข้าใจนั้น ก็คือโมหะ อาการของราคะโทสะโมหะ จึงเป็นอาการของ "อัตตา" อยู่ด้วยกัน ทั้งนั้น เมื่อพระโสดาบันไม่อยู่ในฐานะที่จะละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง ซึ่งหมายถึงการลุถึงนิพพาน โดยสมบูรณ์ พระโสดาบันจึงจะได้แต่เพียง ในลักษณะของผู้ที่กำลังเดินอยู่ในหนทางอันถูกต้อง และจะลุถึงนิพพานโดยแน่นอน และในระยะกาลอันใกล้เท่านั้นเอง

สังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้มีอยู่อย่างหนาแน่นในปุถุชน (ซึ่งแปลว่า "คนหนา") คนชนิดนี้จึงไม่ อาจจะเข้าใจพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าก็ไม่พอใจความเป็นอยู่ของคนชนิดนี้ เพราะท่านมีความ หนาดนน้อยลงจนมองเห็นสิ่งต่างๆ ถูกต้องตามที่เป็นจริง แล้วก็ไปดำรงตนอยู่ในสภาพที่กล่าว ได้ว่าพ้นอันตราย พ้นจากการเสียหาย เช่นไม่ตกอบายโดยแน่นอน เส้นขีดแบ่งปันกันระหว่างคน ๒ พวกนี้ก็คือ การละสังโยชน์ ๓ ประการ และเมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการนั้นได้แล้ว จึงเรียกว่า เดินอยู่ในทางหรือถึงแล้วซึ่งกระแสของนิพพาน และได้นามใหม่ว่า อริยชน ซึ่งตามตัวพยานุชณะ แปลว่า ผู้ไปแล้วจากข้าศึกคือกิเลส (อริ=ข้าศึก + ยะ = ไป) พระโสดาบันยังได้นามว่า "จักขุมา" คือผู้มีดวงตาเป็นธรรม เมื่อพระโสดาบันได้นามว่าเป็นผู้มีตาเป็นพวกแรกตั้งนี้แล้ว พระอริยเจ้า

ในอันดับที่สูงขึ้นไปก็ต้องเป็นผู้มีตาเห็นธรรมมากขึ้นโดยแน่นอน และสิ่งที่ทำให้ตาบอดหรือมี
อาการเหมือนกับไม่มีตานั่น ก็คือสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา"

การลดไปแห่ง "อัตตา" นั้น มีตั้งแต่ขั้นต่ำแล้วค่อยๆ สูงมากขึ้นไปตามลำดับ แต่ดับ "อัตตา"
ได้มากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งห่างจากโลกียวิสัย กลายเป็นโลกุตตรวิสัยมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น และโลกุตต
วิสัยอันดับแรกก็คือความเป็นพระโสดาบันนั่นเอง แม้ว่าพระโสดาบันจะยังไม่อยู่เหนืออวิสัย
ชาวโลกโดยสิ้นเชิง ก็ยังกล่าวได้ว่าอยู่เหนือชาวโลก และจักอยู่เหนืออวิสัยชาวโลกโดยสิ้นเชิง
อย่างที่จะเป็นอื่นไปไม่ได้ในกาลอนาคต เราเรียกระดับจิตใจของพระอริยเจ้าทั้งหมด (นับตั้งแต่
พระโสดาบันขึ้นไปถึงพระอรหันต์) ว่าตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิ หรือเป็นโลกุตตรวิสัย มีความหมาย
สำคัญอยู่ที่ว่า จะไม่ตกต่ำอยู่ภายใต้ความย่ำยีของอารมณ์ในโลก เพราะความรู้เท่าทันโลก จน
อารมณ์ทั้งปวงไม่ทำให้เกิด "ตัวตน-ของตน" หรือเกิดขึ้นได้น้อยที่สุดในพระอริยเจ้าขั้นต้นๆ และ
รับรองว่าไม่เกิดเต็มทีอย่างปุถุชน

แม้ว่าพระอริยเจ้าขั้นต้นๆ จะยังคงมีความทุกข์อยู่บ้าง เพราะการดับ "อัตตา" ยังไม่หมดสิ้น
แต่ก็ยังเป็นความทุกข์ที่แตกต่างกับปุถุชน คือเป็นความทุกข์ของบุคคลผู้รู้เท่าทัน หรือมี
สติปัญญาเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องของความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ และ
หนทางที่จะดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ ซึ่งปุถุชนไม่ประสีประสาต่อสิ่งเหล่านี้เลย จึงจมอยู่ใน
ความทุกข์อย่างหลับหูหลับตา ส่วนพระอริยเจ้าขั้นสูงสุด คือขั้นพระอรหันต์นั้น ย่อมถึงที่สุดแห่ง
ทุกข์โดยสิ้นเชิง เพราะความดับไปโดยสิ้นเชิงแห่ง "อัตตา"

ยังมีสังโยชน์เหลืออีก ๗ ประการ ซึ่งพระอริยเจ้าขั้นสูงจะต้องละ พระอริยเจ้าขั้นต่อไปจาก
พระโสดาบัน กล่าวคือ พระสกิทาคามี นั้น ยังไม่อาจจะดับสังโยชน์ ๗ ประการที่เหลือได้
เพียงแต่ว่า นอกจากจะละสังโยชน์ ๓ ประการที่เคยละมาในขั้นของพระโสดาบันแล้ว ก็ยัง
สามารถดับ "อัตตา" ที่มีอยู่ในรูปของโลภะโทสะโมหะอื่นๆ ให้เบาบางลงได้มากไปกว่าพระ
โสดาบันเท่านั้น

คำว่า สกิทาคามี แปลว่า ผู้มาเพียงครั้งเดียว (สกี = ครั้งเดียว + อาคามิ = ผู้มา) คำว่า "มา
เพียงครั้งเดียว" นั้น หมายความว่า การย้อนมาหาสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความอภัยอาวรณ์เพียงอีก
ครั้งเดียว นี้หมายถึง ภาวะ(ภพ) หรือความเป็นอยู่ที่มีกาม หรือพูดโดยเจาะจงก็คือ กาม นั่นเอง
ที่คนอภัยอย่างยิ่ง ส่วนพระโสดาบันยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ในลักษณะด้วยสติปัญญาของ
พระอริยเจ้า พระสกิทาคามีไปได้ไกลกว่านั้น คือเห็นห่างออกไปจากกามแล้ว แต่ยังมีอภัย
อาวรณ์เหลือวกลับมาดูอีกครั้งหนึ่งเป็นอย่างน้อย ก่อนที่จะเลือนชั้นขึ้นไป

ส่วนพระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตนั้น ต้องเว้นจากการเกี่ยวข้องกับกาม เพราะการบังคับของวินัย แต่เนื้อแท้แห่งจิตใจของท่าน ก็ยังพอใจในกามตามภูมิตามขั้นของพระโสดาบัน หาได้สูงหรือมากไปกว่าพระโสดาบันที่เป็นฆราวาสไม่ หากแต่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุกาม ก็เพราะวินัยบังคับเท่านั้น หาใช่โดยเนื้อแท้ของจิตใจไม่ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า **จิตใจแห่งพระโสดาบันย่อมอยู่ในระดับเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้ครองเรือนหรือบรรพชิต** ในเมื่อกล่าวโดยหลักใหญ่ของการละสังโยชน์ หรือความหมายอันแท้จริงของคำว่า โสดาบัน

โดยปกติแล้ว **ความเป็นโสดาบันไม่ได้บีบให้บุคคลนั้นๆ ละจากบ้านเรือนไปสู่ความเป็นบรรพชิต** ส่วนความเป็นพระสภิกาคามีนั้น มีความผลักดันให้ไปสู่ความเป็นบรรพชิตมากขึ้นเป็นธรรมดา ความห่างไกลจาก "ตัวตน-ของตน" ของพระสภิกาคามี จึงเบาบางกว่าของพระโสดาบันอย่างที่ได้เห็นได้ชัด

ความประเสริฐแห่งบุคคล ย่อมขึ้นอยู่กับความดับไปแห่ง "อัสตา" ได้มากน้อยเพียงไร **ดับ "ตัวตน"** ได้มากขึ้นเท่าไร **ความเป็นพระอริยบุคคลก็มากขึ้นเท่านั้น** พระอริยบุคคลลำดับถัดไปก็คือ **พระอนาคามี** ซึ่งจะต้องละสังโยชน์อีก ๒ ประการ คือ **กามราคะ** และ **ปฏิฆะ** ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่เป็น "ตัวตน-ของตน" ที่เกิดอยู่ในรูปของ**ความพอใจในกาม** และ**ความพลุ่งขึ้นมาเป็นความขัดใจ หรือหงุดหงิดใจ**ไม่ถึงกับโกรธ อันเป็นสิ่งที่ละได้ยาก จนถึงกับพระอริยบุคคล ๒ ประเภทข้างต้นๆ ไม่สามารถจะละได้ แต่ก็ได้หมายความว่าท่านทั้ง ๒ นั้นเป็นผู้มีวิเวกหาไป ด้วยกิเลส ๒ ชื่อนี้ ดังที่ปุถุชนธรรมดาเป็นกันอยู่ พระอนาคามีจึงอยู่เหนือความยินดีในกาม และยังโกรธไม่เป็นอีกด้วย ฉะนั้น "อัสตา" จึงไม่พลุ่งขึ้นมาในรูปของความพอใจในกาม หรือความขัดเคืองแม้แต่ประการใด

คำว่า อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มา (อน=ไม่ + อาคามี=ผู้มา) พระสภิกาคามี ยังมีความอาลัยอาวรณ์ย้อนหลังมาสู่กามอีกครั้งหนึ่ง ส่วนอนาคามีนั้น ไม่มีความอาลัยอาวรณ์เหลืออยู่ในกาม ไม่พะวงหวงกลับมาระลึกถึงกามของน่ารักน่าใคร่ จึงทำให้ได้ชื่อว่าผู้ไม่กลับมาอีก แม้ว่าท่านจะละราคะและความโกรธได้โดยสิ้นเชิง แต่โมหะบางชนิดยังเหลืออยู่ ซึ่งเป็นขั้นที่ละเอียดประณีตอย่างยิ่งอันจะต้องละ จึงกล่าวได้ว่า แม้ว่า "ตัวตน" ในรูปของกามราคะและปฏิฆะจะไม่มีทางเกิดขึ้นอีกต่อไปแล้ว แต่ก็ยังมี "ตัวตน" ประเภทที่ละเอียดไปกว่านั้น เหลืออยู่สำหรับให้ละต่อไป

มีสิ่งสมควรพิจารณาข้อหนึ่ง ก็คือว่าการที่ละกามราคะเสียได้ หรือเป็นผู้ที่อยู่เหนืออำนาจของสิ่งที่น่ารักน่าใคร่นั้น จะเป็นบุคคลที่ประเสริฐได้อย่างไรและเพียงไหน คนธรรมดาสามัญหรือปุถุชนทั่วไป อาจจะเห็นไปว่าไม่ประเสริฐอะไร และ ความประเสริฐนั้น ควรจะเป็นความ

เปรียบเทียบไปด้วยความต่างหาก ถ้าใครยังมีความเห็นดังนี้ ก็ย่อมไม่มีทางที่จะเข้าใจพุทธศาสนา ได้ว่า เป็นสิ่งที่ควรศึกษา หรือเป็นที่พึงแก่มนุษย์ได้ ต่อเมื่อเขาผู้นั้นบริโภคมานะ พร้อมกับ การที่ ถูกกามนั้นขบกัดจนกระทั่งมองเห็นพิษของกามนั้นได้เนืองๆ เขาจึงจะรู้สึกขึ้นมาได้ด้วยตนเอง ว่า กามนั้นประกอบไปด้วยทุกข์และโทษ หากแต่ว่ามันเป็นไปอย่างซ่อนเร้นปิดบัง ยากที่จะเห็น ได้ง่ายๆ มันแฝงตัวอยู่ตลอดเวลาในลักษณะของความเพลิดเพลิน เมื่อเป็นดังนี้ เขาก็เริ่มสนใจ ในธรรม เพื่อขจัดอำนาจของกาม ให้เป็นผู้อยู่เหนือกาม แล้วบริโภคมานะนั้นอยู่ โดยความหมาย ที่ไม่เป็นกาม คือไม่ก่อทุกข์หรือโทษแต่ประการใดเลย

กามนั้นเป็นเหมือนกับเหยื่อหรือสินจ้าง ที่ธรรมชาติใช้ล่อสัตว์ทั้งหลายให้สืบทอด ตาม ความมุ่งหมายของธรรมชาติ แต่การสืบทอดเป็นงานหนัก หรืองานเจ็บปวด ทนทุกข์ทรมาน จึง ต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาปิดบังพรางตาเอาไว้ ไม่ให้สัตว์เหล่านั้นมีความรู้สึกว่าเป็นการทนทุกข์ ทรมาน บางครั้งแม้จะมองเห็น แต่ก็ยังกล้าที่จะรับเหยื่อหรือสินจ้างนั้นมาเป็นเครื่องชดเชย กัน และเหยื่อหรือสินจ้างอันนี้ก็คือนั่นคือ สิ่งที่เรียกว่า "กาม" นั้นเอง ฉะนั้น ลองพิจารณาดูเถิด ว่าการ ต้องตกเป็นลูกจ้างชนิดนี้กับการไม่ตกเป็นลูกจ้างชนิดนี้ อันไหนจะประเสริฐกว่ากัน และบุคคล ชนิดไหนควรจะได้นามว่าเป็น อริยะ ผู้ประเสริฐอย่างแท้จริง และหลักแห่งความเป็นพระอริยเจ้า ในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่โง่งมงายหรือหาไม่

ปฏิฆะ (ความขัดใจ) ก็มีมูลอันลึกซึ้งมาจากกาม ฉะนั้นถ้าละกามระคายเสียได้ ก็ย่อมเป็น การตัดต้นตอของปฏิฆะไปในตัว สำหรับคนธรรมดาสามัญนั้น อะไรๆ ก็รวมอยู่ที่กาม ขัดใจ เพราะเจ็บไข้ได้ป่วย หรือกลัวตายก็มีมูลมาจากกาม เพราะเขาอยากมีชีวิตอยู่เพื่อกาม ไม่อยาก เจ็บไข้ก็เพื่อกาม ถ้าตัดความรู้สึกในเรื่องกามได้ ปฏิฆะความขัดเคืองในเรื่องความเจ็บไข้และ ความตาย ก็จะลดตามไปด้วย ดังนั้น พระอนาคามี จะมีความประเสริฐมากน้อยเพียงไร ก็เป็น สิ่งที่อาจจะรู้ได้จากคุณค่าแห่งความดับไปของ "อัตตา" ที่อยู่ในรูปของกามระคายและปฏิฆะ ดังกล่าวนี้

ครั้นมาถึง พระอรหันต์ ก็จะต้องละ "ตัวตน" อันอยู่ในรูป ของ **รูปราคะ** และ **อรูปราคะ** กับ ต้องละ **มานะ** **อุทธัจจะ** และ **อวิชชา** ซึ่งเป็นโมหะอย่างละเอียดด้วยกันทั้งนั้น และสำหรับ อวิชชานั้น ยังแฝงอยู่ในฐานะที่เป็นต้นตอหรือแม่บท หรือประธานของบรรดากิเลสทั้งหลายทุกๆ อย่างด้วย พระโสดาบันและพระสกิทาคามี เริ่มละกิเลสประเภทโมหะ พระอนาคามีละกิเลส ประเภทราคะและโทสะ ส่วนพระอรหันต์นั้นละกิเลสประเภทราคะที่เหลืออยู่ และประเภทโมหะ ที่เหลืออยู่โดยสิ้นเชิง เมื่อมองดูให้ตลอดแนวแห่งการละกิเลสของพระอริยเจ้าทั้ง ๔ ประเภทแล้ว

เราจะพบว่ากิเลสประเภทโมหะจะต้องถูกละก่อน แล้วจึงจะมาถึงกิเลสประเภทราคะโทสะ แล้วถึงกิเลสประเภทราคะและโมหะที่เหลือ คือเป็นการเริ่มต้นด้วยปัญญาหรือสัมมาทิฐิ

ฉะนั้น การที่จะทำอะไรๆ โดยใช้ปัญญานำหน้านั้น จะต้องถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของพุทธบริษัท การที่คนเราจะดำเนินกิจการงานอะไรๆ ให้เป็นเรื่องเป็นราวนั้น จะต้องลงมือด้วยปัญญาประเภทที่ทำให้รู้จักทิศทางอย่างกว้างๆ เสียก่อน ให้รู้แนวทางที่ตนจะต้องดำเนินอย่างประจักษ์ชัดเสียก่อนที่จะลงมือทำไป สิ่งที่ทำนั้นจึงจะสะดวกและประสบความสำเร็จได้ในที่สุด ข้อนี้ทำให้มองเห็นได้ต่อไปว่า เป็นการเหมาะสมแล้ว ที่พุทธศาสนานี้ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา เพราะเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยเหตุผลตั้งแต่ต้นจนปลาย

สังโยชนอีก ๕ ชื่อ ซึ่งพระอรหันต์จะต้องละนั้น ได้แก่ รูปราคะ และอรูปราคะ ราคะ ๒ อย่างนี้ไม่ได้เกี่ยวกับกาม เป็นเพียงความพอใจในรสของความสงบสุขที่เกิดมาจากการเพ่งรูป และการเพ่งสิ่งที่ไม่มียุข เป็นธรรมชาติอยู่เองที่สุขเวทนาอันประณีต ก็ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือขั้นประณีต ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ละได้ยาก ดังคำกล่าวในรูปของบุคคลาธิษฐานที่ว่า อายุของพวกพรหมโลกนั้นยืนยาวเป็นกัปป์ๆ ทีเดียว ข้อนี้หมายความว่า ความพอใจในรูปราคะและอรูปราคะ หรือความที่ได้เป็นพรหมนั้น มีกำลังเหนียวแน่นและลึกซึ้งมาก ยากที่จะถอนออกได้ง่ายๆ เมื่อเทียบส่วนกันกับความพอใจในกามราคะทั่วๆ ไปของมนุษย์ กล่าวให้สั้นที่สุด ก็ว่า สุขเวทนาที่เกิดมาจากความสงบของจิตและอำนาจของสมาธินั้น มีรสชาติยิ่งไปกว่าสุขเวทนาที่เกิดมาจากกาม อย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้ทีเดียว

ที่นี่ ก็มาถึงสังโยชนที่มีชื่อว่า **มานะ** คือความรู้สึกยึดถือ "ตัวตน" โดยไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นว่า ตัวดีกว่าเขา ตัวเสมอกันกับเขา หรือ ตัวเลวกว่าเขา แล้วก็มีความลึกลงหลงระเริงบ้าง มีความเศร้าหรือหดหู่บ้าง เหมือนที่กล่าวไว้อย่างบุคคลาธิษฐานว่า พวกพรหมไม่เกี่ยวข้องกับกามและโภจรไม่ เป็น แต่มีวเมาหรือทะนงในภาวะของตัวว่า เป็นผู้บริสุทธิ์จากกามและความโภจร ทำนองจะอวดผู้อื่นว่า เป็นผู้ที่สูงกว่าบริสุทธิ์กว่ามีความสุขกว่าคนทั้งปวง แล้วก็ชอบมาทำทนายลงภูมิพระพุทเจ้า ด้วยการตั้งคำถามอย่างนั้นอย่างนี้ ในทำนองที่เป็นการแข่งดี หาใช้ทุลถามเพราะความไม่รู้จริงๆ อย่างสามัญชนทั่วๆ ไปไม่ นี่แหละคือตัวอย่างของสิ่งที่เรียกว่า มานะ

สังโยชนถัดไปที่เรียกว่า **อุทธัจจะ** อย่าไปปนกับอุทธัจจะที่เป็นชื่อของนิรวรณในบรรดา **นิรวรณ ๕ ประการ** ซึ่งเป็นข้าศึกของสมาธิ เพราะอุทธัจจะที่เป็นสังโยชนนี้ ถึงจะเป็นกิเลสชื่อเดียวกันและมีความหมายคล้ายกัน แต่ว่าเป็นขั้นที่ประณีตละเอียด จนถึงกับมาตั้งอยู่ในฐานะ

เป็นข้อคิดของปัญญา ฉะนั้นจึงไม่ได้หมายถึง ความฟุ้งซ่านด้วยอำนาจอารมณ์รบกวน หรือ กิเลสคลุมมุ่มอย่างชนิดที่เป็นนิรวณเณย แต่ว่าเป็นความรู้สึกอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะทำให้จิตกระเพื่อมหวั่นไหวไปด้วยอำนาจของความทึ่ง หรือความสงสัยต่อสิ่งต่างๆ ที่มากระทบ เช่น อยากรู้ว่ามันเป็นอะไร มันจะเป็นไปได้ไหม หรือจะใช้เป็นประโยชน์อะไรแก่ตน แม้ที่สุดแต่ ความอยาก رؤ้อยากเห็น ก็นับว่าเป็นอุทธัจจะในที่นี้ ต่อเมื่อหมดความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" โดยแท้จริงเท่านั้น จิตจึงจะเฉยได้หรือไม่กระเพื่อมเลยต่อเหตุการณ์ต่างๆ

เมื่อละอุทธัจจะได้ ก็ย่อมหมายความว่า มีจิตใจอยู่นิ่งต่อความหวั่นไหวต่อสิ่งทั้งปวงโดยสิ้นเชิง พระอรหันต์เจ้าชั้นต้นๆ ยังมีตัวตนเหลืออยู่มากพอที่จะแสวงสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่ตัว และเกลียดกลัวอันตรายที่จะมีมาแก่ตัว พระอรหันต์เท่านั้น ละความรู้สึกเหล่านี้ได้โดยเด็ดขาด เพราะหมดความรู้สึกว่ามีตัวตนโดยเด็ดขาด เมื่อความรู้สึกว่ามีตัวตนถูกละขาดไปแล้ว ความรู้สึกที่ว่า "ของตน" ก็ไม่มีที่ตั้งอาศัย จึงพลอยถูกละขาดไปด้วยในตัว ฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า "อหังการกับมมังการ" จึงเป็นสิ่งที่เกิดด้วยกันดับด้วยกันโดยอัตโนมัติ เมื่อ "ตัวตน-ของตน" ถูกละขาดแล้ว อากาโรแห่งอุทธัจจะจึงไม่อาจจะมีได้

นี่ ก็มาถึงสังโยชน์ข้อสุดท้าย คือ **อวิชชา** ซึ่งจะต้องละก่อนที่จะเป็นพระอรหันต์ เพราะเป็นกิเลสประเภทโมหะที่เหลืออยู่ครั้งสุดท้ายสุด เป็นรากเง่าหรือต้นตอของกิเลสอื่นๆ และของความรู้สึกว่ามี "ตัวตน-ของตน" เมื่อละอวิชชาได้แล้ว ก็จะเกิดวิชชาซึ่งหมายถึงการรู้จักทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรจะรู้ คือรู้ทุกขทั้งปวง รู้มูลเหตุให้เกิดทุกขทั้งปวง รู้ความดับสนิทแห่งทุกขทั้งปวง และรู้วิธีที่จะดับทุกขทั้งปวง เป็นความรู้ชนิดที่แจ้งประจักษ์ด้วยใจของตนเอง เช่นได้เผชิญมาด้วยตนเอง ไม่ใช่รู้เพราะได้ยินได้ฟัง หรือรู้เพราะการคิดคำนวณตามเหตุผล

นักปฏิบัติควรจะต้องสังเกตให้ดีว่า ความรู้มีอยู่ต่างกันเป็น ๓ ชั้น คือ ๑. รู้ตามที่ได้ยินได้ฟัง (เรียกว่ารู้อย่างปริยัติ) ๒. รู้อย่างเจนจัดด้วยใจจากการปฏิบัติ ๓. ครั้นต่อมาเห็นผลเกิดขึ้นจากการที่ละกิเลสได้สำเร็จ จึงรู้จักความมีขึ้นแห่งกิเลสและความสิ้นไปแห่งกิเลสจากใจตนเองล้วนๆ (รู้อย่างปฏิเวธ) เป็นความรู้แจ้งแทงตลอด วิชชาหรือการรู้อริยสัจ มุ่งหมายอย่างนี้

สำหรับคำว่าอรหันต์นั้น เป็นคำที่มีใช้ก่อนพุทธกาลใช้เรียกบุคคล ที่ลูถึงขั้นสูงสุดแห่งการปฏิบัติตามลัทธินั้นๆ ฉะนั้นใครๆ ก็เรียกศาสดา หรือผู้ปฏิบัติถึงที่สุดตามลัทธิของตนว่าเป็นพระอรหันต์ กระทั่งถึงยุคพุทธกาลก็ได้ใช้คำว่า อรหันต์ในทุกๆ ลัทธิด้วยกันทั้งนั้น พระราชาครองนครจะยอมรับว่าหัวหน้าทุกลัทธิเป็นพระอรหันต์ จะเพื่อประโยชน์ทางการเมืองหรือเพื่ออะไรก็ตาม พระราชายอมปฏิบัติต่อพระอรหันต์เหล่านั้นอย่างเสมอภาคทีเดียว แม้พวกที่บำเพ็ญ

พุทธกิจมาถึงขนาดสูงสุดก็ได้นามว่าพระอรหันต์ พวกที่เปลือยกาย(ซึ่งมีความหมายว่าไม่มีความยึดถือ หรือไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรเลย) ก็ได้นามว่าพระอรหันต์ พวกที่มีวัตรปฏิบัติแปลกๆ อย่างเข้าใจไม่ได้ ก็ได้นามว่าพระอรหันต์ ยิ่งในหมู่ชนที่ด้อยการศึกษาด้วยแล้ว ยิ่งมีพระอรหันต์มากขึ้นและแปลกออกไปอย่างที่ไม่น่าจะเป็นได้ อย่างเช่นในเมืองไทย ก็ยังชอบยกย่องคนขลังๆ หรือนักหลอกหลวง ว่าเป็นอาจารย์ในทางนั้นทางนี้ แม้คนที่ไม่มีการศึกษาขนาดบ้าๆ บอๆ ก็ยังถูกเรียกว่าเป็นอาจารย์ คำว่า อรหันต์ จึงมีความหมายแต่เพียงว่า เป็นผู้ปฏิบัติสำเร็จขั้นสูงสุดของลัทธิของเขาเท่านั้น สำหรับพุทธศาสนานั้นถือเอาความที่กิเลสหรือสังโยชน์ (เครื่องผูกพันให้เกิดกิเลส) ได้สิ้นไปไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดโดยการเป็นตัวตนหรือของตน นั่นแหละคือถึงความเป็นพระอรหันต์

คุณสมบัติบางอย่างของพระอรหันต์ ยังใช้เป็นคำแทนชื่อเรียก พระอรหันต์ เช่นคำว่า ผู้จบพรหมจรรย์ ผู้ข้ามน้ำได้ ผู้เดินทางไกลถึงที่สุด ผู้ขึ้นบกได้แล้ว ผู้นั่งลงได้ ผู้ไม่เล่นไปในวัฏฏสงสาร ผู้ไม่เลี้ยงคนอื่น ผู้มีhabenหนักอันปลดลงได้แล้ว ดังนี้ เป็นต้น ถ้าพยายามจับความหมายของคำเหล่านี้ให้ได้มากยิ่งขึ้นเพียงใด ก็จะเข้าใจพระอรหันต์มากขึ้นเพียงนั้น เช่นคำว่า "ผู้นั่งลงได้" หมายความว่า ผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ย่อมมีกิเลสเป็นเครื่องกระตุ้นอยู่เสมอไปจนใจนั่งลงไม่ได้ ที่เรียกพระอรหันต์เป็น "ผู้หยุด" เช่นกรณีเรื่องพระองค์ลูมาล ก็มี ความหมายอย่างเดียวกัน หรือเช่นคำที่ใช้เรียกพระอรหันต์ว่า ผู้มีขันธกลวงราบสนิท ก็คือ ไม่เกิดความขุ่นข้องขมขื่น เพราะความกลัว นี่ย่อมหมายความว่ากิเลสที่เป็นเหตุให้กลัวนั้น ไม่มีเหลืออยู่แก่พระอรหันต์อีกต่อไป บางทีก็เรียกตรงๆ ว่าผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่วังหนี หรือรวมทั้งที่ไม่ได้นำมากล่าวอีกมากมาย และรวมลงได้ในความหมายของคำว่า เดียว คือในความดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน" หรือพ้นจากอุปาทานทั้งหลาย หรือไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานนั่นเอง เมื่อความรู้สึกว่ามีตัวตนหรือของตนดับไปเสียอย่างเดียวนั้น ทุกอย่างจะดับไปหมด จนถึงกับเกิดความหมายขึ้นมาใหม่ว่าเป็นความว่าง หรือจิตว่าง เพราะกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดถือเช่นนั้นมันได้สูญสิ้นไปเสียแล้ว เมื่อไม่มีการยึดถือ มีก็เหมือนกับไม่มี ฉะนั้น จึงเรียกว่า "ว่าง" (หรือสูญญตา) ตามความหมายในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงว่างจาก "ตัวตน" ว่างจากทุกข์ว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ และว่างจากความยึดถือเอาอะไรๆ มาเป็นตัวตนให้เกิดทุกข์ จึงเป็นนิพพานอันเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งความทุกข์

การละอวิชชาเสียได้ ทำให้รู้ว่าโดยแท้จริงแล้วไม่มีอะไรเป็นตัวตน มีแต่ธรรมชาติ ไม่ว่าจะ เป็นฝ่ายรูปธรรมหรือฝ่ายนามธรรม หรือรวมกันทั้งสองฝ่าย เมื่อรู้แจ้งดังนี้ ความยึดถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เคยถือว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ แม้ในขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี่คือ ความดับไปแห่ง "อัตตา" อันทำให้ยึดติดในสิ่งต่างๆ ซึ่งเกิดมาจาก

ความอยากในอารมณ์นั้นๆ ความว่างจากความยึดมั่นด้วยอุปาทานว่า "ตัวเรา-ของเรา" เท่านั้น ที่เป็นความว่างตามความหมายแห่งคำว่า นิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นความว่างอย่างยิ่ง เพราะดับ "ตัวเรา-ของเรา" ได้โดยสิ้นเชิง สมตามคำว่า "นิพพาน" ที่แปลว่า "ดับไม่เหลือ"

อนึ่ง ความดับไปแห่ง "ตัวตน" นี้ เป็นอริยสัจข้อที่ ๓ คือทุกขนิโรธ กล่าวคือ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ อันเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแก่คนทั้งปวงและในกรณีทั้งปวง ฉะนั้นเมื่อสัญญาตาเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับความดับไม่เหลือแห่ง "ตัวตน" ดังนี้แล้ว สัญญาตาก็ต้องเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแก่คนทั่วไป และทุกกรณีด้วย แต่คนบางคนไม่เข้าใจสิ่งนี้ หรือเข้าใจผิดต่อสิ่งนี้ จนกระทั่งเกิดความเกลียดความกลัวต่อสัญญาตา ทั้งๆ ที่เขาเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา หรือทั้งๆ ที่เป็นบรรพชิต เพราะไปหลงเข้าใจผิดหรือด้วยความอวดรู้ว่า สัญญาตาจะทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา หรือเป็นอุปสรรคขัดขวางการก้าวหน้าของสังคม

คนทั่วไปพอได้ยินคำว่า "ว่างจากตัวตน" หรือ "ความว่าง" ก็มีความกลัวว่าจะพลัดตกลิ่วๆ ลงไปในที่ที่ไร้ที่เกาะที่จับที่ยึด และไม่มีที่สิ้นสุด หากได้เข้าใจว่าสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน นั้นแหละว่างไป และก็ไม่มีอะไรที่จะพลัดตกลิ่วๆ ไปทางไหนแต่ประการใดไม่ นี่แสดงว่าเขาไม่เข้าใจ "ความว่าง" จึงได้คาดคะเนเอาเองตามความโง่งของตน ถ้าเขาได้เข้าถึง "ความว่าง" ตามลักษณะดังที่กล่าว ก็จะทำให้เกิดความเห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า "ตัวตน" ได้กลายเป็นของว่างไปพร้อมกันกับ "ของตน" แล้วจะมีอะไรอีกที่จะพลัดตกลิ่วๆ ลงไปในความว่าง ดังนั้นภาวะแห่งสัญญาตาจึงไม่ใช่ภาวะที่นำกลัว ดังความเข้าใจของบุคคลผู้ประกอบอยู่ด้วยอวิชชาและอุปาทาน แต่จะกลายเป็นภาวะที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกลัว ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความวิตกกังวล ฯลฯ เขาจะไม่ถูกรบกวนด้วยสิ่งเหล่านี้เลย

ความไม่ถูกกิเลสรบกวนแต่ประการใดเลยนั้นแหละ คือ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ซึ่งสมมติเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า ความเป็นสุขที่สุด (นิพพาน ปรม สุขิ = นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง) ดังนั้น เมื่อนิพพานเป็นสิ่งที่เดียวกันกับสัญญาตาแล้ว ภาวะแห่งสัญญาตาก็เป็นสุขอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน เพราะหลักก็มีอยู่อย่างตายตัวว่า ว่างอย่างยิ่งนั้นแหละ คือนิพพาน (นิพพาน ปรม สุขิ) ฉะนั้น คนที่พูดว่าตัวต้องการนิพพานแต่กลับกลัว "ความว่าง" นั้น จึงเป็นเพียงคนที่อยู่ในความละเมอเพื่อฝันต่อนิพพาน ไม่มีความเข้าใจในสิ่งเหล่านี้แม้แต่ประการใดเลย ถ้าเขาพูดถึงเรื่องนี้กันอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงธรรมเนียมของคนที่นอนคุยกันตามศาลาวัด เพื่ออวดคนอื่นว่าตนก็มีความรู้ในสิ่งสูงสุดของพุทธศาสนาเท่านั้น

สำหรับคำว่านิพพานนั้น ยังแบ่งออกได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่มีเชื้อเหลือ และฝ่ายที่ไม่มีเชื้อเหลือ ฝ่ายที่ไม่มีเชื้อเหลือก็คือฝ่ายที่ดับ "อตตตา" ลึ้นเชิง ฝ่ายที่มีเชื้อเหลือ นั้น หมายถึงการดับ "อตตตา" ยังไม่สิ้นเชิง (แต่ก็เริ่มมีการดับ "อตตตา" ลงไปบ้างแล้ว) ได้แก่การดับ "อตตตา" ของพระอริยเจ้าชั้นต้นๆ ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ เช่น พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ซึ่งล้วนแต่ลุดถึงนิพพานชนิดที่ยังมีเชื้อเหลืออยู่ตามสมควร ดังนั้นจึงมีการ "เกิดใหม่" คือการเกิดความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ขึ้นมาได้ใหม่ โดยสมควรแก่เชื้อที่เหลืออยู่น้อยเพียงไร แต่ก็เป็น "ตัวตน" ที่เบาบาง ไม่เต็มอัตราอย่างปุถุชนซึ่งมีกิเลสเต็มปรี และไม่เคยถูกละไปแม้แต่ส่วนใดเลย นิพพานของพระอริยเจ้าชั้นต้นๆ เรียกว่า "สุอุปาทิเสสนิพพาน" แปลว่า นิพพานที่มีเชื้อเหลือ ดังนั้น จึงยังมีใช้นิพพานที่เป็น "ความว่างอย่างยิ่ง" ซึ่งเรียกว่า อนุอุปาทิเสสนิพพาน

คำบาลีว่า "สุญญ" นั้น ที่ถูกควรแปลว่า "ว่าง" แต่บางคนแปลกันผิดๆ ว่า "สูญเปล่า" หรือไม่มีอะไรเลย นั้นใช้ไม่ได้ ไม่มีประโยชน์อะไร เป็นความหมายที่ไกลกันอย่างยิ่ง หรือตรงกันข้ามทีเดียว เพราะเรามีทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรจะมีได้ และใช้ประโยชน์ได้ทุกอย่าง หากแต่ว่างจากความยึดถือความเป็น "ตัวเรา-ของเรา" เท่านั้นเอง ดังนั้นการที่ไปแปลคำว่า สุญญเปล่า หรือการไม่มีอะไรนั้น จึงเป็นการตู่พุทธศาสนา หรือถึงกับทำลายหลักพุทธศาสนาอันสูงสุดของตนเอง โดยนำมือของผู้ที่อ้างตนเองว่าเป็นพุทธบริษัท

สำนวนที่พูดว่า "ดับเย็นอยู่ในโลกนี้" หรือ "นิพพานอยู่ในโลกนี้" มิได้หมายถึงความตายหรือรอเอาผลหลังจากการตายแล้ว แต่หมายความว่ายังมีชีวิตอยู่ในชาตินี้ โดยทำให้ดับเย็นลงไปด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น พระพุทธองค์เคยตรัสว่า เรื่องเกี่ยวกับสุญญตานั้น มีความหมายลึกซึ้งเข้าใจยาก แต่เป็นสิ่งที่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสโดยตรง ทั้งนี้เพราะทรงมุ่งหมายจะให้ทุกคนเป็นอยู่ด้วยความดับเย็น หรือความดับไม่มีเชื้อเหลือ เพราะถ้าไม่ได้อาศัยหลักสุญญตานั้นแล้ว ย่อมไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงความทุกข์ได้ ฉะนั้น การที่คนใดคนหนึ่งจะมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างสงบเย็น สมตามความหมายของคำว่า มนุสฺสย ใต้นั้น เขาจะต้องศึกษา ต้องเข้าใจ และต้องปฏิบัติในเรื่องสุญญตา จึงจะไม่เป็นผู้เห็นผิด คิดผิด ทำผิดแต่ประการใดได้เลย แล้วสังคมที่ประกอบอยู่ด้วยคนเช่นนี้ ก็จะมีแต่ความสงบสุข ปกครองง่าย ไม่มีปัญหายุ่งยากอันใดให้สะสางอย่างลำบากมากมายเหมือนในปัจจุบันนี้

เมื่อไม่เกิดมาเพื่อตัวเขาเองแล้ว ทุกอย่างก็จะเป็นไปเพื่อส่วนรวม กลายเป็นว่าเขาเกิดมาเพื่อทำโลกนี้ให้งดงามไปด้วยคุณธรรม แต่เมื่อคนส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับความคิดเห็นอันนี้แล้ว เราซึ่งมีชีวิตอยู่ในโลกนี้กับเขาด้วยคนหนึ่งนั้น จะทำอย่างไรดี คำตอบก็คือ พยายามทำความดับไปแห่ง "อตตตา" ไปตามลำพัง ซึ่งโลกก็จะพลอยได้ประโยชน์ แล้วตนเองก็จะได้อย่างเต็มเปี่ยม

และก่อนใครๆ ทั้งหมด เมื่อสังคมกำลังสกรปรก (คอรัปชั่น) ก็ต้องแก้ด้วยความรู้เรื่องสุญญตา (ความไม่เห็นแก่ตัว) ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามโดยตรง

วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับความดับไม่เหลือแห่ง "อิตตา" นั้น ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า "มรรค" (แปลว่า ทาง) หรือ "พรหมจรรย์" ศาสนา และ ธรรมก็ได้ ธรรมะนั้นแหละเป็นตัวทาง เห็นธรรมะก็คือเห็น ทาง การเดินไปตามทางคือการเดินไปตามธรรมะ และการลูถึงจุดหมายปลายทางก็คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ หรือพระนิพพาน (ซึ่งในที่นี้ เราเรียกกันว่า ความดับไม่เหลือแห่ง "อิตตา")

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ที่เป็นอริยสังขนาดย่อม หรือ ขนาดธรรมดานั้น พระพุทธเจ้าที่เอา "ความเกิด" เป็นความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ก็คือ ความโลภโกรธหลงมกมาย ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ทรงชี้ไปยังความดับไม่เหลือแห่งโลภโกรธหลงมกมาย วิธีปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ ก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ส่วนอริยสังขนาดย่อมหรือที่เรียกได้ว่าเต็มภาคภูมินั้น ได้ตรัสไว้ในรูปของ ปฏิจจสมุปบาท แต่เหตุให้เกิดทุกข์นั้น ทรงระบุ ชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ อายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร และอวิชชา เป็นที่สุด และจะดับทุกข์ได้ก็ต้องดับ ชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ อายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร และ อวิชชา คือได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ อีกนั่นเอง เพราะการเป็นอยู่อย่างถูกต้องตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น ย่อมมีผลทำให้อวิชชาเกิดไม่ได้ หรือดับไปอยู่ตลอดเวลา

สำหรับมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฐิเป็นข้อต้น และมีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้ายนั้น องค์ที่สำคัญที่สุดอยู่ที่สัมมาทิฐิ กล่าวคืออวิชชาซึ่งตรงกันข้ามจากอวิชชา หมายความว่าอย่างน้อยก็ต้องเริ่มปฏิบัติธรรมด้วยการดับอวิชชา แม้บางส่วนแล้วสิ่งต่างๆ ที่เนื่องด้วยอวิชชาก็จะดับไปตาม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า เมื่อมีอวิชชาเกิดขึ้นมาแล้ว ความถูกต้องอย่างอื่นๆ ก็เกิดตามขึ้นมาได้โดยง่าย จนรวมกันครบเป็น ๘ องค์ กลายเป็นมรรคหรือเป็นอวิชชาที่เต็มทีขึ้นมาตามลำดับ กลายเป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับอยู่ในนั้น อย่างมองไม่เห็นตัวและเป็นอย่างอัตโนมัติด้วย

ปฏิจจสมุปบาทก็คือการบอกให้ทราบว่าจะอะไรเกิดขึ้นเพราะอะไร และอะไรดับลงไปเพราะการดับแห่งอะไร ส่วนวิธีของการปฏิบัตินั้นต้องไม่ให้เกิดปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิด เกิดขึ้นมาได้ หรือให้ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับเป็นไปได้นั่นเอง เช่นเมื่อเวลาที่อารมณ์กระทบ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และสัมผัสทางใจ ก็จงทำให้อารมณ์เหล่านั้นไม่ปรุงเป็นความรู้สึกสุขทุกข์ขึ้นมาได้ หรือถ้าปรุงเป็นสุขทุกข์ขึ้นมาได้เสียแล้ว ก็ต้องไม่ให้ปรุงเป็นความอยากขึ้นมาได้ คือให้มันหยุดเสียเพียงแค่ว่าความรู้สึกที่เป็นสุขทุกข์นั่นเอง เมื่อความอยากเกิดขึ้นไม่ได้ การยึดความเป็น

นั่นเป็นนี่ และการเกิดความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน" ก็เกิดขึ้นไม่ได้ แต่การที่จะทำให้เวทนาไม่ปรุงร
ตณหานั้น ก็ต้องอาศัยวิชาหรือสัมมาทิฐิ ที่ทำให้เห็นแจ้งชัดว่า เวทนาทั้งหลายไม่เที่ยงเป็น
ทุกข์เป็นอนัตตา หรือเป็นเพียงมายาหลอกลวงล้วนๆ **สัมมาทิฐิซึ่งเป็นหัวใจของอริยมรรคมี
องค์ ๘ จึงเป็นหัวใจของปฏิจจสมุปบาทด้วย**

ดังนั้น การปฏิบัติที่มีหลักแต่เพียงว่าไม่ให้ "ตัวตน-ของตน" เกิดขึ้นเท่านั้น ก็เป็นการปฏิบัติ
ในปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับตลอดสาย และเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ อย่างครบถ้วนรวมอยู่ในนั้น
เสร็จ เพราะอำนาจของสัมมาทิฐิที่ทำให้ความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" เกิดขึ้นไม่ได้นั่นเอง
ในขณะนั้นสัมมาสังกัปปไป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ
และสัมมาสมาธิ จึงเป็นไปเองอย่างสมบูรณ์และอย่างอัตโนมัติ และการปฏิบัติเพียงเท่าที่จะไม่
เกิดความรู้สึกว่า "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาได้นี้แหละ คือการปฏิบัติทั้งสิ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะ
ถือเป็น ศีลสมาธิปัญญา เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิจจสมุปบาทหรือเป็นอะไรก็ตาม ได้
อย่างครบถ้วน และยังไปกว่านั้นอีกก็คือในความดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน" นั้นเอง ย่อมมีความ
เป็นพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ หรือมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นผลของการปฏิบัติรวมอยู่ในนั้นแล้ว
อย่างครบถ้วน

การปฏิบัติเพื่อความดับไปแห่ง "อัตตา" ในขณะที่จะเผชิญกับอารมณ์ มีรูปกระทบตาเป็นต้น
นั้น โดยใจความสำคัญก็อาศัยหลักพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระพาหิยะว่า "ดูก่อนพาหิยะ! เมื่อใด
เธอเห็นรูปแล้ว ก็ขอให้เป็นเพียงสักแต่ว่าได้เห็น ลึมรสแล้ว ก็สักแต่ว่าได้ลิ้ม ได้รับสัมผัสทางผิว
กายแล้ว ก็สักแต่ว่าสัมผัสดังนี้แล้ว **เมื่อนั้น** เมื่อใด "เธอ" ไม่มี เมื่อนั้น "เธอ" ก็ไม่ปรากฏอยู่ในโลก
นี้ ไม่ปรากฏอยู่ในโลกอื่น และไม่ปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง **นั่นแหละคือที่สิ้นสุดแห่งทุกข์
ละ**" ดังนี้ (อ.ช. ๒๕/๘๓/๔๙)

จากพระพุทธภาษิตนี้ เราจะเห็นได้ว่าในขณะที่มีการกระทบกันกับอารมณ์นั้น มีวิธีปฏิบัติที่
จะทำให้ไม่เกิดความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" ที่นั่นก็เป็นที่สุดแห่งทุกข์ (คือนิพพาน) ใจความสำคัญของ
การปฏิบัตินั้นมีอยู่ตรงข้อที่ไม่ทำให้อารมณ์นั้นๆ มีอิทธิพลขึ้นมาในการที่จะครอบงำจิตใจของ
ตน ให้การเห็นเป็นแต่สักว่าเห็น เป็นต้น ไม่ให้การเห็นนั้นปรุงจิตจนเกิดความรู้สึกรักหรือชัง เป็น
สุขเวทนา หรือทุกข์เวทนาขึ้นมานั่นเอง เรียกสั้นๆ ว่าไม่ให้ปรุงเป็นเวทนาขึ้นมา ให้เป็นสักแต่ว่า
การเห็นเฉยๆ แล้วก็หยุดไป กลายเป็นรูปเป็นสติปัญญาเกิดขึ้นมาแทน คือว่าจะจัดการกับสิ่งนี้
อย่างไร ก็จัดการไปด้วยสติปัญญา ไม่มีความรู้สึกที่เป็นกิเลสตัณหาหรืออุปาทานว่ามี "ตัวตน"
หรือถ้าไม่ควรจัดการแต่ประการใดเลยก็เลิกกัน

การปฏิบัติอย่างที่เราเรียกว่า "เห็นสักแต่ว่าเห็น" นั่นคือเมื่อได้เห็นสิ่งใดและรู้ว่ามันเป็นอะไรแล้ว ก็ให้มีความรู้สึกหรือความเข้าใจที่ถูกต้องว่า มันเห็นสักแต่ว่ารูปหรือภาพ เช่น เห็นดอกกุหลาบสวยงาม หรือเห็นมนุษย์เพศตรงข้ามที่น่ารักหรือของน่าเกลียดเช่นอุจจาระปัสสาวะ ให้เห็นว่ามันเป็นเพียงสักว่ารูปหรือภาพที่ให้เห็น ไม่ปล่อยให้จิตไปถือเอา "ความหมาย" ของมันว่าดีเลวอย่างนั้นอย่างนี้ ชนิดที่ก่อให้เกิดความอยากหรือความเกลียดหรือความยึดมั่นถือมั่นอย่างนั้นอย่างนั้นขึ้นมา (คำอธิบายละเอียดมีอยู่ในหนังสือวิธีระงับดับทุกข์) แล้วก็เลิกกัน จะกระทำอย่างนี้ได้ด้วยการฝึกให้เห็นว่า สุขเวทนาทุกขเวทนานั้นเป็นมายาหลอกหลวงอยู่เป็นประจำ (แต่สำหรับทุกขเวทนานั้น เป็นผลอีกอันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้น เนื่องจากความยึดมั่นถือมั่นในสุขเวทนาที่ไม่ได้อย่างใจนี้ ถ้าความยึดมั่นถือมั่นในสุขเวทนาไม่มีแล้ว ทางที่จะเกิดทุกขเวทนาย่อมไม่มี)

เมื่อสุขเวทนาหมดความหมายไปแล้ว ก็ไม่ยั่วให้เกิดความยึดถืออารมณ์ ในเมื่อได้สัมผัสสิ่งที่น่าสนใจ อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสตัณหา นั่นแหละคือการเห็นที่สักแต่ว่าเห็น ส่วนการได้ยินที่สักแต่ว่าได้ยิน การได้กลิ่นที่สักแต่ว่าได้ดม ฯลฯ ก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน ซึ่งมีใจความสำคัญอยู่ตรงที่เขาไม่ตกเป็นทาสของสุขเวทนา นี้เรียกว่าไม่มี "ตัวตน" อยู่ในโลกนี้หรือในโลกไหน กลายเป็นความว่างจาก "ตัวตน" เป็นนิพพาน เพราะไม่ก่อเป็น **ปฏิจสุมุปปาทฝ่ายเกิด** ขึ้นมาได้นั่นเอง

เมื่อสัมผัส (การกระทบ) เป็นเพียงสักแต่การกระทบเฉยๆ แล้ว อายตนะ (คือตาและรูปที่เป็นที่ตั้งแห่งกระทบนั้น) มันจะไม่มีค่าหรือไม่มีความหมายอะไร นั่นแหละคือความดับไปของอายตนะ เมื่ออายตนะมีลักษณะเป็นหมันไปเช่นนี้แล้ว นามรูปอันเป็นที่ตั้งของอายตนะนั้นก็เป็นหมันไปด้วย เมื่อนามรูปเป็นหมัน วิญญาณธาตุที่ปรุงแต่งนามรูปในภพนั้นก็เป็นหมัน เมื่อวิญญาณธาตุเป็นหมัน สังขารที่ปรุงแต่งให้เกิดวิญญาณธาตุนั้นก็พลอยเป็นหมัน เมื่อสังขารเป็นหมัน อวิชชาซึ่งปรุงแต่งสังขารในภพนั้นก็เป็นหมัน คือมีค่าเท่ากับไม่มีหรือดับอยู่ ทั้งหมดนี้ก็เพราะอาศัยเหตุชนิดเดียวที่มีอยู่ตรงกลางของปฏิจสุมุปปาท กล่าวคือ ผัสสะที่จะต้องทำให้เป็นหมันไปเสีย เมื่อผัสสะเป็นหมัน จึงไม่เกิดเวทนา ปฏิจสุมุปปาททั้งสายก็เป็นหมัน นี้เรียกว่า **ปฏิจสุมุปปาทฝ่ายดับทุกข์**

ฉะนั้น ขอให้มองเห็นจุดสำคัญเร่งลับที่สุดตรงข้อที่ว่า ในขณะแห่งการสัมผัสนั้น มันจะมีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่ ถ้าผัสสะใดมีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ผัสสะนั้นก็จะเป็นที่ตั้งแห่งปฏิจสุมุปปาทฝ่ายเกิดทุกข์จนตลอดสายทีเดียว ในทางตรงกันข้ามถ้าผัสสะใดถูกควบคุมไว้ดีจนอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ได้ผัสสะนั้น ก็เป็นที่ตั้งแห่งปฏิจสุมุปปาทฝ่ายดับทุกข์จนตลอดสายอย่างเดียวกัน ฉะนั้น ผัสสะของคนพาลคนโง่คนหลง ก็คือผัสสะที่มีอวิชชาเข้ามา

เกี่ยวข้องกับ ผัสสะของพระอริยเจ้าหรือของคนมีปัญญา ก็เป็นผัสสะที่ไม่มีอริชาเข้ามาเกี่ยวข้องกับ มันจึงเป็นเพียงสักว่าผัสสะ (คือการกระทบ) ไม่มี "ตัวตน" หรือ "ของตน" เกิดขึ้นมาได้ จึงเป็นการดับแห่งทุกขอยู่ตลอดไป ถ้าผิดไปจากนี้แล้ว ก็เป็นปัจจุสมุปบาทที่พูดเพื่อไปตามตัวหนังสือ หรือตามคารมปากที่แย้งกันอธิบาย ซึ่งใช้ประโยชน์แก่การปฏิบัติเพื่อดับทุกข์สักนิดก็ไม่ได้

การปฏิบัติธรรมทุกอย่าง ก็เพื่อดับตัณหาด้วยกันทั้งนั้น แต่การดับตัณหานั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ดับจริง กับดับไม่จริง สำหรับการดับที่ไม่จริงนั้น เช่นที่มันดับไปเองตามธรรมดา คือว่า เมื่อตัณหาได้เสพยาเหยื่อนั้นๆ ไปแล้วมันก็ดับไปเอง เพื่อไปหาเหยื่ออันใหม่ หรืออารมณ์อันใหม่ที่สูงขึ้นมาน้อยก็คือดับเพราะความประจบเหมาะะบังเอิญ เช่นได้อารมณ์แห่งความสดสังเวช เช่นเห็นซากศพหรือสิ่งปฏิกูล มันจึงดับไปเพราะความประจบเหมาะะเช่นนั้น ที่สูงขึ้นมาก็คือ การพิจารณาไปตามความรู้สึกผิดชอบชั่วดีหรือตามอำนาจของเหตุผล ก็ทำให้ตัณหาดับไปได้เหมือนกัน แต่หาได้เป็นการดับที่แท้จริงไม่ เป็นเพียงการดับชั่วคราวและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปที่ก่อนเท่านั้นเอง นี่แหละคือเหตุที่ว่า ทำไมเมื่อศึกษาเรื่องอริยสัจกันมาตั้งนานนาน หรือทำวิปัสสนากันมานาน จนถึงเป็นชั้นอาจารย์แล้วก็ยังไม่ดับตัณหาได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นการดับอย่างชั่วคราว การดับตัณหาที่แท้จริงนั้น เรียกโดยบาลีว่า "อเสสวिरาคินโรธ" แปลว่า ดับไม่มีส่วนเหลือด้วยอำนาจของวิราคะ (คือการจางคลายของตัณหา) ซึ่งเกิดสืบต่อมาจากนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) เพราะเห็นแจ้งตามที่เป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็น "ตัวตน" หรือ "ของตน" การดับตัณหาด้วยอุบายและด้วยอาการอย่างหลังนี้เท่านั้น จึงเป็นการดับที่แท้จริง นอกไปจากนั้น ก็เป็นการดับเพียงชั่วคราว หรือเป็นการเล่นตลก เช่นที่คนบางคนบิกรรม หรือภาวนาว่าดับตัณหาๆ หรือบางคนก็ตั้งใจเอาเองว่าจะดับตัณหา โดยแกล้งทำเป็นเฉยต่อสิ่งทั้งปวงด้วยการบังคับข่มขี แต่แล้วก็ไปไม่รอด เพราะมีกำลังไม่พอที่จะดับตัณหา อันมีกำลังมากมายนั้นได้ ที่ยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือพวกคดโกงหลอกหลวงผู้อื่นด้วยมายาต่างๆ ว่าตนเป็นผู้ดับตัณหาแล้ว หลอกหลวงตนเองโดยตรงก็มี คือการคิดเอาดีๆ ว่าเราไม่ยินดีในร้าย ไม่มีผู้หญิงผู้ชาย ดังนี้ เป็นต้น แต่แล้วก็ยังมีกรรมกระทำชนิดที่เป็นไปตามอำนาจของตัณหาเต็มไปหมด เป็นการหลอกหลวงตัวเองพร้อมกับหลอกหลวงคนอื่นไปในตัว ซึ่งล้วนแต่เป็นการดับตัณหาที่คดโกง ที่โง่งเงา ที่ไม่แท้จริงทั้งนั้น ดังนั้นจึงเหลืออยู่แต่เพียงประการเดียวเท่านั้น คือการดับชนิดที่เรียกว่า "อเสสวिरาคินโรธ" อันมีมูลมาจากความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอย่างแท้จริงเท่านั้น

สำหรับความรู้หรือความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนี้ก็เหมือนกัน ต้องพึงเข้าใจว่ามันมีอยู่ ๓ ระดับ คือรู้ตามที่ได้ยินได้ฟัง (นี้เรียกว่าความรู้) รู้เพราะไปคิดค้นตามอำนาจ

ของเหตุผล (นี่เรียกว่าความเข้าใจ) ส่วนความรู้ที่เกิดขึ้นหลังจากได้ผ่านสิ่งเหล่านั้นๆ ไปแล้ว ด้วยการปฏิบัติอย่างครบถ้วน จนมีความรู้ซึ่งซาบในทุกอย่างทุกชั้นทุกตอน กระทั่งถึงผลที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัตินั้นๆ (นี่เรียกว่าความรู้แจ้งแทงตลอด) จึงจะทำให้เกิดนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) และส่งเสริมให้เกิดวิวิริยะ (การจางคลายของกิเลส) ที่สามารถเปลี่ยนความรู้สึกภายในจิตใจได้เอง

นี่ ก็มาถึงประโยคที่ว่า "สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น" (สพฺพเฐ ธมฺมา นาลํ อภินเวสยา) คำกล่าวประโยคนี้ **ควรจะถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา** เพราะมีเรื่องราวกล่าวอยู่ในบาลีว่า เมื่อมีผู้มาทูลขอให้พระพุทธรองค์ทรงประมวลคำสอนทั้งสิ้น ให้เหลือเพียงประโยคสั้นๆ เพียงประโยคเดียว พระองค์ก็ตรัสประโยคนี้ และทรงยืนยันว่า **นี่แหละคือใจความของคำสอนทั้งหมด** ถ้าได้ปฏิบัติในข้อนี้ ก็คือได้ปฏิบัติทั้งหมดของพระองค์ ทรงยืนยันว่า ถ้าได้ฟังคำนี้ ก็คือได้ฟังทั้งหมด ถ้าได้รับผลจากการปฏิบัติข้อนี้ ก็คือได้รับผลจากการปฏิบัติทั้งหมด ฉะนั้น เราจะมองเห็นได้ทันทีว่า การศึกษาธรรมะทั้งหมด ก็คือเรียนเพื่อไม่ให้ยึดมั่นในสิ่งใดๆ นอกนั้นก็เป็นการเรียนที่เพ้อ

เมื่อมาถึงการปฏิบัติธรรม ก็ต้องปฏิบัติเพื่อละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง นอกนั้นก็เป็นการปฏิบัติเพ้อ เพราะการงมงายหรือความคดโกงอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เช่นจะรักษาศีลก็จะต้องให้มีผลเป็นไปเพื่อบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น "ที่กำลังมืออยู่อย่างมากมายนั้นเสีย (การฆ่าเขา การลักขโมยของเขา การประทุพติผิดในกาม ฯลฯ นี้ล้วนมีมูลมาจากยึดมั่นถือมั่นทั้งสิ้น) ถ้าเจริญสมาธิ ก็ต้องเป็นไปเพื่อหยุดความยึดมั่นถือมั่น ถ้าผิดไปจากนี้ก็ไม่เป็นสมาธิ ที่ตรงตามจุดหมายของพุทธศาสนา ถ้าเป็นการเจริญปัญญา หรือวิปัสสนา ก็ต้องเป็นการขุดรากเง้าของความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาทำลายเสีย ไม่ให้กลับงอกงามขึ้นมาอีกต่อไป จึงจะเป็นปัญญาที่ถูกต้องตามหลักของพุทธศาสนา ผิดไปจากนี้ก็ปัญญาหลอกลวงหรือปัญญางมงาย

ส่วนผลของการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า มรรคผลนิพพาน นั่นก็คือตัวสภาพที่อยู่เหนือความยึดมั่นถือมั่น หรือเป็นผลที่มาจากการทำลายความยึดมั่นได้โดยสิ้นเชิงแล้ว (หรือว่าเหลืออยู่เพียงบางส่วนในกรณีของพระอริยบุคคลชั้นต้นๆ) ดังนั้นถ้าถูกถามว่า จะดับตัณหาหรืออุปาทานด้วยอะไร ก็ตอบอย่างไม่คิดว่า จะดับมันด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น เมื่อเห็นเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ ปานนี้แล้ว เราก็ควรจะได้ศึกษากันโดยละเอียดว่า เราจะนำมันมาใช้ดับตัณหาได้อย่างไร และเมื่อไร

๑. ในขณะที่ไม่มีอารมณ์ใดๆ ครอบงำใจ เขาก็ศึกษาพิจารณาให้รู้ว่า สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไร และทำไมสิ่งทั้งปวงจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ให้เห็นชัดแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขั้นที่เกิดความรู้สึกสลดสังเวช ต่อความที่สิ่งทั้งปวงเป็นมายา ไม่น่ายึดมั่นถือมั่นจริงๆ และเกิดความสังเวชในความโง่หลงของตัวเอง ที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น ให้ทำอย่างน้อยอยู่เป็นประจำจนมีทั้งความรู้ ความเข้าใจ และความรู้แจ้งแทงตลอด ในความจริงข้อนี้อยู่เสมอ มีความจางคลายของโลภะ โทสะ โมหะ เพราะอำนาจความสลดสังเวชนั้นๆ กระทำอย่างนี้เรื่อยๆ ไป จนเคยชินเป็นนิสัย ถึงขนาดที่ว่า มีความวางเฉย ต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้เอง

วิธีที่ ๒ ได้แก่วิธีที่จะต้องปฏิบัติเมื่อได้รับอารมณ์ทางตาหูจมูกลิ้นกายใจ โดยการดึงเอาความรู้ที่ได้จากวิธีปฏิบัติที่ ๑ นั้นมาใช้ในขณะที่กระทบอารมณ์ให้ทันทั่วๆ ด้วยอำนาจของสติสัมปชัญญะ จนเกิดความเห็นแจ้งว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นจริงๆ แล้วก็จะเกิดความสลดสังเวชขึ้นมาต่อการที่ตนจะยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์นั้นๆ และเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย และความจางคลายของกิเลสตามสมควรแก่กรณี

สำหรับผู้มีปัญญาโดยกำเนิด แต่ปัญญานั้นยังไม่ถึงขนาด ถ้าจะรอให้ถึงขนาดก็จะต้องใช้เวลาอีกนาน ดังนั้นควรผนวกวิธีทำกรรมฐาน คือการฝึกจิตให้เหมาะสมแก่ปัญญา โดยมีการฝึกเพื่อให้จิตตั้งมั่นมีอารมณ์เดียวที่บริสุทธิ์ และพร้อมที่จะใช้พลังทางจิตนั้นได้อย่างรวดเร็วที่สุด

ส่วนการเจริญปัญญานั้น หมายถึงการทำให้รู้อย่างแจ่มแจ้งแทงตลอด ในความจริงของสังขารทั้งปวง ถึงขนาดที่ทำไมให้เกิดความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ขึ้นมาได้โดยเด็ดขาด จนเกิดความสลดสังเวช เกิดความเบื่อหน่ายต่อการยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งหลายว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" มีความจางคลายออกของกิเลสด้วยอำนาจแห่งความรู้และความเบื่อหน่ายนั้นๆ ถึงขั้นที่ไม่อาจจะหลงกลับมายึดมั่นถือมั่นได้อีกต่อไป จนหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง เพราะอำนาจของความรู้ที่เพิ่มมากขึ้นทุกที แก่กล้าและเฉียบขาดยิ่งขึ้นทุกที การทำให้รู้นั้นเรียกว่าการเจริญปัญญา ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า ตัวการที่ปฏิบัติที่เป็นประธานหรือเป็นหลักนั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ศีลสมาธิปัญญา ส่วนข้อปฏิบัติที่มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นอีกมากมายนั้น ก็รวมลงได้ในข้อปฏิบัติ ๓ ข้อนี้ทั้งนั้น

ส่วนการฝึกจิตให้เป็นสมาธินั้น ไม่มีอะไรดีไปกว่าลมหายใจเข้าออก เพราะถ้าเราต้องการที่จะให้มีความรู้ความเข้าใจและความเห็นแจ่มแจ้งแทงตลอด ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวตนหรือของตน ให้มาประทับใจอยู่ตลอดเวลาอย่างแน่นแฟ้นเฉียบขาด

พอที่จะดับ หรือจะทำลายกิเลสตัณหาอุปาทาน หรือแม้อย่างน้อยที่สุด ก็ป้องกันมันไม่ให้เกิดขึ้นมาได้แล้ว เราจะต้องหัดกำหนดสิ่งที่เราจะต้องการกำหนดให้ได้อยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออก แต่ต้องเลือกเอาสิ่งที่ง่าย ๆ มาทำให้สำเร็จก่อน สิ่งที่เหมาะสมในระยะแรกที่สุดนี้ก็คือ ตัวลมหายใจของเราเอง เพราะมันเนืองอยู่ในกายของเราและมันก็หายใจเป็นจังหวะอยู่แล้ว ในระยะแรกนี้เพียงมุ่งอย่างเดียวว่า จะกำหนดมันให้ได้ทุกครั้งที่มีลมหายใจเข้าหายใจออก ไม่ให้สติผละหนีออกไปจากลมหายใจนั้นได้นานตามที่เรต้องการ นี้เรียกว่า เราประสบความสำเร็จ ในขั้นที่จะฝึกจิตของเรา ให้กำหนดอยู่ที่อะไรตามที่เรต้องการให้กำหนด (รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ พึงศึกษาจากบทที่ ๑๐ เรื่องการฝึกจิต ในหนังสือ "วิธีระงับดับทุกข์")

การฝึกจิตในลักษณะเช่นนั้น เมื่อทำได้ถูกวิธีแล้ว จิตใจก็จะสงบลงเป็นความสงบที่เป็นสุขที่ไม่เคยรู้รสมาแต่ก่อนชนิดที่ใครไปลิ้มรสเข้า ก็จะไม่พอใจหลงไหลด้วยกันทั้งนั้น จนกล่าวได้ว่า ไม่มีสุขเวทนาชนิดไหนจะเสมอเหมือน แม้ที่สุดแต่สุขเวทนาที่เกิดมาจากกามารมณ์ ดังนั้น ก็เกิดมีหลักขึ้นมาว่า ถ้าสามารถเอาชนะสุขเวทนาชนิดที่สูงสุดได้จริงๆ สุขเวทนาที่ต่ำๆ เตี้ยๆ ร่องๆ ลงมา ก็จะหมดปัญหาไปเอง แต่ถึงกระนั้นก็ต้องพิจารณาสุขเวทนาชั้นยอดเยี่ยมนี้ให้เห็นเป็นอนิจจังทุกขัง อนัตตา เห็นเป็นสักว่ามายา ไม่ควรแก่การยึดถือโดยประการทั้งปวง

ครั้นเสร็จการปฏิบัติในขั้นควบคุมจิตแล้ว ก็เลื่อนขึ้นไปฝึกกำหนดสังขารหรือความจริงที่ควรรู้ที่อยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้า-ออก เช่นการฟังให้เห็นความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงผู้มีขึ้นได้เพราะธรรมะอะไร หรือดูที่ธรรมะอันเป็นเครื่องมือทำความจางคลายแก่กิเลส ตามที่ปรากฏชัดแก่ตนมาแล้วอย่างไร แล้วพิจารณาดูความดับไปแห่งกิเลส และความทุกข์ (ซึ่งเราเรียกกันว่า ความดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน") ว่าเป็นสิ่งที่มีได้ด้วยธรรมะอะไร และโดยวิธีใด ในสภาวะหรือปรากฏการณ์เช่นไร และในที่สุดก็พิจารณาถึงอาการที่จิตปล่อยวางสิ่งทั้งปวงว่ามีภาวะเช่นไร เป็นไปได้เพราะอำนาจแห่งธรรมะอะไร ทั้งหมดนี้ ล้วนแต่พิจารณาให้เห็นชัดอยู่ตลอดเวลาที่หายใจเข้า-ออก

นี่เราจะมองเห็นได้ว่า การฝึกให้มีสติสัมปชัญญะหรือความรู้แจ้งนั้น ย่อมเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาไปในตัวตลอดถึงเป็นสัทธา เป็นพละ เป็นความเพียร ฯลฯ รวมอยู่ในการฝึกสติเพียงสั้นๆ เท่านั้นเอง

ที่นี้ ก็มาถึงสิ่งที่เป็นอารมณ์สำหรับใช้ในการฝึก มีอยู่ ๔ อย่างคือ ลมหายใจ (กาย) เวทนา จิต และ ธรรม (ลมหายใจนั้นเรียกโดยบาลีว่า "กาย" เพราะว่าเป็นส่วนสำคัญของกายเนืองอยู่กับกาย (คนส่วนมากมักแปลผิดว่าเป็นร่างกาย) ดังนั้นจึงเรียก การฝึกกำหนดลมหายใจ ว่า กาย

ยานุปลัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดเวทนา กระทั่งถึงการฝึกควบคุมไม่ให้เวทนานั้นปรุงแต่งจิตทั้งหมดนั้นเรียกว่า **เวทนานุปลัสสนาสติปัฏฐาน** การกำหนดจิตและการฝึกจิตโดยวิธีดังกล่าวแล้วเรียกว่า **จิตตานุปลัสสนาสติปัฏฐาน** การกำหนดสังขารหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านั้น เรียกว่า **ธัมมานุปลัสสนาสติปัฏฐาน** การกำหนดหรือพิจารณาทุกชั้นทุกตอน ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นการกำหนดในขณะที่มีการหายใจเข้า-ออก อยู่ตลอดเวลาติดต่อกัน ไม่มีระยะว่างเว้น และเพราะเหตุที่เป็นกรกำหนดอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออกนั่นเอง การปฏิบัติทั้ง ๔ ประการนี้จึงได้นามว่า **อานาปานสติ**

สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีเวลาว่างพอจะมาทำกรรมฐานแล้ว จะทำอย่างไร ? ข้อนี้ถ้ากล่าวอย่างสั้นๆ และตรงๆ ก็คือว่าต้องอาศัยวิธีปฏิบัติลัดดั่งบรรยายมาแล้วทั้งหมด อันจะนำไปสู่ผลอย่างเดียวกัน คือการควบคุม "ตัวเรา-ของเรา" เรื่อยไปจนกว่าจะดับมันได้โดยเด็ดขาดในที่สุด โดยการถือหลักว่าจะไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ทั้งสิ้น หรือว่าไม่มีอะไรที่น่าเข้าไปเอา หรือเข้าไปเป็นด้วยความยึดมั่นถือมั่น ข้อนี้หมายความว่า แม้เราจะมีอะไร หรือเป็นอะไรอยู่ ก็ให้มีหรือเป็นแต่สักว่าตามโลกสมมติหรือตามกฎหมาย อย่าไปมีหรือไปเอาหรือไปเป็นเข้าด้วยชีวิตจิตใจ หรือด้วยความยึดมั่นถือมั่น คอยควบคุมตัวเองให้มีความระลึกรหรือมีสติสัมปชัญญะเช่นนี้อยู่เสมอ นี้เรียกว่า การเป็นอยู่ที่ถูกต้องอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออก

การเป็นอยู่อย่างถูกต้องอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออกชนิดนี้ มันเป็นการตัดอาหารของกิเลส ทำให้กิเลสไม่ได้รับอาหารเลยทั้งที่เราก็กไม่มี ความยุ่งยากลำบากแต่ประการใด ดูจ "เลี้ยงแมวเท่านั้น หนูก็หมดไปเอง" โดยที่เราไม่ต้องยุ่งยากอะไรกับหนู จึงถือว่าเป็นวิธีลัดและแน่นอนที่สุดในกรที่จะกำจัดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา แล้วคนแก่ที่ไม่รู้หนังสือก็ปฏิบัติได้ เพราะเป็นด้วยการปฏิบัติที่แท้จริง มีผลประเสริฐกว่าการปฏิบัติของพวกมหาบาปเรี่ยราด ที่ความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด ซึ่งมีอยู่ทั่วไปมากมาย

ขอทบทวนความจำว่า เราจะบริสุทธิ์หลุดพ้นทุกชั้นได้ ก็ด้วยปัญญา สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปเอา หรือเข้าไปเป็นด้วยความยึดมั่น เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงไม่ทำให้เกิด "อัตตา" ถ้าผิดไปจากนั้นก็ เป็นพุทธศาสนาปลอม ดังที่มีผู้อธิบายไปด้วยอคติหวังประโยชน์เข้าตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ เราจึงมีหน้าที่ที่จะค้นให้พบว่าการปฏิบัติธรรมแนวไหน ที่จะเป็นการไม่ยึดมั่นถือมั่น ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุดจริงๆ แล้วก็ง่ายตายสำหรับคนที่มีการศึกษาน้อยด้วย

ทั้งๆ ที่สิ่งทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น เพราะมันเป็นมายาหลอกลวง และพร้อมที่จะกลายเป็นยาพิษอยู่เสมอแต่บางครั้งความจำเป็นตามธรรมชาติ หรือทางสังคม หรือ ทางร่างกาย

ได้บังคับให้เรา มี หรือ เป็น หรือ ได้ เช่น ต้องครอบครองอะไรต่างๆ อย่างไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น เราจะต้องดูให้ดีว่า จะไปเอาไปเป็นอย่างไร จึงจะไม่เกิดทุกข์ ผลสุดท้าย ก็พบว่า จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับมันในลักษณะที่เป็นของไม่น่าเอาเป็น นั่นเอง คือเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วยสติปัญญาเหมือนอย่างว่า ถ้าจะเป็นจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัตว์ร้ายเช่นเสือ ก็ต้องไปเกี่ยวข้องกับเสือ ด้วยสติปัญญาให้มากที่สุด บกพร่องหรือผลอไม่ได้ จึงจะทำมันให้อยู่ในอำนาจของเราได้ อารมณ์ต่างๆ นั้นมีอันตรายยิ่งกว่าเสือ แต่ก็ไม่มีใครมองเห็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะอารมณ์เหล่านั้นกำลังทำอันตรายคนอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออกทั่วทุกคน ไม่ยกเว้นใครในบรรดาที่เป็นปุถุชน และทำอันตรายถึงขนาดทำให้เสียผู้เสียคน หรือเสียเกียรติแห่งความเป็นมนุษย์ จึงน่ากลัวกว่าเสือ ดังนั้นเราจึงต้องมีชีวิตอยู่ในท่ามกลางของอารมณ์ที่ไม่น่าเอาเป็นนี่ ด้วยนโยบายหรืออุบายอันแยบคาย หรือด้วยศิลปะอันสูงสุด คือการคิดไว้ว่าจะไม่เอาอะไรและ ไม่เป็นอะไรเลย แม้สังคมหรือโดยกฎหมายจะถือว่า คนนั้นได้สิ่งนั้น มีสิ่งนี้ หรือเป็นอย่างนั้น เราก็ให้เป็นไปแต่สักว่าโดยโลกสมมติ หรือตามกฎหมาย ส่วนภายในจิตใจส่วนลึกๆจริงๆ ที่คนอื่นรู้ไม่ได้ นั่น มันยังสงบเฉยอยู่ คือ เท่ากับไม่ได้เอา ไม่ได้เป็น ไม่ได้มี ไม่ได้ยึดครองสิ่งใด เลยได้ผลดี ทั้งสองด้าน คือทางภายนอกหรือทางโลก ก็มีกินมีใช้มีการเป็นอยู่ที่สบาย ทำอะไรกับใครก็ได้ มีภาระหน้าที่อย่างสูงอย่างไรก็ได้ ส่วนทางภายในคือจิตใจก็ยังคงว่างจากตัวตน หรือเป็นปกติอยู่ตามเดิม ไม่มีความร้อนใจ ไม่มีความหนัก ไม่ขึ้นไม่ลง ไม่หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งต่างๆ ภายนอกเพราะผิดคาดผิดหวัง หรือได้สมหวัง การเป็นอยู่ชนิดนี้ถ้าจะกล่าวโดยอุปมา ก็ต้องกล่าวว่า ช้างนอกเป็นวัฏฏสงสาร แต่ข้างในเป็นนิพพาน แท้ที่จริงนั้นก็ เป็นนิพพานไปหมด คือว่างจากทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์โดยประการทั้งปวง นี่แหละคือศิลปะแห่งการมีชีวิตที่เป็นไปตามหลักแห่งพุทธศาสนา

ที่กล่าวว่า ใช้ได้แม้แก่คุณยากุณยชาติไม่รู้หนังสือ นั้น ข้อนี้หมายความว่า ผู้เฒ่าเหล่านั้นไม่ต้องศึกษาอะไร นอกจากหัดมองดูที่ความไม่น่าเอาเป็นของสิ่งต่างๆ เช่นเป็นคนดีก็มีความทุกข์ไปตามแบบของคนดี เป็นคนชั่วก็มีความทุกข์ไปตามแบบของคนชั่ว ดังนั้น การไม่เป็นอะไรนี่แหละจึงจะไม่มีทุกข์ อีกที่หนึ่งก็ว่า ถ้าเป็นคนมีบุญก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามประสาของคนมีบุญ ซึ่งแตกต่างไปจากความทุกข์ของคนมีบาป แต่เป็นทุกข์เหมือนกัน ก็ตรงที่ว่า มันยังเป็นการแบกของหนักทางใจเอาไว้ด้วยกันทั้งนั้น ผิดกันแต่ว่า ของหนักของคนช้วนนั้นกำลังถูกเป็นไฟ แต่ของหนักของคนดีนั้น ถึงจะหอมหวานเยือกเย็นอะไรก็ตาม แต่มันก็หนักอย่างเร้นลับ อีกที่หนึ่งซึ่งสูงขึ้นไปที่เกิดมาเป็นผู้มีความสุข ก็ยังต้องทุกข์ไปตามประสาของคนมีความสุข เพราะความสุขนั้นมันก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้อง "แบก" และความสุขนั้น ตั้งรากฐานอยู่บนความ

เปลี่ยนแปลง บนอารมณ์ทั้งหลายที่เป็นมายาที่สุด ผู้ไม่เป็นอะไรเสียเลยไม่ได้ นี่แหละจึงว่าไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น

ที่นี่ เมื่อต้องดูไปถึงสิ่งทั้งปวง ก็จะมองเห็นได้ว่า สิ่งทั้งหลายมีความหมายอยู่เพียง ๒ อย่าง คือเป็นคุณอย่างหนึ่ง และเป็นโทษอย่างหนึ่ง และทุกอย่างจะต้องมีทั้งคุณและโทษ ไม่มีอะไรที่จะมีได้แต่คุณอย่างเดียว หรือโทษอย่างเดียว แต่เป็นเพราะปุถุชนมองมันไม่ออกเท่านั้น จึงได้หลงไปว่า อย่างนั้นเป็นคุณอย่างนี้เป็นโทษ แต่ก็ล้วนแต่เป็นมายายึดถือเข้าไม่ได้ เพราะยึดถือแล้วจะเป็นทุกข์ ผู้ไม่เอาอะไรเสียเลยดีกว่า คือมีจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งทั้งสองนั้น แล้วก็ควบคุมสิ่งทั้งสองนั้นให้อยู่ในได้อำนาจเท่าที่จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับมัน นี่แหละคือความหมายของคำว่า "ไม่เอาอะไร" ซึ่งคู่กับคำว่า "ไม่เป็นอะไร"

ถ้าจะให้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีกสำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ ก็ตั้งปัญหาไปในทำนองว่า มันน่าสนุกไหมในการที่จะเป็นคน? เป็นผู้หญิงน่าสนุกไหม? เป็นผู้ชายน่าสนุกไหม? เป็นผัวน่าสนุกไหม? เป็นเมีย น่าสนุกไหม? เป็นแม่เขาน่าสนุกไหม? แล้วผู้เฒ่าเหล่านั้นจะสั่นศีรษะกันไปทุกคนทีเดียว เพราะได้มีความชำนาญชำนาญในสิ่งเหล่านั้นมาอย่างโชกโชนซึ่มซาบเต็มที่แล้ว ไม่เหมือนกับเด็กๆ หรือคนหนุ่มคนสาวที่ยังไม่ประสีประสาต่อความเป็นเช่นนั้น แต่อาจจะมีคนหนุ่มสาวบางคนถ้าได้รับคำอธิบายแล้ว ก็เข้าใจได้เหมือนกัน นั่นแหละคือลักษณะของผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ดังที่ถือกันว่ามีอยู่ ๒-๓ คนในประวัติศาสตร์แห่งพุทธศาสนา ถ้าผู้เฒ่าเหล่านั้น ปลงตกและทำได้ ก็จะมีความสุขสดชื่นกลับกลายเป็นความหนุ่มความสาวขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง ที่ไม่กลับแก่เฒ่าแม้ว่าร่างกายจะเนาเข้าโลงไปนี่แหละ คือศิลปะแห่งชีวิต ตามหลักหัวใจของพุทธศาสนา จึงทำให้เราเห็นได้ว่า พุทธศาสนาคือยอดของศิลปะของการดำเนินชีวิต ชนิดที่ผู้เฒ่าไม่รู้หนังสืองกๆ เงินๆ ก็เข้าถึงได้ในเมื่อดำเนินตนไปอย่างถูกต้องดังที่กล่าวแล้ว

ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น คือมีชีวิตอยู่มาจนกระทั่งถึงขณะที่จะตาย โอกาสก็มีอยู่ในวินาทีสุดท้ายที่จิตจะดับ คือถือเอาอุบายชนิดที่เรียกว่า "ตกกระไดพลอยกระโจน" กล่าวคือ เมื่อร่างกายจะแตกดับโดยแน่นอนแล้ว ก็พลอยกระโจนตามไปด้วยความแน่ใจว่า ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่ไหนที่น่าเอน่าเป็น ความรู้ในเรื่องไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็นที่ได้ศึกษาและปฏิบัติมาบ้างนั้น อาจจะช่วยได้ทันท่วงที นี่แหละเรียกว่าการดับขันธได้ด้วยสติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง และอาจลุถึงนิพพานได้ด้วยอุบายที่เรียกว่า "ตกกระไดพลอยกระโจน" แม้ว่าจะตายโดยอุบัติเหตุ และเวลาจะเหลืออยู่สักวินาทีหนึ่ง หรือครึ่งวินาทีก็ตาม ก่อนแต่จะหมดความรู้สึกร่างกาย ก็ให้ผู้เฒ่าเหล่านั้นระลึกถึงความรู้ในเรื่องความดับไม่เหลือขึ้นมา และถ้าสามารถน้อมจิตใจไปสู่ความดับไม่เหลือได้ แล้วปล่อยให้นามรูปดับไป ก็เป็นการบรรลุนิพพานได้ เพราะไม่ได้นึกถึงอะไร ไม่ได้นึกถึงผู้

ช่วยเหลือหรือทรัพย์สินสมบัติ ลูกหลานหรือสิ่งต่างๆ ในขณะที่นั่นก็ถึงแต่เพียงอย่างเดียว คือ ความ
ดับไม่เหลือเท่านั้น

นี่เรียกว่า ปฏิบัติธรรมอย่างลัดสั้นที่สุด ง่ายที่สุด และใช้ได้แก่ทุกคน เท่าที่บรรยายมา
ทั้งหมดนี้ เป็นการชี้ให้เห็นลักษณะต่างๆ ของสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน-ของตน" ให้เห็นมูลเหตุแห่ง
การเกิดขึ้นของมัน ให้เห็นสิ่งตรงกันข้าม (คือความว่างจากความเป็นตัวตน-ของตน) และให้เห็น
วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความว่างจาก "อตตตา" ในฐานะที่เป็นปัญหาสำคัญสำหรับมนุษยชาติทั้งหมด
เพราะว่าความทุกข์ของคนทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ในภูมิไหนสูงต่ำอย่างไร ก็ล้วนแต่มีความทุกข์
เนื่องมาจากสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน-ของตน" นี้ทั้งนั้น "อตตตา" นั้นแหละเป็นตัวทุกข์ ดังที่
พระพุทธเจ้าตรัสว่า "โดยสรุปอย่างสั้นที่สุดแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้นแหละ
เป็นตัวทุกข์" อวิชชาก็เป็นมูลเหตุให้เกิดอตตตา การดับอวิชชาเสียได้ คือการดับทุกข์สิ้นเชิง การมี
ชีวิตอยู่อย่างถูกต้องทุกลมหายใจเข้า-ออก ทั้งในขณะที่ปกติที่ไม่มีอารมณ์รบกวน และทั้งใน
ขณะที่เผชิญหน้ากับอารมณ์นั้นแหละ คือการปฏิบัติชอบ หรือตัวพรหมจรรย์ในพุทธศาสนาที่
จะดับอวิชชาอันเป็นบ่อเกิดแห่งอตตตาเสียได้ อันจะทำให้มนุษยชาติประสบสันติสุขอันถาวรทั้ง
ภายนอกและภายใน รวมทั้งส่วนสังคมและส่วนเอกชนตลอดเวลาที่มนุษย์เราไม่เข้าถึงความจริง
ข้อนี้ โลกนี้ก็จะยังคงมีวิกฤติการณ์ถาวร ระส่ำระสายวุ่นวายไม่มีหยุด อย่างที่ไม่มีใครจะช่วยได้
เพราะเป็นการกระทำที่ฝืนหลักความจริงของธรรมชาติหรือของธรรมชาติกล่าวอย่างบุคคลาธิษ
ฐาน ก็ว่าฝืนพระประสงค์ของพระเป็นเจ้านั่นเอง ฉะนั้นจึงอย่าได้ประมาท ในเรื่องอตตตา จงได้
พิจารณาดูกันใหม่ ให้มีสัมมาทิฐิ หรือความเข้าใจอย่างถูกต้องทั้งทางกายทางวาจาทางใจ
แล้วก็จะได้ประสบสิ่งที่ดีที่สุดหรือประเสริฐที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้รับ โดยไม่ต้องสงสัยเลย

พุทธศาสนามีความมุ่งหมายเพียงเท่านี้ ใจความสำคัญของคำสอนของพุทธศาสนาจึงมีอยู่
เพียงเท่านี้ ผู้หวังที่จะเข้าถึงตัวพุทธศาสนาอย่างแท้จริงโดยรวดเร็ว หรือหวังจะได้รับประโยชน์
จากพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ จงพยายามศึกษา และพิจารณาด้วยการกระทำที่สุจริต และ
รอบคอบเถิด จะได้รับประโยชน์ครบถ้วนจากพุทธศาสนา ไม่เสียทีที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธ
ศาสนาโดยไม่ต้องสงสัยเลย

ลำดับแห่งปัจจัยสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์

- อวิชชา เป็นเหตุให้เกิด สังขาร (การปรุงแต่ง)
- สังขาร เป็นเหตุให้เกิด วิญญาณ (การรับรู้)
- วิญญาณ เป็นเหตุให้เกิด นามรูป (ร่างกายจิตใจ)
- นามรูป เป็นเหตุให้เกิด อายตนะ (เครื่องทำให้เกิดผัสสะ)
- อายตนะ เป็นเหตุให้เกิด ผัสสะ (การกระทบ)
- ผัสสะ เป็นเหตุให้เกิด เวทนา (ความรู้สึก)
- เวทนา เป็นเหตุให้เกิด ตัณหา (ความอยาก)
- ตัณหา เป็นเหตุให้เกิด อูปาทาน (ความยึด)
- อูปาทาน เป็นเหตุให้เกิด ภพ (ภาวะทางจิต)
- ภพ เป็นเหตุให้เกิด ชาติ (การเกิด "ตัวตน")
- ชาติ เป็นเหตุให้เกิด ความทุกข์ต่างๆ

ลำดับแห่งปัจจุสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์

ความทุกข์	จะดับไปได้เพราะดับ	ชาติ
ชาติ	จะดับไปได้เพราะดับ	ภพ
ภพ	จะดับไปได้เพราะดับ	อุปาทาน
อุปาทาน	จะดับไปได้เพราะดับ	ตัณหา
ตัณหา	จะดับไปได้เพราะดับ	เวทนา
เวทนา	จะดับไปได้เพราะดับ	ผัสสะ
ผัสสะ	จะดับไปได้เพราะดับ	อายตนะ
อายตนะ	จะดับไปได้เพราะดับ	นามรูป
นามรูป	จะดับไปได้เพราะดับ	วิญญาณ
วิญญาณ	จะดับไปได้เพราะดับ	สังขาร
สังขาร	จะดับไปได้เพราะดับ	อวิชชา